

Luther Márton ■ Előszók a Szentírás könyveihez

MAGYAR LUTHER KÖNYVEK 2.

Sorozatszerkesztő: Fabiny Tibor

Luther Márton

Előszók a Szentírás könyveihez

MAGYARORSZÁGI LUTHER SZÖVETSÉG ■ LUTHER KIADÓ
Budapest ■ 2010

A fordítás az alábbi mű alapján készült:
Luthers Vorreden zur Bibel. Herausgegeben von Heinrich Bornkamm. Furche
Verlag H. Rennebach KG, Hamburg, 1967.

Fordította:
SZITA SZILVIA

Lektorálta:
CSEPREGI ZOLTÁN

A borítón Wolfgang Stuber
Luther mint szent Jeromos (1580) című rézmetszete látható.

Minden jog fenntartva
© Magyarországi Luther Szövetség, 2010
©Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója, 2010

Tartalom

Ajánlás (ifj. Fabiny Tibor)	7
Heinrich Bornkamm: Bevezetés a lutheri Előszókhöz	10
Luther Márton: Előszók a Szentírás könyveihez	31
Előszó az Ótestamentumhoz (1523)	31
Előszó Jób könyvéhez (1524)	45
Első előszó a Zsoltárok könyvéhez (1524)	46
Második előszó a Zsoltárok könyvéhez (1528)	48
Utószó a Zsoltárok könyvéhez (1525)	52
Utószó a Zsoltárok könyvéhez (1531)	53
Harmadik előszó a Zsoltárok könyvéhez (1545)	54
Előszó Salamon könyveihez (1534)	55
Előszó Salamon példabeszédeihez (1524)	58
Előszó a Prédikátor könyvéhez (1524)	59
Előszó a próféták könyveihez (1532)	61
Előszó Ézsaiás próféta könyvéhez (1528)	68
Előszó Jeremiás próféta könyveihez (1532)	72
Első előszó Ezékiel próféta könyvéhez (1532)	74
Második előszó Ezékiel próféta könyvéhez (1541)	76
Előszó Dániel próféta könyvéhez (1530)	81
Előszó Hóseás próféta könyvéhez (1532)	92
Előszó Jóel próféta könyvéhez (1532)	93
Előszó Ámósz próféta könyvéhez (1532)	94
Előszó Abdiás próféta könyvéhez (1532)	95
Előszó Jónás próféta könyvéhez (1532)	96
Előszó Mikeás próféta könyvéhez (1532)	98
Előszó Náhum próféta könyvéhez (1532)	99
Előszó Habakuk próféta könyvéhez (1532)	99
Előszó Zofóniás próféta könyvéhez (1532)	101
Előszó Haggeus próféta könyvéhez (1532)	102

Előszó Zakariás próféta könyvéhez (1532)	103
Előszó Malakiás próféta könyvéhez (1532)	104
Előszó Judit könyvéhez (1534)	105
Előszó Salamon bölcsességeihez (1529)	107
Előszó Tóbiás könyvéhez (1534)	110
Előszó a Jézus, Sirák fia könyvéhez (1533)	112
Előszó Báruk könyvéhez (1534)	113
Előszó a Makkabeusok első könyvéhez (1533)	114
Előszó a Makkabeusok második könyvéhez (1534)	116
Előszó Eszter és Dániel könyveinek egyéb részeihez (1534)	116
Előszó az Újtestamentumhoz (1522)	117
Arról, melyek az Újtestamentum valódi és legékesebb könyvei (1522)	121
Előszó az Apostolok cselekedeteihez (1533)	122
Előszó Szent Pálnak a rómaiakhoz írt leveléhez (1522)	124
Előszó Szent Pálnak a korinthusaiakhoz írt első leveléhez (1530)	137
Előszó Szent Pálnak a korinthusiakhoz írt második leveléhez (1522)	140
Előszó Szent Pálnak a galáciaiakhoz írt leveléhez (1522)	141
Előszó Szent Pálnak az efézusiakhoz írt leveléhez (1522)	142
Előszó Szent Pálnak a filippiekhez írt leveléhez (1522)	142
Előszó Szent Pálnak a kolosséiakhoz írt leveléhez (1522)	143
Előszó Szent Pálnak a thesszalonikaiakhoz írt első leveléhez (1522)	144
Előszó Szent Pálnak a thesszalonikaiakhoz írt második leveléhez	144
Előszó Szent Pálnak Timóteushoz írt első leveléhez (1522)	145
Előszó Szent Pálnak Timóteushoz írt második leveléhez (1522)	146
Előszó Szent Pálnak Tituszhoz írt leveléhez (1522)	146
Előszó Szent Pálnak Filemonhoz írt leveléhez (1522)	147
Előszó Szent Péter első leveléhez (1522)	148
Előszó Szent Péter második leveléhez (1522)	149
Előszó Szent János három leveléhez (1522)	150
Előszó a Zsidókhoz írt levélhez (1522)	150
Előszó Szent Jakab és Júdás leveleihez (1522)	152
Előszó Szent János Jelenésekről való könyvéhez (1522)	154
Előszó Szent János Jelenésekről való könyvéhez (1530)	155

Ajánlás

Az 1991-ben alakult Magyarországi Luther Szövetség nagy örömmel és hálával adja az olvasók kezébe, a *Magyar Luther Könyvek* sorozat második kötetét, a könyvek közül az elsőt, ami bordó borítófedél alatt jelenik meg. Emlékeztetőül: a sárga borítólapal nyomott füzetek és könyvek Lutherről és a reformáció koráról szólnak, azaz „szekunder” irodalmat tartalmaznak. A „bordó” borítófedél mögül viszont maga Luther és a 16. századi reformátorok írásai szólítanak meg bennünket, többnyire első fordításban, mai magyar nyelven. Hisszük, hogy amiképpen a reformáció hatalmas munkája is jórészt az eredeti, „primer” bibliai szövegekhez való visszatérésnek köszönhető, úgy Luther eredeti írásainak friss, mai magyar nyelven történő megszólaltatása újra teológiai eszmélődésre, a világ hangzavara által elnyomott evangélium élő hangjának (*viva vox evangelii*) meghallására segítheti az olvasót. Különösen fontos ez ma, amikor a teológiai kultúra is áttételessé, derivatívvá vált, az eredeti tiszta forrás helyett az értelmezések értelmezésén kellett nevelkednünk.

A kiváló német Ószövetség- és Luther-kutató, Heinrich Bornkamm több évszázados hiányt pótol, amikor csokorba gyűjtötte, majd a német bibliaolvasók és Luther-kutatók asztalára tette Luthernek a Bibliához írott előszóit. Az itt következő alapos bevezetésében joggal említi, hogy „feltáratlan kincsekkel vagyunk szegényebbek, amióta Luther előszóit sem a Bibliában, sem önálló kiadásban nem olvashatjuk”.

Luther a Biblia fordítása, értelmezése és értése, azaz hermeneutikája révén lett reformátor. Sokan elmondták már, hogy nem rendszerező teológus volt, hanem a Szentírás exegetája, magyarázója. Bornkamm szerint ha Luther ma egy teológiai fakultáson tanítana, akkor bizonyára

az Ószövetség professzora lenne, hiszen legtöbbit az Ótestamentum könyveit magyarázta. Luther azonban mégsem a mai értelemben vett „szakember” száraz kategóriájába tartozik. A Biblia fordítása és magyarázata közben ízig-vérig teológus marad, s Bornkamm találóan nevezi az itt következő *Előszókat* a lutheri teológia „rövid summázatának”.

Luther bibliaszemlélete kapcsán az alábbiakban hat jellemző vonásra hívjuk fel a figyelmet:

1. *Az evangélium elsődlegessége.* Luther számára nem „négy”, hanem csak „egy” evangélium létezik: „egyetlen evangélium van; aminthogy az Újtestamentum egyetlen könyv, és egy a hit, és egy az ígéretet adó Isten.” Az evangélium hangja már az Ószövetségben is hallatszik, például abban a pillanatban, amikor Dávid legyőzi a nagy Góliátot. Ezért az evangélium élő hangjából soha nem szabad törvényt csinálni. „Ügyelj tehát arra, hogy Krisztusból ne csinálj Mózeset, sem pedig az evangéliumból törvényt és tanító könyvet.”

2. *A kánon koncentrikus felfogása.* Luther – a mai fundamentalista bibliaértelmezés számára bizonyára megbotránkoztató módon – nem a Szentírás hatvanhat könyvének teljes és egyforma érvényességét (plenáris inspirációját) vallotta, hanem a kánont bátran és szelektíven kezelte, s ezért beszélhetett külön az Újtestamentum „valódi és legékesebb könyveiről”. Számára János evangéliuma volt a főevangélium, Pál és Péter levelei a „legjobbak”, mivel ezek Krisztust hirdetik, és nem cselekedeteit beszélik el, mint a szinoptikus evangéliumok. Ezért meri a Jakab levél apostoliságát megkérdőjelezni, és azt „szalmával bélelt levélnek” nevezni. „Nem apostoli tanítás az, amelyik Krisztusról nem ejt szót, még ha Szent Péter vagy Szent Pál tanítaná is. Ellenben mindaz, ami Krisztust hirdeti, apostoli tanítás, még ha Júdás, Annás, Pilátus vagy Heródes szájából származnék is.”

3. *A hit általi megigazulás központi szerepe.* Az *Előszókon* végig lüktet Luthernek a hit általi megigazulásról szóló tanítása. A Rómaiakhoz írt levélhez írt terjedelmes előszó méltán vált a reformáció korának legnépszerűbb írásává. „Ez a levél az Újtestamentum valóban legfontosabb részlete és a legvilágosabb evangélium, amely méltó és érdemes arra, hogy a keresztyén ember nemcsak hogy szóról szóra, kívülről tudja, de napról napra úgy törődjék vele, mint a lélek mindennapi kenyerével.” Luther számára egyedül a hit tesz igazzá, és a hit töltheti be a törvényt.

4. *Az egyház, a szentek elrejtettsége.* A Jelenések könyvéhez írott második előszavában (1522-ben még nem tudott mit kezdeni ezzel a könyvvel) Luther az egyház elrejtettségéről szól. Az igazi egyházat nem értelemmel és nem tiszta szemmel, hanem csak hittel lehet látni: „El tudja azt rejteni az ördög, betemeti botránkozással és meghasonlással... S Isten is elrejtheti a gonosztettek és a mindennemű bajok mögé, hogy bolonddá téve magadat, hamis ítéletet kiáltasz reá. Mert azt akarja, hogy ne szemeddél, de hiteddel fogd fel azt.” Isten dicsősége, mint majd később a *theologia crucis*ról szóló tanításában világosan megfogalmazza, elrejtett marad a kereszt gyalázatában.

5. *A lélek elrejtettsége a betűben.* Ahogy a törvény mögött az evangélium, a cselekedetek mögött a hit, a romlott egyház mögött a szentek közössége (az igazi egyház) rejtőzik, ugyanúgy rejtőzik a lélek a betű mögött. A Szentírás először Lélek (hang) volt, utána betű lett, de ez a betű azt igényli, hogy újra, állandóan Lélekké, hanggá váljék, azaz hogy újra „belekiáltsák” a világba, vagyis hirdessék.

6. *Krisztocentrikus értelmezés.* Luther szerint az Ószövetséget is Krisztus felől kell olvasnunk és értelmeznünk: *was Christum treibet*. A Szentírás szövege túlmutat önmagán, a benne, mint pólyában elrejtett Krisztusra utal. A nehéz szövegek is egyértelműen csak Krisztusban, a végső jelentetben nyerik el értelmüket: „Ha egy olyan szöveggel van dolgom, amelyiknek kemény héja van, mint a diónak, és nem tudom feltörni, akkor a sziklához (Krisztushoz) vágom, és így megkapom a legédesebb magot.”

A könyvet szeretettel ajánljuk az egyház tagjainak figyelmébe, de azoknak is, akik a Biblia vagy Luther iránt „kívülről” érdeklődnek. Luther az *Előszókat* az olvasók kedvéért írta, a Szentírás olvasására, az evangélium megértésére akart szenvedélyes pedagógusként tanítani. Majdnem fél évezreddel ezelőtt is, ma is.

Budapest, 1995. október hó

Fabiny Tibor
sorozatszerkesztő

HEINRICH BORNKAMM

Bevezetés a lutheri Előszókhoz

Ha Luther a Zsoltárok könyvét „kis Bibliának” nevezte, amelyben az „egésznek summája egy kis könyvecskébe foglalva” megtalálható, a Szentíráshoz készített előszóit legjobb volna teljes teológiája rövid summázatának neveznünk. Nem az iskolai szemelvények értelmében, ahogyan a Zsoltárok könyve a legkevésbé sem a Biblia módszeres kivonata. Amennyiben azonban Luther teológiája írasteológia, pontosabban szólva: az evangéliumba való bevezetés akart lenni, azok az előszók, amelyeket olyan nagy szeretettel és gondoskodással írt a két testamentum és az egyes bibliai könyvek elé, alapos betekintést kell, hogy nyújtsanak teológiájának magjába és hatókörébe. Azok a „summázatok”, amelyeket ezeken kívül alkotott, mindamellert jogukból és jelentőségükből semmit sem veszítenek. Ezek azonban egytől egyig alá vannak vetve bizonyos formai kötöttségeknek: egyrészt a hagyományos iskoladarabok (a két káté, 1529) vagy az ógyházi hitvallások trinitarista szerkezetét (az úrvacsoráról írott művéhez függesztett szép hitvallása, 1528), másfelől a kor teológiai vitakérdéseinek felépítését (a *Schmalkaldeni cikkek*, 1537) mutatják, hogy csak a legismertebbeket említsük. Egyedül előszói mondhatják magukénak a Biblia formáját: történelmi „mélyutait”, kimeríthetetlen sokszínűségét, sőt feszültségeit is, tarka külön életét, amelyben Isten és az ember története lejátszódik, és mindezek felett egységét, amely a keresztyénség könyvévé teszi azt. Luther írásértelmezése sehol másutt vissza nem térő gazdagsággal és élenkséggel bontakozik itt ki.

Mindebből világossá válik, miféle feltáratlan kincsekkel vagyunk szegényebbek, amióta Luther előszóit sem a Bibliában, sem önálló kiadásban nem olvashatjuk, csupán munkáinak egynémely összkiadásában.

Természetesen nem várhatjuk el tőlük, hogy ezek a mai kutatás színvonalát megütő tudományos bevezetések legyenek, noha Luther egy részüket mindenképpen annak szánta, és olykor még olvasóitól is történelmi felkészültséget és a kritikus kérdésekben való – nem is csekély – jártasságot követelt. A lényeg azonban nem kötődik a korhoz: az egyes bibliai könyvek üzenetére való feszült odafigyelés, a mindenkori szerző egyediségét fürkésző éles tekintet, az igazán emberi iránti érzékenység, amely a közel ezeréves irodalomnak minden lépcsőfokán visszatükröződik, s az az istenfélelem, amellyel e roppant történelem minden szálát Isten kezében látja összefutni. Hogy szíve és elméje micsoda lelkesedéssel adta magát a kitűzött feladatra, azt csalhatatlan jelként mutatja, ahogyan a német próza finomságait alkalmazza (például Zsoltárok könyve, 1528; Római levél, 1522).

I.

Bibliai írásokhoz fűzött bevezetések majdnem olyan régóta léteznek, mint biblikus könyvek gyűjteményei. Luther idejének nyugati hagyományát azok a prologusok uralták, amelyeket Jeromos, a római egyház bibliafordításának (Vulgata) megalkotója egy sor bibliai írás elé bocsátott, s amelyeket később más munkákból egészítettek ki. Számára mindenekelőtt az volt a tét, hogy fordításának jogosságát a régi latinnal szemben megvédje, különös tekintettel arra, hogy az eredeti héber szöveghez nyúlt vissza a görög fordítások, például a Septuaginta helyett. Olyan probléma vetődik fel ezzel, amely később is, újra meg újra a bibliai előszók motívuma lett. Ez a kérdés összekapcsolja a fordító Luthert és Jeromost, azzal a különbséggel, hogy Luther előszóiban soha nem beszél róla. Jeromost pedig emellett főként az egyes szerzőkről ismert életrajzi adalékok, illetve a bibliai könyvek keletkezésének adatai érdeklik; egyebek között az a kérdés, hogy miért csak négy evangélium létezik (Jeromos sok más apokrifről is tud). Ezékiel elhívataása (1. fejezet), négy alakjának és János Jelenésekről szóló könyve (4. fejezet) trónlátomásának már korábról is ismert szimbolikus összekapcsolása Jeromosnál a Biblia figurális, Krisztusban kiteljesedő összefüggésrendszerének legragyo-

góbb része lesz. Ellenben a bibliai írások tartalmáról alig ejt szót. Az olvasó pedig csupán egy kedves barát, akit Jeromos (egy előzetesen nem prológusnak szánt, de később így felhasznált levelében) arra igyekszik rábírní, hogy hagyja el a világot, s szerzetesként Betlehemben bibliai stúdiumoknak szentelje magát.

Ami Jeromosnál hiányzott – mindenekelőtt a páli leveleket illetően –, azt az egyház más forrásokból toldotta a Vulgatába. Fogalma sem volt arról, mit tett ezzel: ezek ugyanis egytől egyig eretnek előszók voltak. Ezzel rábukkantunk a második olyan alakulatra, amely meghatározza a nyugati bibliaprológusok tradícióját. Ha a filológus Jeromost szinte kizárólag az foglalkoztatta, hogy a bibliafordítás szükségességét megindokolja, és az olvasót mindenféle, a Bibliával és szerzőivel kapcsolatos tényekkel lássa el, egy sor ismert, az egyház által eretnekként elítélt ember sem menekülhetett meg attól, hogy tanításai be ne szívárognak erre a bibliaolvasást korszakosan meghatározó helyre. Így történhetett, hogy – mint ez századunkban kiderült – a páli levelekhez írott tömör és frappáns bevezetések a főeretnek Markion iskolájában fogantak. Az, amit benne a „hamis apostolokról” épülésükre olvastak, valójában a római egyház ellen íródott, amely a kereszténységet a „törvényhez és a prófétákhoz” vezette vissza. Markion radikális paulinizmusával szöges ellentétben áll a másik csoport, amely terjedelmesebb prológusokat tartalmaz. Ezek – anélkül, hogy erről bárki is tudott volna – Ágoston ezerszer megátkozott ellenfelének, Pelagiusnak a tollából származnak; ezek az Ó- és az Újtestamentum, mint a két törvénytábla kapcsolatát hangsúlyozzák. A gyülekezeteiket pedig, amelyekhez Pál levelei szólnak, a leveleikből kiolvasható erkölcsi tökéletesség alapján rangsorolja. Így az olvasó egy sor igaz és költött dolgot tud meg az őskeresztyén közösségek életéről, az evangéliumról azonban semmit.

Teológiai tanítással a régi latin Bibliából átvett négy prológus szolgált; ezekre Jeromos összprológusa mellett még szükség volt. Az eretnek gondolkodás azonban észrevétlenül ide is belopódzott. Az erősen hangsúlyozott krisztológia monarchisztikus természetet mutatott: nem tett különbséget az Atya és a Fiú között, s a prológusok még az olvasónak szánt tanulságot is levonták, a nem testben élő Urat kell követnünk, szigorú aszkézist gyakorolva, hogy fogadni tudjuk a Lelket. A szekta-vezető Priscillianus tanítása ez. Csupán a legutóbbi időkben derült ki,

hogy ezek a prologusok tőle származnak. Mind ez idáig békésen állottak azonban annak az egyháznak a Bibliájában, amely 395-ben őt magát halálra küldte. Mindenesetre ezek a maguk módján hozzájárultak ahhoz, hogy a Krisztus-kérdés kerüljön a Biblia középpontjába.

A fő csoportok a középkori bibliakéziratokban számos prologussal egészültek ki, s jellemző, hogy ezek igen nagy része foglalkozik János nehezen értelmezhető, Jelenésekről szóló könyvével. Ezek mellett témérdek olyan alkotás is született (számukat nyolcszáz fölébe becsülik), amelyek kívül rekedtek a tradíció fő áramlatán. Gutenberg első nyomtatott Bibliájának (1455) válogatása még igen szigorúan a klasszikus írásokra korlátozódott. A Luther által használt Vulgata-kiadás (Lyon, 1512) azonban már minden fontosabb előszót tartalmaz.

II.

Amikor Luther bibliafordítását előszókkal látta el, egy, az egyházban a korai időktől bevett szokást folytatott. Bibliai előszóinak jelentőségére csak akkor derül fény, ha ezeket a korábban keletkezett alkotásokkal összevetjük. A lényegét azonban két szóban összefoglalhatjuk: gyűjtőpontjukban *a Biblia üzenete és az olvasó* állnak. Ezek a legismertebb régebbi prologusokban jóformán semmi szerepet nem játszottak.

Luther szemében a Biblia egységet alkot, jóllehet témája ellenpontozott. Ezt az *Ó- és az Újtestamentumhoz írott előszóiban* behatóan tárgyalja. A dolog természetéből adódik, hogy az egy évvel később keletkezett *ótestamentumi előszó* az átfogóbb, s az Írás egészének megértése szempontjából ennek van nagyobb jelentősége, hiszen itt kell választ adnia arra a kérdésre, amely az egyházat a kezdetek idejétől máig kíséri: miért szerepel az Ótestamentum a keresztyén Bibliában. Lehetetlen volna erre az ó- és a középkori egyház szellemében felelnie. Ezek ugyanis az Ótestamentumot allegorizálás és spiritualizálás által igyekeznek az Újtestamentum magaslatába emelni. Luther Isten és az ő térben és időben az embereken véghezvitt cselekedeteinek valóságáról alkotott elképzeléseinek ellentmondana, ha a történeteket absztrakcióvá oldaná fel. De – mint modern gondolkodó – nem elégedhet meg a pusz-

tán történeti magyarázattal: Jézus és az őskeresztyénség küldetésének megértéséhez fontos, sőt elengedhetetlen, hogy a hozzájuk vezető utat a maga egészében átlássuk, ezért joggal szerepel az Ótestamentum a Szentírásban. Inkább abból a tényből indul ki, amelyről a Biblia két szövetségekötése tudósít. Ha szükség volt egy második „testamentumra”, ám anélkül, hogy a kereszténység az elsőt elvetette volna, az ellentétnek és a kapcsolatnak valahol metszeniük kell egymást. A kereszteződő vonalakat Luther az előszóban „törvénynek és evangéliumnak”, „hitnek és hitetlenségnek” nevezi.

Először a „törvény és az evangélium” szigorú antitézisét kell megértenünk: az Ótestamentum „törvények könyve”, amely azt tanítja, hogy „mit cselekedjünk és mit ne”, az Újtestamentum pedig „a kegyelem könyve”, amely azt tanítja, „hogyan értsük a törvény beteljesítését”. Ezért az Ótestamentum kapcsán Luther a törvényről, a világot rendben tartó parancsolatokról értekezik részletesen. Három dolgot mond el róluk: 1. Az Ótestamentumból az elképzelhető legmagasabb tekintély szava szól. Nem olyanféle rendelkezések ezek, amilyeneket az értelem szab magának, hanem isteni parancsolatok. Mert Isten különös kegyben részesítette Izraelt, és mindent úgy igazított, hogy „bizonyos lehessen cselekedeteik helyességében”. 2. Azokat a gyakorlati törvényeket, amelyek az emberi együttélést szabályozzák, és a széthullást igyekeznek megakadályozni, éppúgy megtaláljuk itt, mint a hit és a szeretet magasabb rendű törvényeit. S itt, ahol a halott rend az eleven jelenvalóság követeléseivel nem esik egybe, Luther szíve is hevesebben ver: „frissen a törvénybe avatkozni”, „frissen megtörni a törvényt”, ahol a hit és a szeretet vagy a „test szüksége” azt kívánja, „hogya a szeretet legyen minden törvény bírása”. 3. A „törvény” ebben a mélységében megértve „az emberi elmét megszegyeníti elbizakodottságában”. Mert ki az, aki ennek a parancsolatnak, amely több, mint a kategorikus imperatívusz, amely a szeretet biztos és szabad cselekedeteit kívánja, eleget tudna tenni? A „törvény háromféle tanítványa közül” az igazi érzi ezt. Ő az, aki megérti ennek értelmét: felismeri az emberi képességek határait, azaz a bűnt, s az evangélium nyújtotta segítség után áhítozik.

Itt kereszteződik a „törvény és az evangélium” vonala a „hit és a hitetlenség” egyenesével. A másik, gyakorta emlegetett antitézis mellett

ez utóbbit sem szabad szem elől tévesztenünk. Luther a maga módján meg volt győződve arról, amit Goethe egyik ismert – egyébiránt Izrael példáján szemléltető – mondásában fogalmazott meg: „Az ember és a világ történelmének tulajdonképpeni egyetlen és legmélyebb témája, amelynek minden egyéb alárendelődik, a hit és a hitetlenség konfliktusa marad.”¹ Természetesen azzal a lényeges különbséggel, hogy ami Goethe számára általános történetfilozófiai kategória – azaz, hogy vannak a hitnek emelkedett, termékeny korszakai, „amelyekben valamilyen formában a hit uralkodik”, s ezek mellett jelen vannak a hitetlenség terméketlen időszakai is –, az Luther számára az emberi szív legmélyén zajló történés megnevezése. Az emberi természet „Isten jó törvénye által tulajdon gonoszságára ébred, megérzi azt, és az isteni kegyelem segítségét szomjazva Krisztus felé törekedik”. Luther úgy véli, hogy a bűnöktől és a lelkiismeret-furdalásból való eljövendő megváltás ígérete rejtetten az egész Ótestamentumon átvonul. Voltak is emberek, akik hittek ebben; mert minden módon elleplezve ugyan, de a kegyelem az Ótestamentumban is megnyilvánult, mindenekelőtt az ósatyáknál. Ezért „Mózes első könyve jóformán csak a hitről és a hitetlenségről és ezek gyümölcseről mond példákat, így alig különbözik az evangéliumi könyvektől”. Így – a törvény és az evangélium halálos antitézisének metszéspontjáról nézve – a hit és a hitetlenség valóban „az ember és a világ történelmének tulajdonképpeni egyetlen és legmélyebb témája”, amely már olykor-olykor a törvényhit rejtett ellenpólusaként az Ótestamentumban is megjelenik.

Ezt a témát hozza fel az *Újtestamentumhoz írott előszó* is, és akár egy ellenfugában, úgy variálja azt. Most az evangéliumé az uralkodó hang. De ezzel egy időben Luther az Ótestamentum halk előjátékait is egybe gyűjti, amely – mivel belőle a törvény túlharsogó hangját hallották ki, s a zsidó jámborság erre épült – az átok könyvévé vált. „Az átok ellen áldja meg az evangélium a világot”, ám egyúttal a régi szövetségben kapott ígéretet beteljesedettnek és megtörténtnek mondja. Ez pedig olyan örömet vált ki, amelyet jól fogalmazott szentenciákban lehetetlen

¹ Izrael a sivatagban (Israel in der Wüste) (1797). In: Johann Wolfgang von Goethe: *Noten und Abhandlungen zum West-Östlichen Divan*. Stuttgart, 1819.

elmondani. „Ki hosszan, ki pedig röviden írta meg azt.” Hatalmas ujjongás tör ki, mint valamely „jó hír, híradás, üzenet” hallatán, „amelyet ha eldalolunk, elbeszélünk, örvendezünk”. Ebből megérthetjük, miért helyez Luther akkora hangsúlyt arra, hogy ne „négy evangéliumról” beszéljünk. Egyetlen evangélium létezik, amint csak egyetlen Krisztus van. Ez pedig, amint Luther mondja, lényege szerint hirdetett ige, amely azt akarja, hogy szájról szájra adják tovább: ebben rejtőzik az ereje. Az evangélium ezen értelméhez méri a négy evangélium híradásait is. Krisztus parancsolatai és törvényt magyarázatai, épp úgy, mint cselekedetei, még nem az evangélium. Ez csak akkor nyilvánul meg, ha „egy hang azt mondja: Legyen tiéd Krisztus, életével, tanításával, cselekedeteivel, halálával, feltámadásával és minden birtokával együtt”. Ezért jelenti ki olyan bátran Luther is: „Mert ha az egyikőtől búcsút kellene vennem Krisztus cselekedetei vagy prédikációi közül, szívesebben válnék meg a cselekedetektől, hogysem a prédikációktól”. S mert a többi evangélista leginkább Krisztus csodatételeit, nem pedig szavait beszéli el, János azonban a prédikációkból mond el sokat és a cselekedetekből keveset, „János evangéliuma az egy, gyengéden szóló, valódi főevangélium, melyet a másik háromnál sok arasszal előbbre s magasabbra kell tartanunk”. Luther, a modern szemléletmóddal ellentétben, még meglehetősen történetietlenül gondolkodik. Nem kérdezi, melyik evangéliumi híradással férközhetünk legközelebb a történeti Jézushoz. A valóságos Jézus az, akinél az evangélium történelmi magja és értelme a legközelebb kerül hozzánk. Ezért Luther mindazt, amit különben megtudunk róla, anélkül, hogy kétségbe vonná, a háttérbe szorítja.

A törvény és az evangélium ellentétét, illetve a hit és a hitelenség ellentétes irányú munkálkodását Luther minden egyes bibliai könyvből kiérzi. Ahol mindkettőt megértik, ott van a két testamentum a legszorosabb rokonságban egymással. Az Ótestamentumban a Zsoltárok könyve már magán viseli a Krisztus eljövételére alapozott új szövetség vonásait. Elő- és utószóiban, amelyek mintegy gondolatfűzérként vonulnak végig a bibliakiadásokon, meg is rajzolja ezeket. 1524-es előszójában ugyan még csak a zsoltárnyelv néhány alapfogalmát és fordításának nehézségeit tárgyalja, azonban már ezekből is kiolvassa a Biblia központi témáját: a törvény „ítéletét”, amely megöli a régi Ádá-

mot, és az „igazságot”, amelyet a szeretetről s az Isten hűségéről kapott evangéliumi igébe vetett hit ad meg. Az 1525-ös utószó már szélesíti a horizontot. Az Isten kegyelmébe vetett „vigasztaló bizakodás” és az „irgalmasságnak örvendező lelkiismeret” mellé most odakerül a kereszt is, azaz hogy „mi módon vész el, sorvad és vékonyodik a test, a hit pedig megjárja a halált, és megtartja életét”. Ami itt még éppen hogy felcsendül, azt a nagyon szép 1528-as előszó már minden hangszerével játssza. Amint már az Újtestamentumhoz írott előszóban, itt is az ige elsőbbsége mellett foglal állást, mindenekelőtt a Zsoltárok könyvének páratlan fohászait magasztalva a cselekedetekkel szemben, amelyekről a szentek legendáiban olyan sokat lehet olvasni. A szó az igazán emberi, ezzel ismételjük meg a beszédet és az imát anélkül, hogy mindez afféle utánzásokra csábítana, mint amelyekből a „szekták és a szakadárok” törvényeskedése és egymást lekörözni akaró gyülekezetei nőnek ki a szentek valódi közössége helyett (Luther a „szentek” [Heilige] szón mindig a hívőket érti). De a Zsoltárok könyve a szentek szavain kívül mást is elének tár: „szívük és lelkük kincseit”, mindabból a legcsodálatosabbat, amivel egy ember megismerése megajándékozhat. A Zsoltárok könyvének költészetéről szólva – mely felszabadító erejét itt is bizonyítja –, Luther maga is költői kitörésekre ragadtatja magát, hogy megfesthesse, hogyan tanulták egykoron és hogyan tanulják ma is a hívők a zsoltárokon keresztül, hogy együtt, egy dalt énekeljenek. Ha e könyvet itt „kis Bibliának”, egyúttal „ékes, világos és tiszta tükörnek” nevezi, amely „megmutatja neked, mi a keresztyénség”, az 1545-ös előszó inkább arra figyelmeztet, hogy a Miatyánkkal együtt ez a keresztyénség valódi imádságos könyve, amely mellett minden más fényét veszíti.

Amiképpen Luther számára az Ótestamentum szívét a Zsoltárok könyve jelenti, az „Újtestamentum valódi legfőbb része” a *Rómaiakhoz írt levél*. Új formában térnek itt vissza az 1515-16-os, a Római levélről tartott nagy előadásának gondolatai. Itt is, akárcsak a Zsoltárok könyvéhez írott első előszóban, legelőször teológiai nyelvről tart, azonban sokkal alaposabbat, mint abban. Jóformán minden olyan alapfogalmat megmagyaráz, amely Pál megigazulástanához tartozik, és rövid, szemléletes definíciókkal körvonalazza őket. Az evangélikus

tanítás alapgondolatának tőle származó legszebb és legelevenebb magyarázata ez. Ezt ismét a törvény és az evangélium antitézisére futtatja ki, lényegét azonban, a páli levelek ihletésében, még szerencsésebben fogalmazza meg, mint másutt. „Isten a szív mélyére tekint. Ezért törvénye is a szív mélyét követeli.” Nincs ennél az előszóban folyvást visszatérő formulánál hatásosabb leírása annak a feltétlen követelésnek, amelyet a lelkiismeret sugall az embernek. Vagy, kis változtatással: „nem tudják, mit követel a törvény, nem ismerik a készséges és vidám szívet.” Luther – amint neki és Pálnak is oly sokszor szemére vetették – nem értette félre az ótestamentumi törvényt, sőt inkább mélyebben megértette, mint maga az Ótestamentum. Nemcsak „testben, cselekedetekkel kell követnünk a törvényt, hanem »lélekben« is”. „Mivel azonban lelki, senki sem tehet neki eleget, hacsak nem fakad minden, amit teszel, szíved legmélyéből.” Nem csupán „meg kell cselekednünk”, „be is kell teljesítenünk azt”, még hozzá a kedvetlenség vagy a belső kényszer legkisebb nyoma nélkül, „akárha nem volna törvény”. Ez meghaladja az ember erejét. Csak Isten lelke segíthet erre, a tőle nyert ajándékok által, ha megértjük, hogy Istenhez való viszonyunk nem cselekedeteink mértékétől függ, hanem az ő „darabolatlan” kegyelmétől, hogy tehát Krisztus kedvéért „kegyelmébe és jóindulatába” mindenestül befogad bennünket. A hit tehát két dolog egyszerre: Krisztusban, közbenjárónkban és közvetítőnkben való hit, aki miatt Isten „nem számlálja elő és nem ítéli meg vétkeinket”, és „eleven, buzgó cselekvő és hatalmas dolog”, amely, ha csak teheti, „Isten szeretetére és dicsőségére cselekszik”. Itt találjuk annak legerősebb bizonyítékát, hogy Luther szerint a hit nem csupán – amint azt sokan félreértették – Krisztus tetteire való ráhagyatkozást jelent, hanem éppúgy a lelket és a szív mélyében kezdődő új életet. Luther mélyen megértette, hogy Pál a Rómaiakhoz írt levélben, amely a „legvilágosabb evangélium”, egyúttal változatlanul az Ótestamentum témájánál marad, és „bejáratot” akar készíteni ehhez. Ezt nem úgy érti, ahogyan a korábbi egyházi értelmezések, amelyek gyakran allegorikus magasságokba emelik az ótestamentumi szövegeket, hanem hogy felfedi a törvény azok számára is rejtve maradt „lelki” értelmét, amelyet csak lélekben és a Krisztusban való hit által foghatunk fel és teljesíthetünk be.

III.

A négy előszó (ó- és újtestamentumi, Zsoltárok könyve, Római levél) négyszögével kirajzolt alapvonalak között találjuk a többi, egy-egy vagy több könyvhöz együtt írott előszót. Ezek legnagyobb csoportját az Ótestamentumban a *Próféták* alkotják. Luther az 1532-ben íródott összelőszóban három lényeges pontban foglalta össze mindazt, aminek tudatában őket a keresztyéneknek olvasniuk kell: 1. Krisztusnak és eljövendő királyságának „hatalmas és régi tanúi” ők. Luther számára a messianisztikus jövendölések nem az egyetlen, sőt nem is a leglényegesebb kapocs az Ó- és az Újtestamentum között. A törvény önmagán túlmutató „lelki” értelme és a valóságos, hitbéli tapasztalatok sokkal távolabbra mutató régi hírnökök a régi szövetségben, mint az egyes, közvetlen utalások. Ennek ellenére – természetesen – úgy értelmezi őket, ahogyan az egyház az Újtestamentum óta; azaz hogy általuk „keresztyén hitünk erősen megvigasztaltatik”. 2. A próféták a történelemről beszélnek. Bőséges „példákkal” szolgálnak Istenről, aki a hatalmasokat váratlanul letaszíthatja a trónról, az alázatásokat és türelmeseket pedig, akik már remélni sem mernek, a magasba emelheti; ismét olyan valós tapasztalatok ezek, amelyek megingatják az emberi biztonságtudatot, a megfélemlítettekbe pedig bátorságot öntenek: „Várj csak, várj csak!” 3. A prófétáktól azt is megtanulhatjuk, mi a bálványimádás. Gazdag példáját láthatták ennek, amikor az Izraelbe áramló pogány istenfelfogásokkal küzdöttek. Ezek lényegüket tekintve mindig változatlanok maradnak. Egyetlen új kultusz sem ismeri be új voltát, hanem a régi, a valóságos Isten tiszteletének tünteti fel magát. Ettől válnak olyan veszedelmessé, és ezért van szükség a valódi isteni küldetés eredeti értelmének helyreállítására, azaz a reformációra.

Ezek az alap gondolatok sokféle változatban bukkannak fel az *egyed-egy próféták könyveihöz írott előszókban*. Emellett Luther, amennyire csak lehetséges, mindegyiküket igyekszik a maga egyedi voltában is megragadni. Luther azt a – minden prófétai könyvre kiterjeszhető – tanácsot adja Ézsaiásnál az olvasónak, s azt ugyanott meg is valósítja, hogy szerezzen pontos képet az akkori földrajzi és történelmi viszonyokról.

A Bibliából ismert adatok alapján valamennyiüket a maga történelmi helyére állítja, és lelkiismeretesen megjegyzi, ha kétség merülhet fel. Magától értetődik, hogy ezek a próbálkozások nem egyeznek meg mindenütt a modern tudomány eredményeivel – noha bizonytalanságok a mai napig vannak –, ezt a tényt azonban most figyelmen kívül hagyhatjuk. Luther intelme azonban változatlanul áll: „Mert tudnunk kell, ha a próféciát meg akarjuk érteni, milyen állapotok voltak az országban, hogyan folytak a dolgok, miként gondolkoztak az emberek, mit forgattak elméjükben szomszédaik, barátaik és ellenségeik kárára és hasznára, legfőképpen pedig miként gondolkoztak Isten és a próféta szavai felől, Istent vagy bálványt imádtak-e.” A történelem hűséges kutatásához Luthernél az a törekvés is társul, hogy minden egyes prófétát, amennyire csak lehetséges, természetének és nyelvének egyediségében állítson elének. Sokaknak találó címkét oszt, másoknál vonzalmát nyilvánítja ki, vagy nehéz sorsa felett érzett részvétének egy-egy szavát halljuk tőle. Mindenekelőtt a „vigasztalók” serege nőtt a szívéhez, akik a száműzetés és a fáradságos újjáépítés idején bátorságot és reménységet öntöttek a népbe. Megtestesítőjük Habakuk, a „gyámolító” (ahogyan Luther egy, a Vulgata-kiadásokban igen elterjedt, fantáziadús névmagyarázó lista alapján fordítja), aki „biztatja és felkarolja a népet”. Luther szívesen etimologizál. Szemmel láthatólag úgy találja: a nevekben is kifejeződik, hogy e férfiakat Isten rendelte a hivatalukra. Bátorításaik nemcsak akkori testvéreikhez szólnak, hanem a legmesszebbmenőkig a keresztyénekhez is. A próféták azok, akik „lélekben” előre látják „az örök várost, az égi Jeruzsálemet” és az újra eljövő Megváltót. „Mert nem próféta, a Krisztus lelke van őbenne.” Luther tehát ismét azt látja, hogy a két testamentumot elválasztó szakadékot egyedül a hit számára érzékelhető híd köti össze: ez Krisztus lelke, amely már rejtett utalásokban az Ótestamentumban is megmutatkozik, az Újtestamentumban pedig világosan, az emberek szeme láttára munkálkodik. A zsidók azonban ezt a folytonosságot nem akarják elismerni, és mindmáig az elgondolásaiknak megfelelő Messiást várják. „Így mindkettőt kiejtik kezükből, és ég és föld között lebegnek. Az új (szövetséget) nem akarják, a régit nem kaphatják.” Elveszítették országukat, és nincs olyan hely, ahol ígéret volna, hogy valaha is visszatérnek mindannyian.

A zsidó történelem e tragédiáját és az új Izraelhez való kötelékek megvallását („hogy Szent Pál sarja vagyok, Izrael vagy Benjámín”) Luther – számunkra különös módon – *Ezékiel próféta* elhívatási látomásának allegorikus értelmezéséből fejti ki. Nem használja túl gyakran az allegorizálás módszerét, leginkább csak akkor, ha egy-egy kép ilyen nyilvánvalóan megkívánja az értelmezést. Az, hogy ezek Krisztus országára értendők, nem kétséges számára. Hanem a részletekben nem akar elveszni; ezekben már kedvük szerint elmélyedt az allegoristák fantáziája. „Ennek megválaszolását hagyjuk” más „időkre”. Ennél sokkal mélyebben és alaposabban foglalkozik azonban Dániel prófétával. Messze a legnagyobb terjedelmű előszó ez, többszöröse annak, amelyet itt közreadunk. De teljesen nem hagyhattuk ki, hiszen Luther annyi sok munkát fektetett belé. Természetesen nem mehetett el e könyvnek a keresztyén exegézisben olyan sokat boncolgatott rejtvényei mellett. A kép és a történet Dániel könyvében együtt hatnak. Álomfejtése újabb értelmezést követel. Innét alakult ki a világtörténelem négy világbirodalmának sémája, s ez adott kulcsot Luthernek ahhoz, hogy a maga idejét értelmezni tudja. A Római Birodalom, amely a legutolsó lesz, még mindig fennáll, noha olyan gyenge, hogy „magát szövetségekkel, olykor-olykor más királyokkal frigyet vetve erősítgeti”. De sem segítségre, sem pedig hűségre nem talál, egyedül Isten kegyelmével tartatik meg, „ha meg kell tartatnia”. A világtörténelem éjszakája közeledni látszik, egy jellel több mutat tehát az utolsó ítélet eljövételére. Ez a szokatlanságai ellenére is érdekesítő előszó sokat elárul Luther történelemszemléletéből és történelmi meglátásaiból. A zsidók közül Dániel vitte a legtöbbre, mert Babilon első embere lett. Akárha Isten így határozott volna: „Embereket kell adnom ezeknek a birodalmaknak, ha Jeruzsálemnek és népemnek így nyomorúságot szerzek is.” E „királyi és fejedelmi könyv” fordítását Luther 1530-ban leendő választófejedelmének, János Frigyesnek ajánlotta, egy hosszú levél kíséretében, amely akár egy második előszó is lehetne. Ha Nagy Sándor éjszakánként Homéroszt akarta feje alatt tudni, Dániel még inkább érdemes volna arra, hogy a fejedelmek nemcsak párnájuk alatt, de „szívükbe plántálva”² hordozzák azt. Minden történelmi tanulság

² WA Dt. Bibel 11 II. 383. 18kk.

felett azonban Luther szeme előtt állandóan ott lebeg „a nyomorúság és a siralom völgyéből” való üdvös és örvendetes megváltás vigasztaló reménysége. A befejezés „Ámen, ámen”-je is igazolja, mennyire magáénak tudja a szíve a történelem karneválját és a megígért feloldást.

Történelmi éleslátásából fakad az az öröm, amellyel a *Makkabeusok első könyvére* tekint, amely témájában és abban, hogy a „mi Antiókhosunkkal avagy antikrisztusunkkal” akkortájt folytatott harcokban erőt ad, szoros rokonságot mutat Dániellel; s ugyanebből fakad az is, hogy a Makkabeusok pontatlan és zavaros második könyvét nemtetszéssel fogadja.

A Prófétaéknál sokkal hozzáférhetőbb a *bölcsességek könyveinek* csoportja. Luther előszóiból árad, mennyire kedvét lelta az érthető, nevelő szándékú írásokban, amelyek az általa oly nagyon szeretett és szívesen gyűjtögetett szólásokkal rokonságot mutattak. Azt azonban nem akarja, hogy csupán az emberi bölcsesség alkotásait lássuk ezekben. A „bölcsek” és a „bolondok” gyakorta éppen az ellenkezőjét jelentik annak, amire a világ gondol. Bölcsesség alatt mindig Isten bölcsességét kell értenünk, amelyet, bölcs Salamonhoz hasonlóan, Isten ígéből tanulunk meg, ezért Luther „Salamon bölcsességeit” legszívesebben „Salamon Isten ígéről való könyvének” nevezné. Isten ígéje pedig számára az a mondat, amelyben – egyetlen más evangéliumhoz és parancsolathoz sem foghatóan – az ígélet és az egész földi életet megalapozó rendelkezés összefoglalva megjelenik: az első parancsolat. Ez a valódi „nap, amelynek fényénél minden lény látja, amit láthat. Mert aki Istent féli és hite van, minden bölcsesség, az egész világ tudománya, minden szó és alkotás birtokosa, minden Isten előtt érdemes tanítás és lény bírása.”

Sajátos rangot kap Luthernél *Jób könyve*; nemcsak mert nyelve olyan „nagy erejű és gyönyörűsége”, mint egyetlen más bibliai könyvé sem, hanem mert a nagy bibliai alapkérdések költői formájukban különösen megérintenek bennünket. Erőtéljes vonásokkal rajzolja meg Luther az ember számára olyan megindító külső cselekedeteket kísérő belső történet; az Istenről fecsegő barátokat, akik úgy beszélnek Istenről, „akárha olyan volna ő, mint mi, emberek vagyunk”, és a valaha olyan istenáldotta Jóbot, akinek Isten felé igazságtalan, ám kínzóit illetően igaz szavai mutatják, „miféle gondolatai támadnak Isten ellen még a legszentebb életű embereknek is a halálos rettegésben”. De Isten e szakadékot áthidalva

megnyilvánítja kegyelmét. „A mi vigasztalásunkra íratott azonban, hogy Isten nagy szentjeit is hagyja elbotlani.” Így a költemény arra a paradox igazságra fut ki, „hogy egyedül Isten igazságos, és az ember mások ellenében igaz lehet öelötte is”. A Biblia alaptémája jelenik itt meg újra, azaz hogy mit jelent Isten és mit az emberek előtt igaznak lenni.

IV.

Ez a témája az *Újtestamentumhoz* készített átfogó és a már említett, Római levélhez írott prologusnak, méghozzá olyan kimerítően és átgondoltan tárgyalva, hogy ezekhez képest Luther a többi esetben meglehetősen rövidre fogta mondanivalóját. Természetesen más okai is vannak, hogy ezek mellett az újtestamentumi írások előtt – Jakab levelétől és János Jelenésekről szóló könyvétől eltekintve – egyetlen egy, valóban önálló jelentőséggel bíró előszót sem találunk. Jóformán mindegyikük az 1522-es, határozott, gyors fordítási munkatempó eredménye, míg az Ótestamentumhoz írott előszók több mint egy évtized alatt születtek. Azonban a fordítási nehézségek és az az érezhető báj, ami az Ótestamentumban Luther élettapasztalt, történelemre nyitott, fantáziadús szellemét elragadta, szintúgy hozzájárultak ahhoz, hogy mérhetetlenül nagyobb meglepéssel és bővebb terjedelemben értekezzen róla. Végül, az Újtestamentum olvasásakor az a kérdés, amely az egész újkort uralta, vagyis az evangéliumok kutatása, szinte teljesen kiesik a látóköréből. Amilyen gyakran beszél ezekről a prédikációkban, olyan sokatmondóan hallgat róluk az előszókban. Nem az evangéliumok, hanem az evangélium foglalkoztatja őt. Ez pedig sokkal érthetőbben tárulkozik föl Pál vagy Péter leveleiben, amelyek „jóval előbbre valók Máté, Márk és Lukács evangéliumánál”. Azonban még János „gyengéden szóló, valódi főevangéliumának” sem szentel külön előszót.

Hogy mi az evangélium, azt Pál a Rómaiakhoz írt levelében – és őt követve maga Luther is – az előszóban igen alaposan magyarázzák. A többi *páli levélre* már csak szerény utalások jutottak, amelyek megmutatják, hogyan tükröződik bennük az evangélium, ezenkívül pedig csupán a tartalomra vonatkozó legszükségesebb adatok szerepelnek. Luthernek

távrolról sem állt szándékában, hogy az őskeresztyén közösségek életét ismertesse az egyszerű bibliaolvasóval, amint azt néhány, jobbára a tanult közönségnek szánt óegyházi előszó tette.

Maga az *Apostolok cselekedeteihez* írott előszó sem akarja a könyvben megtalálható történetet újramesélni vagy ezt keresztyén erkölcsi példaként értelmezni, egyedül a rajta átcsendülő „sola fide” hangját akarja hallhatóvá tenni. S ha merészen „Szent Pál leveleinek magyarázataként” fogja is fel, ezt – a történeteket megörökítő könyvek természetének megfelelően – inkább a tényekre, a megtérésekre és a hitbéli tapasztalatokra érti, nem pedig a beszédekből kihallgatható teológiára; ha pedig mégis, akkor kimondatlanul is magától értetődő, Krisztusról tett feltétlen bizonyágtételükre gondol, a zsidók cselekedetbéli jámborságával szemben; ugyanis ez az, amely minden exegetikai problémát megelőz.

A levelekhez írott előszók formai monotonája még nem zárja ki, hogy az újtestamentumi levelek között neki is meglegyenek a maga kedvesei, köztük néhány egészen meglepő is. Ilyen a *Tituszhoz írt levél*, amely a „keresztyén tanítás egyik mintapéldája”, mivel a prédikátori hivatal, a világi rendeket és hatalmasságokat szép rendben tárgyalja. Vagy a *Filemonhoz írt levél*, amely a krisztusi küldetés gyakorlásából villant fel egy szeletet. „Mert akik hiszünk, valamennyien Onézimoszok vagyunk.” A nem Páltól származó levelek közül szemmel láthatólag a „főevangéliummal” olyan szoros rokonságot mutató *János leveleket* részesíti különös kegyben; hasonlóképpen a Krisztusról, a valódi főpapról s a régi szövetség beteljesüléséről olyan „pompás” szavakkal megemlékező *Zsidókhöz írt levelet*, noha ezt irodalmi szempontokból sem tarthatja apostolinak. Mindenekelőtt azonban *Péter első levelét* számlálja „e könyvek magjához” és „velejéhez”. A második már témájánál fogva is kisebb jelentőségű, noha éppen ez mondja ki a később – tévesen – első pápának kijelentett apostol szájával a megszívlelendő figyelmeztetést: azaz, hogy mi a keresztyénség „sorsa a pápaság és az emberi tanítások idején”.³

Csupán két írásról alkotott véleményét magyarázza kimerítőbben; ezek: Jakab levele, illetve János jelenései. Mindkettő különösen sok gon-

³ Vö. Luther prédikációi Péter második leveléről. In: WA 14, 14kk., különös tekintettel: 31., 13kk., 73, 20kk.

dot okozott neki. A *Jakab-levéltre* már az Újtestamentumhoz írott előszó-
ban is azt a kedvezőtlen megjegyzést tette, miszerint János evangéliumá-
val, a páli levelekkel és Péter első levelével mérve „szalmával bélelt levél”
az, és „az evangélium természetéből semmit sem mutat”. Az előszóban
megindokolja sommás ítéletét. A döntő érv itt az, hogy a levél – az igazi
apostoli írásokkal ellentétben – semmit sem tanít Krisztusról, szen-
vedéséről, feltámadásáról és Krisztus Lelkéről, csupán általánosságban
az Istenbe vetett hitről; olyan megfigyelés ez, amelynek minden olvasó
maga is utánajárhat. Luther szerint ezzel függ össze, hogy Jakab nyil-
vánvalóan Pál megigazulástana ellen fordul (legegyértelműbben az Áb-
rahám alakjáról alkotott ellentétes felfogásában). A levél tehát a törvény,
az erkölcsi intelmek körébe tartozik. Ez önmagában véve még nem volna
baj. Valóban, még a dicséret is megilletné, hiszen nem emberi mértéket
állít, és „állhatatosan beszél Isten törvényéről”. Nem tartható azonban
apostoli írásnak, és nem szolgálhat arra, hogy az Újtestamentumban Pál
küldetését gyengítve ellensúlyozza. Ehhez Jakab tanítása s lelke nem ér
fel. Az előszó későbbi kiadásában (1530) Luther csak formájában enyhít-
tette az ítéletét, tartalmát tekintve azonban nem adhatta alább. Mindez
megvesztegethetetlen exegétai éleslátását bizonyítja, amint irodalmi
észrevételei pedig a levél körül felmerülő, a mai napig vitatott történeti
kérdések iránti csalhatatlan ráérzőképességét mutatják.

Az a tény, hogy *János jelenéseinek* értelmezése különös gondot okozott
számára, abból látható, hogy két, egészen más hangvételű előszót írt hoz-
zá. Az 1522-ből származó első előszó a maga szókimondásával sorolja
fel az öt elidegenítő elemeket: így egyetlen apostol sem beszél. Egyikük
sem látomásokban beszél Krisztusról, cselekedeteiről és tanításairól,
hanem „világos, száraz szavakkal”, amint az „az apostolok hivatalához
illik”. S a könyv másféle eredete már abból is látszik, hogy magát teszi
meg az örök üdvösség mérőföldkövének. Leginkább az Ezsdrás negyedik
könyvében fellelhető, késői zsidó apokaliptika vonásait mutatja.

Amikor Luther az Újtestamentum 1530. évi kiadásában ezt az előszót
egy másikkal helyettesítette, semmi esetre sem adta fel a könyv apostoli
jellegét illető kétségeit, nem akarta azonban elutasítani mások vélemé-
nyét, amint azt kritikai megjegyzéseivel kapcsolatban másutt is hangsú-
lyozza. Azt azonban érezte, hogy személyes ítélete: „az én lelkem nem fér-

közvetett közel hozzá”, nem elég a méltatáshoz. Ama „néhány jövendölés” műfajába sorolja, amelyhez hasonlók máshol, más formában is találhatóak a Bibliában. Értelmezés nélkül azonban az olvasó nem lát „hasznos gyümölcsöt” ezekből. Ezért nem vonja meg magától – ugyan „más, magasabb lelkeknek meggondolásra átadva” – az értelmezés kísérletét, amiképpen ugyanebben az évben a hasonló jellegű Dániel könyvének esetében sem. A két előszó szorosan összetartozik. Mindkettő a történelem értelmezésére tesz kísérletet, és Luther mindkettőhöz folytatott történelmi tanulmányokat. Ha a Dániel-előszó a világtörténelem értelmezésére, úgy emez az egyháztörténet apokalipszisének magyarázatára szolgál. Luther úgy véli, megtalálta az értelmezéshez szükséges biztos fogódzót: látható, hogy a könyv jövendöléseinek egy része (6–10. fejezet) a múltban már beteljesedett, így a további jövendöléseket biztonsággal alkalmazhatjuk azokra az időkre, amelyek láncolatában a jelen is helyet kap. A pápaság és a császárság szentségtelen összeforrasztását, azt az állítást, hogy a pápa a Római Birodalmat a német császárokra hagyományozta, és hogy egyházi és világi kard felett egyaránt rendelkezik, és az ebből támadó rettentő harcokat az angyalok jalkiáltásai adják hírül (11–13. fejezet). Luther a maga idejéig vezeti az értelmezését (14–20. fejezet): beszél a jelenkori Róma fényűzéséről és fertőjéről, az evangéliumot a török és a skolasztikus teológusok oldaláról ért támadásokról; ez utóbbiak az apokalipszisben békákként jelennek meg (16,13), akik „hiába ugrándoznak, ettől ugyan békák maradnak”. Bármilyen különösnek tűnhetnek is számunkra ezek az értelmezések, mégiscsak azon fantasztikus magyarázatok hosszú és színes láncolatába tartoznak, amelyet még ma is újabb darabok tarkítanak, s Lutheré ezek között szigorú következetességével tünteti ki magát. A történelmet és a jelenkort illetően ilyen átfogó és konkrét értelmezést még egyetlen szerző sem adott. „Ezzel a néhány ívnyi, grandiozitásában sajátosan bizarr apokalipszis-értelmezéssel Luther óriási befolyást gyakorolt az eljövendő korokra.”⁴ Ez a hatás, a többi, hasonló, a maga korát az apokaliptikus látomások tükrében szemlélő ábrázolással együtt, rég

⁴ Wilhelm Bousset: *Die Offenbarung Johannis*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1906. /Kritischer Kommentar über das Neue Testament 16./ 84. o. Bousset itt széles körű értelmezéstörténetet ad.

érvényét veszítette. Ezek kölcsönösen szüntetik meg egymást. A józan kutatás felismerte, hogy János jelenései – természetesen – titkaival nem valamiféle távoli időket, egyedül a maga korát, illetve az eljövendő vég-időket tartotta szem előtt.

De Luther koncepciójának nem is az idők között találni vélt egyezésekben van a jelentősége. Fontosabb és maradandóbb az a két egyszerű alapgondolat, amelyek szerint Krisztus segít e rettenetes égi és földi színjátékot elviselni. Egyrésztől megvigasztal, „hogy semminemű erőszak, hamisság, bölcsesség, sem pedig szentség, nyomorúság és szenvedés nem törheti meg a keresztyénséget”. A másik következtetés azokat a botránkozásokat érinti, amelyeket az egyház történelmi alakja igen gyakran kivált. Luther néhány rövid és velős kijelentéssel felel erre a régi, de mindig újból felvetődő kérdésre: abból az erkölcsi felháborodásból születik ez, amellyel a kívülállók az egyházat szemlélik. Mivel olyan sok rossz keresztyént látnak, „rögvest úgy ítélnék, hogy nincsen egy keresztyén sem”. Hanem annak a keresztyénnek, aki Krisztus keresztyéért szenved, sem szabad megfélemlenie két dologról: „(Az egyházat) ... el tudja rejtetni az ördög, betemeti botránkozással és meghasonlással... (Ám Isten is elrejtheti azt) ... gonosztettek és mindennemű bajok mögé”. Mert „azt akarja, hogy ne szemeddel, de hiteddel fogd fel azt”. Ezzel a keresztyéneknek fordítja vissza a kérdést. Ha ők maguk, noha keresztyének, a maguk számára is elrejtették a bűn és tulajdon hitelenségük alá, hogyan akarják meglátni az egyházat? A gyötrelmek és a félelmek könyvének végén még egyszer az evangélium szava ébreszt bizakodást. „Ha az evangélium igéjét tisztán megőrizzük, szeretjük és nagy becsben tartjuk azt, ne kételkedjünk, mert nálunk és velünk Krisztus, legyen bár sorsunk nyomorúságos.”

V.

Ha a Bibliához írott előszók főként Luther teológiai exegézisének belső következetességére, gondolati gazdagságára, elevenségére szolgáltatnak nagyszerű bizonyítékokat, nem szabad megfélemlenünk a többi ajándékról sem, melyek ezeket kísérik. A *történész* Lutherről már ismételtlen szoltunk. Őt állítják eléink azonban azok a bizonyos bibliai könyveket

illető *kritikai megfigyelések* is, amelyeknek ismeretét a bibliafordítás olvasójától Luther teljes elfogulatlansággal feltételezte. Ezekben nem tesz különbséget a kanonizált vagy apokrif, az ó- és az újtestamentumi írások között. Kritikája természetesen csekély súllyal esik latba azokban az esetekben, amikor a szerzők adataival kapcsolatosan már korábban felmerült kételyeket vetette fel újra. Tudományos szempontból akkor a legjelentősebb, amikor valami egészen más szerkesztésmódra lett figyelmes, mint amit a felirat ígért. A próféták egész soránál (Ézsaiás, Jeremiás, Hóseás) felveti azt a kérdést, hogy valóban saját könyveikről van-e szó, nem pedig inkább mondásaik mások által összeállított gyűjteményéről, néhány esetben érezhető rendetlenséggel. Így magyarázza Salamon Prédikátorát és Jézus, Sirák fia könyvét. A Bölcsességek könyvét pedig egészen elveszi Salamontól, és Philónnak tulajdonítja. A szegény Báruk könyvétől pedig legalább Jeremiás próféta szolgálójának szerzőségét szeretné elvitatni. A Makkabeusok második könyvét szerinte nyilvánvalóan „több könyvből toldozták egygé”. Az újtestamentumi könyvek közül a Zsidókhoz írt levél az, amelyet szintén „sok darabból szerkesztettek egygé”, s Jakab és Júdás levelei azok, amelyeket nagy biztonsággal vet ki az apostoli írások közül; szintúgy János jelenéseit, még a második előszóban is. Egyszer még Péter második levelét illetően is kétségek merülnek fel benne, ha nem is hajlik meg ezek előtt.⁵ Még a leglényeglátóbb kritikát sem, amellyel a Jakab-levelet és János jelenéseit illeti, egyedül teológiailag indokolja, hanem minden esetben teológiailag és történetileg egyszerre. Bizonyos, hogy János evangéliuma, valamint Pál és Péter levelei alapján alkotta meg azt az elképzelését, hogy miről ír egy apostol, és mi az, ami ennek megfelelően az apostolok korába illik. Ítéletét azonban mindig történelmi vagy irodalmi megfigyelések támasztják alá.

Az apostoli korszak képét Luther még azzal is megjelenítette, hogy a régi sorrenddel szemben a négy, általa nem apostolinak tartott írást az Újtestamentum végére helyezte, a tartalomjegyzékben pedig nem számozta be őket, mint a többi könyvet, hanem egyértelműen elkülönítette ezektől. Ezt az 1522-es bibliakiadásban alkalmazott elrendezést az utolsó bibliakiadásig megtartotta.

⁵ Vö. WA 14, 73, 22kk.

A történész és az evangélium mércéjével mérő kritikus mellett az előszókban a *költő* Luthert is felfedezzük. A bibliai könyvek egész sorában – nemcsak a Zsoltárok könyvében s az Énekek énekében – megérzi a poézis szellemét, és nyelvükről, formájukról elmélkedik. Felfigyel Jób könyvének „nagy erejű és gyönyörűsége” nyelvére, arra, hogy a héber nyelv az éneket, a dicsőítést, a dicsőítést, az örvendezést és a szomorúságot számtalan szóval tudja megszólaltatni, s megállapítja, hogy mindez a zsoltárokban is felcsendül; észreveszi a bölcsesség könyveinek közmondásszerű jellegét, a próféták Isten félelmére és a hitre vezérelő „pompás beszédeit”. Méltatja Ézsaiás szónoki képességeit, aki a fordításnál „fanyalog, ha a német nyelv keserűségét érzi”, Habakuk próféta „szívét”, aki úgy vigasztal, amint „egy szegény kesergő gyermeket vagy embert gyámolítunk”; és az apokalipszis számos képének nagyszerűségét. Néhány könyv formájának költőiségét hasonlatokkal igyekszik érzékeltetni. Judit könyvét, ha a történettel nincs is minden rendjén, „kiváló, jó, komoly tragédiának” tudná elképzelni. Elő is lehetne adni, „amint játsszák nálunk a passiót és más szentek történeteit”, ha lehet, akár még egy olyan, tanító jellegű ének kíséretében is, mint a Salamon bölcsességei. Ezzel szemben Tóbiás könyvét „kedves, mulattató, üdvös komédiának” mondhatnánk, s a játékból egy költő „alkotott volna valódi beszédet”. S ha Luther a könyvben ábrázolt mesenovellával nem is találta fején a szöveget, az elmondott tények mögött felismerte a mű poétikus jellegét.

* * *

Luther előszói szövegeinek régies helyesírását és nyelvi formáit jelen kiadás céljaira úgy dolgoztuk át, hogy a mai olvasónak ezek semmi fölösleges gondot ne okozzanak, azonban Luther nyelve, amennyire csak lehetséges, kicsengjen belőle. Azokat a régies formákat, amelyek nyelvtörténeti jelentőségűek, meghagytuk, és lábjegyzetekben magyarázzuk.⁶ A korábban gazdagabb központosítást gyakran megőriztük, mivel segítséget adhat az olvasásban. A szöveg összeállítását és a javításokat

⁶ A magyar fordítást ez csak annyiban érinti, amennyiben Luther egy helyen saját korának újításai ellen szól. Ezeket a szavakat a lábjegyzetben mi is feltüntettük. A magyar kiadásban a revideált Károli-fordítást használtuk. – *A ford.*

illetően a fiatalabbak baráti segítségéért szeretnék köszönetet mondani. Aki Luther előszóinak eredeti szövegét, valamint fejlődését vagy bibliafordításának különböző lépcsőfokait behatóbban akarja tanulmányozni, ennek számos tárgyi és nyelvi jellegű magyarázattal ellátott, szöveghű nyomtatását találja a weimari Luther-kiadás német Biblia-sorozatának (6. kk.) tíz terjedelmes kötetében. Az előszókat, azoktól az esetektől eltekintve, amikor két változatot, illetve lényeges változtatást találtunk, legtöbbször első formájukban közöljük; csupán alkalmanként vettünk át hallgatólagosan néhány későbbi javítást. Hogy Luther történelmi és irodalmi adatai az evangélikus bibliakutatás mai eredményeivel – amelyekhez azonban előszói nyitottak kaput – sok esetben nem egyeznek meg, magától értetődik. Azonban jelen kiadás célját és terjedelmét is jelentős mértékben megváltoztatta volna, ha ezeket az eltéréseket jelöljük. Már csak az erre való kísérlet is mélyrehatóbb tudományos okfejtést igényelt volna, azonban az évszázados, bonyolult és fáradságos bibliakutatáshoz még így sem lehettünk volna igazságosak.

LUTHER MÁRTON

Előszók a Szentírás könyveihez

Előszó az Ótestamentumhoz (1523)

Az Ótestamentumot némelyek kevésre becsülik, mivel úgy gondolják, hogy egyedül a zsidó népnek adatott az, és már idejét is múlta, mert csupán tünt idők történeteit beszéli el; s azt tartják, elég nekik az Újtestamentum, mondván, hogy hiú törekvés az Ótestamentumban lelki értelmet keresni.¹ Így tanítja Órigenész, Jeromos és még sok nagynevű férfiú. Ám Krisztus János evangéliumában (Jn 5,39)² ezt mondta: tudakoztátok az Írásokat, ezek tesznek bizonytságot rólam; s Szent Pál is azt ajánlja Timóteusnak, hogy legyen gondja az Írások olvasására,³ és magasztalja azokat (Róm 1,2), mert bennük ígérte meg Isten az evangéliumot, s azt is mondja (1Kor 15,3), hogy Krisztus, aki meghalt, és feltámadott a halálból, Dávid sarja az Írások szerint. Gyakran Szent Péter is az Írásokhoz utasít bennünket. Ezáltal azt tanítják, hogy ne vessük meg az Ótestamentumot, hanem nagy igyekezettel forgassuk azt, mivel ők maguk is benne vetnek szilárd alapot és erösséget az Újtestamentumnak, és hivatkoznak is reá. Amint Szent Lukács (ApCsel 17) írja, hogy a béreabeliek⁴ naponként tudakozták az Írásokat, hogy meglássák, vajon áll-e mindaz, amit Pál tanított. Így, ha az Újtestamentum alapját és bizonyí-

¹ A lelki értelem (sensus spiritualis) a középkorban többnyire allegorikus magyarázatot jelentett, Luthernél viszont a „lelki” (geistlich) jelző már annyit tesz, mint „evangéliumi” vagy „krisztológiai”. A „testi” és „lelki” jelzők használatáról lásd a Római levélhez írott előszót.

² Luther korában még nem létezett a Biblia versbeosztása, ezért ő csak a részekre hivatkozhatott. Az ígehelyek pontosítása a német kiadásból származik.

³ 1Tim 4,13.

⁴ Luther téves fordítása; ApCsel 17,11: Thesszalónika.

tékát nem akarjuk megvetni, illő megbecsülnünk az Ótestamentumot. S mi volna más az Újtestamentum, ha nem a Krisztusról való nyilvános prédikáció és hirdetés, amelyet az Ótestamentum mondásai alapoznak meg, s amely Krisztusban teljeseedik be?

Mindazoknak, akik jobban nem tudhatják, és útmutatásra, tanításra van szükségük ahhoz, hogy haszonnal olvashassák, Isten adta legjobb tudásom szerint ezt az előszót szereztem. Híven kérek és intek ebben minden jámbor keresztyént, ne botránkozzék meg azokon az együgyű beszédeken és történeteken, amelyekkel gyakran találkozni fog, s ne kételkedjék, mert bármilyen hitványnak tűnnek is, az isteni Felség igéi, művei, ítéletei és történetei ezek, s az ő hatalmáé és bölcsességéé. Mert az Írások bolonddá teszik a bölcs és eszes embert, de feltárukoznak a kicsinyek és az együgyűek előtt, amint ezt Krisztus is mondja (Mt 11,25). Bocsásd el tehát magadtól minden sejtésedet és érzésedet, és úgy gondolkodj az Írásokról, mint a legnagyobb, legnemesebb szentségről, mint a legdúsabb kincsesházzal, amelyet soha nem meríthetünk ki teljesen, így rátalálsz arra az isteni bölcsességre, amit ő olyan szerény és egyszerű szavakkal mond el, hogy szavát szegi minden kevélységnek. Megleled itt a pólyát és a bölcsőt, Krisztus fekvőhelyét, ahová az angyal a pásztorokat küldi. S noha rossz és hitvány pólyák ezek, drága kincs Krisztus, aki fekszik bennük.

Tudd hát, hogy ez a könyv törvények könyve,⁵ amely megtanítja, mit cselekedjünk, és mit ne, emellett pedig példázatok és történeteket mond arról, hogyan tartották vagy szegték meg ezeket; hasonlóképpen, mint ahogyan az Újtestamentum az evangélium avagy a kegyelem könyve, mivel arra tanít, hogyan értsük a törvény beteljesítését. De amiképpen az Újtestamentum a kegyelmi tanítás mellett másnemű tanításokat is ad, azaz a test irányítására való törvényeket és rendelkezéseket, hiszen a lélek ebben az életben nem jut tökéletességre, és a földön nem csak a kegyelem igazgat, úgy az Ótestamentum a törvények mellett néhány ígéretet és kegyelmi mondást is megjövendöl, amelyek által a szent atyák és próféták a törvény alatt Krisztus hitében – hozzánk hasonlóan – meg-

⁵ Ez az előszó az Ótestamentum első részében jelent meg először, amely Mózes öt könyvét tartalmazta.

tartattak. Hanem amint az Újtestamentum legfőbb tanítása az, hogy a kegyelmet és a békességet hirdesse, amely dolgokat a bűnök bocsánata révén, Krisztusban érhetünk el, úgy az Ótestamentum legfőbb tanítása a törvény, a bűnök megvallása és a jóra való igyekezet. Ezeket keresd tehát az Ótestamentumban.

Elsőként Mózes könyveiről szólunk. *Első* könyve azt tanítja, hogyan teremtettek a teremtmények, és (ami írásának legfőbb oka) honnét forraszik a bűn és a halál, hogy tehát Ádám bukásából, az ördög gonoszságából. De kevéssel ezután, még mielőtt Mózes a törvényt elhozta volna, azt tanítja, miként érkezhetne új segítség, amely a bűnt és a halált elűzhetné; nem törvény, sem pedig cselekedetek által, mivel még nem adott törvény, hanem az asszony méhének magzata, Krisztus által, aki megígéretik Ádámnak és Ábrahámnak, hogy az Írások kezdetétől a hit dicsőíttessék minden cselekedet, törvény és érdem felett. Ennélfogva Mózes első könyve szinte csak a hitről és hitelenségről és ezek gyümölcseről mond példázatokat, így alig különbözik az evangéliumi könyvektől.

Majd a *második* könyvben, miután a világ egészen elmerült a vak-ságban, és már egyetlen ember sem tudta, mi a bűn, és honnét támadt a halál, Isten előhossa Mózeset a törvénnyel, és egy népet választ, hogy a világot általuk világosítsa meg újra, és a törvény erejével a bűnt napvilágra hozza. És szerez ennek a népnek mindenfajta törvényeket, elválasztja a többtől, frigysátrat csináltat velük, istentiszteletet rendel el, vezetőket és szolgákat állít, törvényeket és férfiakat ad, hogy igazgassák őket, miként éljenek testben a világ és lélekben Isten előtt.

A *harmadik* könyv különösképpen a papságot utasítja, törvényt és jogot ad nekik, hogy ezek szerint cselekedjenek s tanítsák a népet. Ebből látszik, hogy a papi hivatal csak a bűnök miatt állítatott, mert tudtul adja a bűnöket, és arra indítja a népet, hogy Isten előtt bűnbánatot tartson. A papok dolga, hogy a bűnöket és a bűnösöket megítélje. Ezért ők semminemű romló földi javakat nem kapnak, s nem szabad részt venniük a testi kormányzásban sem, egyedül a népet kell pártfogolniuk bűneiben.

A *negyedikben*, miután már megadattak a törvények, papok és fejedelmek állítattak, a szövetség sátrát megépítették és az istentiszteletet előkészítették, és készen állt mindaz, ami Isten népét megilleti, nekifognak, hogy elvégezzék a cselekedeteket és a szertartásokat, s próbát tegyenek,

hogyan válik be ez a rend. Ezért e könyv a nép számtalan engedetlenségét és nyomorúságát beszéli el, továbbá megvilágosít néhány törvényt, egyúttal meg is szaporítja azokat. Mert mindenkor megesisik, hogy kevés időn belül törvényeket kell hozni, ám ha ezek működni kezdenek, minduntalan elakadnak, és sehogyan sem akarnak előbbre jutni, amint azt a törvény megkíváná. Így ez a könyv pompás példája annak, hogy törvények által nem lehet az embereket jámborrrá tenni, hanem – amint azt Szent Pál mondja – a törvény csak bünt és háborgást szül.

Az *ötödik* könyvben, minekutána a nép engedetlenségéért büntetést szenvedett, és Isten kegyelmével egy kissé magához csalogatta őket, mivel két királyságot is adott nekik, jó cselekedettel arra indította őket, hogy jó szívvvel és szeretetben teljesítsék parancsolatait, Mózes elismétli a teljes törvényt minden megesett történettel együtt (a papságot illető részek kivételével), és újból elmagyaráz mindent, amit egy nép testi és lelki kormányzása megkíván. Mert ő, a törvény tökéletes tanítójaként, hivatalának mindenkor eleget tett, hiszen nem egyedül a törvényt adta meg, de ott volt akkor is, amikor azt meg kellett cselekedni, azonfelül megvilágosította és újra elkészítette, ha kellett. Hanem az *ötödik* könyv e magyarázatai nem tartalmazznak egyebet az Istenbe vetett hit és a felebaráti szeretet tanításánál, mivel erre irányul Isten minden törvénye. Ezért Mózes magyarázataiban a 20. fejezet végéig mindazokat a dolgokat megtiltja, amelyek az Istenbe vetett hitet csorbíthatnák, majd onnét a könyv végéig azokat, amelyek a szeretet útjában állhatnak.

Itt először is azt látjuk, hogy Mózes a népet alapos törvényekkel látja el, nem hagyván helyet az értelemnek cselekedetek vagy másfajta istentisztelet kieszelésére. Mert nemcsak arra tanít, hogy Istent féljük, benne bízunk, és őt szeressük, hanem a külső istentisztelet némely szertartását is megszabja, áldozattal, esküvel, bűjtöléssel, testi sanyargatással stb., hogy senkinek ne jusson eszébe mást kigondolni. Hasonlóképpen tanít ültetni, építeni, leányt kérni, vitázni, gyermekeket, cselédséget, a háznépet irányítani, adni és eladni, hitelezni és a hitelt megváltani és mindent, amit külső- vagy belsőképpen cselekedni kell; mindezt olyan alaposan, hogy bolondság és hiábalóság volna ezt bármivel megtoldani.

De miért teszi Isten mindezt, kedvesem? Végül is ezért: népéül vette őket, hogy az övéi legyenek, és az Istenük akart lenni; és úgy akarta

kormányozni őket, hogy bizonyos lehessen cselekedeteik helyességében. Mert olyan a cselekedet, amely felől Isten nem hagyott parancsolatot, akár az olvadó hó: semmivé lesz őelőtte. Az ötödik könyv 4. és 13. fejezete meg is tiltja, hogy rendelkezéseihez bármit is hozzátegyenek, a 12. fejezet pedig arról beszél, hogy ne aszerint cselekedjenek, amit a maguk észével jónak találnak. A Zsoltárok könyve és a próféták könyvei is felemelik hangjukat, ha a nép olyan jó cselekedeteket visz véghez, amelyek nem rendeltettek el. Mert Isten nem szenvedheti, ha övéi olyat cselekednek, ami felől nem hagyott parancsolatot, lehet az akármilyen jó is; mert az engedelmisségben rejlik az Isten igéjéhez hűségesebb cselekedetek nemes és jó volta.

Mivel pedig ez az élet nem lehet meg istentisztelet és szertartások nélkül, elébük adta ezeknek néhány módját, ezenfelül parancsolatait, hogy ha Istennek külső szolgálatot kívánnának tenni, ezekkel éljenek, és ne eszeljenek ki helyettük másikat, így bizonyosak lehessenek afelelől, hogy cselekedeteik Isten igéje és az engedelmisség szerint valók. S mindenkor megtiltja nekik, hogy tulajdon értelmükre és a maguk akarására hallgassanak, ha jót cselekednének, vagy helyesen akarnának élni, mindazonáltal elegendő teret, helyet, időt, személyt, cselekedetet és szertartást szab és rendel el, hogy ne panaszkodhassanak, és idegen istentiszteletek példáját se kelljen követniük.

Másfelől meg kell jegyeznünk, hogy a törvényeknek három fajtájuk van. Némelyek csak a földi javakról rendelkeznek, akárha nálunk a császári törvények. Ezek mindenekfelett a gonosz cselekedetek elkerülése miatt adtak. Legnagyobb részük tiltó, nem pedig tanító rendelkezés, mint az, amely szerint Mózes elrendeli, hogy az asszonyt válólévéllal kell elbocsátani. Hasonlóképpen, hogy a férfi asszonyát féltékenységi áldozattal elűzheti,⁶ és más asszonyt vehet helyette. Világi törvény ez. Ám vannak közöttük olyanok is, amelyek a külső istentiszteletről tanítanak, amint azt már korábban említettük.

De mindezeknél előbbre valók a hit és a szeretet törvényei, azaz minden parancsolat a hittől és a szeretettől kapja mértékét; s amazoknak arra kell tartaniuk, amerre ezek vezérelik őket, hogy ne a hit és szere-

⁶ 4Móz 5,15.

tet ellenére járjanak; ahol pedig nem ekképpen történik, a rendeletet mindenestül el kell törölni.

Ezért olvassuk, hogy Dávid a gyilkos Joábot nem öleti meg, jóllehet az már kétszer is megszolgált a halált. És Sámuel második könyvében (14,11) esküt tesz a tékoabeli asszonynak, hogy fia nem fog meghalni, noha megfojtotta fivéréét; hasonlóképpen, Absolont sem gyilkoltatta meg. Hasonlóképpen maga Dávid is vett a papok szent kenyéréből (1Sám 21,6). Hasonlóképpen Támár úgy vélekedik, a király feleségül adhatná őt mostohafivéréhez, Amnonhoz.⁷ Mindezekből és a hasonló történetekből világosan kitetszik, hogy a királyok, papok és más felségek gyakorta igazítottak a törvényen, ha a hit és a szeretet úgy kívánta, hogy ezek legyenek minden törvény bírái és urai. S mivel a törvények mind a hit és a szeretet felé hajtának bennünket, nincs hatálya és nem törvény az, ami ellenükre jár.

Ezért tévelyegnek a zsidók a mai napig, hogy magukat olyan erősen és szigorúan Mózes parancsolataihoz tartják, és inkább hagyják elbukni a szeretetet és a békességet, minthogy velünk egyenek és igyanak, vagy más egyebet tegyenek, noha így helytelenül szemlélik a törvény értelmét. Ezt azonban nem egyedül a zsidóknak, de mindenkinek, aki törvény alatt él, meg kell értenie. Krisztus is azt mondta (Mt 12,11), hogy szabad megtörni a szombatot, ha valakinek a marhája verembe esik, és szabad kivonni azt, jóllehet ez csupán földi szükség és veszteség. Mennyivel inkább meg lehet törni tehát a törvényt, ha a test szüksége kívánja, és általa máskülönben nem vétünk a hit és a szeretet ellen. Amint Krisztus mondja, ezt cselekedte Dávid is, amidőn vett a szent kenyerekből (Mk 3,2; 25).

De miért hajgálja Mózes a törvényeket ilyen szertelenül egymás után? Mi az oka, hogy nem válogatja a testről és a lélekről valókat külön-külön, a hitről és a szeretetről valókat pedig megint egybe? Sőt megesisik, hogy egy-egy törvényt némelykor oly gyakran emleget, egy-egy igét pedig oly sokszor ismétél, hogy bosszankodni kezd, aki olvassa vagy hallgatja. A felelet: Mózes úgy ír, ahogyan beszél, hogy könyve a kormányzásról és az életről adjon képet és példát. Mert megtörténhet, hogy működés

⁷ 2Sám 13,13.

közben egyszer ezt, másszor azt kell megcselekedni. S miután egyetlen ember sem rendezheti úgy az életét (máskülönben isteninek kellene lennie), hogy egyik napon csupán lelki, más napon csupán világi törvényeket gyakorol, Isten akképpen igazgatja a törvények sorát, amint égen a csillagok, mezőn a virágok állását, az ember pedig minden órában mindegyikre álljon készen, és tegye, ami először elébe kerül. Így elegyíti azokat Mózes könyve is.

Hanem tengernyi szavában s abban, hogy gyakran egyfélélt ismételt, hivatalának természete is megmutatkozik. Mert aki törvénnyel bíró népet terel, az minduntalan kénytelen megállni, beszélni hozzájuk és úgy bajlódni velük, akár a szamarakkal. Mert a törvénynek egy cselekedetét sem jó szívvel és szeretetben végzik, hanem keserű kényszerűségben. Mivel pedig Mózes a törvény tanítója, szavaival megnyilvánítja, hogy a törvény cselekedetei kényszerűségből erednek, és azért lankasztják el a népet, hogy az a beszédek által gyengeségét és erőtelenségét felismerje, és az eljövendő kegyelmet szomjazza.

Harmadrészt Mózes helyesen vélekedik, mondván, hogy ő a törvény által nyilvánvalóvá teszi a bűnt, az emberi elmét pedig megszégyeníti elbizakodottságában. Ezért nevezi Szent Pál (Gal 2,17) őt magát a bűn szolgájának, hivatalát pedig a halál szolgálatának (2Kor 3,7), s azt is mondja (Róm 3,20; 7,7), hogy a bűnnek csupán ismerete van a törvény által, és (Róm 3,20): a törvénynek cselekedeteiből senki sem igazul meg Isten előtt. Mózes a törvény által hirdetheti ugyan, mit cselekedjünk, és mit ne, hanem az ehhez való erőt és képességet nem adhatja meg, így meghagy bennünket a bűnben. Ha pedig megmaradunk a bűnben, kevés idő múlva hozzánk férkőzik a halál, hogy a bűnökért bosszút álljon és megbüntessen. Ezért nevezi Szent Pál a bűnt a halál fullánkjának, mivel annak a bűn által joga s hatalma van felettünk. Ám ha nem volna törvény, nem számíttatnék be a bűn sem. Mindezeknek tehát Mózes hivatala az oka, amely a törvény által bátorítja és noszogatja a bűnt; a halálnak pedig hatalma van a bűn felett, ezért igazságos és méltányos Szent Pálnak Mózes hivatalát a bűn és a halál hivatalának nevezni, hiszen törvényadása bűnnél és halálnál egyebet nem hozott.

Hanem felette nagy szükség van a bűn és a halál hivatalára is, mert ahol Isten törvényét nem ismerik, ott az ember elméje vakságában nem

képes meglátni a bűnt. Mert nincsen olyan ember, aki magától tudná, hogy a hitetlenség és az Istenben való kételkedés bűn, s ugyan mi indítaná arra, hogy Istenben higgyen és benne bizakodjék: így vakságban maradván él tovább, és soha nem is sejtí meg tulajdon bűnös voltát, mert máskülönbén jót cselekszik, és látszatra erényes életet él. Azt gondolja, rendjén mennek a dolgok és mindent megcselekedett: ilyenek a pogányok és a képmutatók, ha legjobb tehetségük szerint élnek. Hasonlóképpen, így azt sem foghatja fel, hogy a test rút gerjedelme bűn, és véték az ellenséget meggyűlölni, hanem – mivel úgy tapasztalja és érzi, hogy az emberek mind ilyenek alkottattak – természetből értetődőnek s igen jó dolognak találja ezeket, és megelégszik azzal, hogy csak a cselekedeteket vélje tilalmasnak. Gyengeségét erőnek sejtí, bűnét dicsőségnek, gonoszágát pedig jóságának, s ennél messzebbre nem láthat.

Mózes hivatala, lásd, azért állítattott, hogy a vakságot és a megátalkodott elbizakodottságot kiirtsa. S ha ki nem is írthatja, meg kell jelentenie, és tudtunkra kell adnia. Mindezt a törvény erejével cselekszi, s arra tanít, hogy féljük Istent, bizakodjunk és higgyünk benne, szeressük őt, hogy a gonosz kedv és az utálat senki emberfiát meg ne környékezhesse. A természetben pedig, ha valóban megérti ezt, rémület ébred, mert magában Isten iránt sem bizalmat, sem hitet, sem félelmet, sem szeretetet nem lelhet, hasonlóképpen felebaráti szeretetet és tisztességet sem, csupán hitetlenséget, kételkedést, megvetést és utálatot Isten, gonosz akaratot és kedvet a felebarát felé. Ha pedig ezeket találja magában, a halál sem késlekedik soká, aki az efféle bűnösöket elemészti és a poklok fenekére juttatja.

Íme, ezt jelenti a halált a bűn által magunkra uszítani s magunkat a bűn által megöletni. Így ébred és nyilvánul meg a bűn a törvény nyomán, nagy elbizakodottságunkat csüggedéssé, reszketéssé és kételkedéssé változtatván, hogy az ember nem tehet egyebet, mint hogy a profétákkal együtt azt kiáltja: elvetett engemet az Isten, vagy amint ezt németül mondják: az ördögé vagyok, oda az én üdvösségem. Ez pedig azt jelenti, hogy egyenest a pokolra kerültünk. Erről Szent Pál néhány szóval azt mondja: „*A halál fullánkja pedig a bűn; a bűn ereje pedig a törvény.*” (1Kor 15,56) Akárha azt mondaná: a halál a bűn által megsebesít és megmérgez bennünket, ekképpen szerez halált a bennünk talált bűn.

Hanem hogy bennünk halált hozó bűn találtatik, annak a törvény az oka, mert megnyilvánítja és megláttatja a bűnt, amelyet ezelőtt nem ismertünk, ezért nem is kételkedtünk.

Nézd meg ezután azt, miféle hatalommal viseli Mózes hivatalát. Hogy a természetet még inkább megszegyenítse, nemcsak olyan törvényeket ró, amelyek a természettől való és a valóságos vétkekről rendelkeznek, mint a Tízparancsolat, hanem bűnt hirdet ott is, ahol természettől fogva nincsen, s ezernyi gyalázattal borítja el azt. Mert a hitelenség és a gonosz kívánság is halált érdemlő bűnök, ám húsvét ünnepén kovásszal sült kenyeret és tisztátalan barmot enni, vagy a testen jelt tenni, ezenfelül mindaz, amit a lévita papság bűnnek mond, nem természettől fogva az, hanem egyedül a törvény tiltásai miatt, amely törvény azonban el is törölköztethetnék. Hanem a Tízparancsolat nem törölköztethetik el, mivel ebben a bűn a törvény nélkül is olyan, akár a pogányok hitelensége, mert ezek, jóllehet nem tudják, hogy a hitelenség bűn, ettől azonban még nem nyernek feloldozást.

Ennyiből megláthatjuk, hogy Mózes efféle törvényei nem egyedül azért adtak, hogy az ember ne cselekedhesse a maga gondolatát, ha jól és haszonnal akar élni, amint arról fentebb már szölkötünk, hanem leginkább azért, hogy a bűnöket megsokasítsa és mértéken felül megszorítsa, így a lelkiismeret terheit megnövelje: hogy ezáltal még e megátalkodott vakság is megismerje magát, tulajdon képtelenségét és semmi voltát erősen megéreze, hogy tehát szükségét lássa annak, hogy a törvénynél és tulajdon tehetségénél nagyobb dolgot keressen, azaz Isten kegyelmét, amely megígéri az eljövendő Krisztust. Jó és helyes azért Isten minden rendelése, még ha pusztán trágyát hordani és szalmaszálakat emelgetni látszanék is. Mert nem igazulhat meg, aki e törvényeket meg nem tartja, vagy nem szívvvel cselekszi. A természet azonban másként nem, egyedül hajlandósága ellenére tarthatja meg azokat; ezért szükséges, hogy Isten törvénye által tulajdon gonoszságára ébredjen, megéreze azt, és az isteni kegyelem segítségét szomjazva Krisztus felé törekedjék.

Ezért ahol Krisztus megjelenik, ott elmúlik a törvény, kiváltképpen a lévitáké, amely bűnnek teszi meg azt is, ami természete szerint nem az, mint mondtuk. De elmúlik a Tízparancsolat is, nem úgy, hogy a törvényeket nem volna szükség megtartani avagy betölteni, hanem Mózes

hivatala szűnik meg bennük, így ezek nem erősítik többé a bűnt, s a bűn megszűnik a halál fullánkjának lenni. Mert Krisztus által bocsánatot nyertek a bűnök, Isten megbékélt, és a szív is kezd kegyes lenni a törvényhez, hogy Mózes nem feddheti, sem pedig bűnösnek nem tarthatja, mondván, hogy a törvényt megszegte, és ezzel halált hozott, amint az a kegyelem és Krisztus jövetele előtt történt.

Ezt tanítja Szent Pál is (2Kor 3,7kk), mikor azt mondja, hogy Mózes orcájának dicsősége elmúlik Krisztus orcájának dicsőségéért. Ez pedig annyit jelent, hogy Mózes hivatala, amely vétkes és gyarló emberré tesz bennünket, gonoszságunk és hitványságunk felismerése után nem fájdalmasabbé, és nem ijeszt már a halállal. Mert Krisztus orcájában, azaz a kegyelem hivatalában van a mi dicsőségünk. Általa ismerhetjük fel Krisztust, akinek igazsága, élete és ereje segít betöltenünk a törvényt, hogy megmeneküljünk a haláltól és a pokoltól. Amiképpen a három apostol látta a Tábor hegyén Mózes és Illést, de nem rémült meg tőlük a Krisztus orcájában felragyogó dicsőség miatt. Azonban (2Móz 34,30; 33) Krisztus jelenléte nélkül Izrael gyermekei nem tudták elviselni Mózes orcájának ragyogását, akinek ezért leplet kellett borítania reá.

Mert háromféle tanítványai vannak a törvénynek: elsők, akik a törvényt hallják, ám megvetik, életükkel káromolják azt, és szívük nem retteg; ezekhez nem jut el a törvény, és olyanok, mint az aranyborjú imádói, akik miatt Mózes összetörte és nem vitte a nép közé a táblákat.

A másodikfélék azok, akik a törvényt tulajdon erejük által, kegyelem híján akarják betölteni; ők azokhoz hasonlítatnak, akik Mózes orcáját nem nézhették, mikor az másodízben szállt le a törvény tábláival. Ezekhez elér a törvény, de nem szenvedhetik azt, leplet terítenek reá, és hazug életet élnek, mert a törvényt csak látszatra cselekszik, tetteik azonban rögvést bűnné válnak, ha a lepel levéttetik. Ezzel bebizonyosodik, hogy Krisztus kegyelme nélkül semmit sem ér a mi tudományunk.

A harmadikfélék Mózes lepel nélkül szemlélhetik. Ők azok, akik felfogják a törvény értelmét, ha az szinte lehetetlent követelne is tőlük. Mert ereje teljében jár itt a bűn, s hatalmas a halál, és Góliát dárdájának nyele, akár a takácsok zugolyfája, hegye pedig hatszáz siklusnyi vasból való, hogy Izrael fiai rettegjenek tőle, hacsak az egyetlen Dávid, Krisztus, a mi Urunk, meg nem váltana bennünket mindezeketől. Mert ha Krisztus

fényessége nem állna Mózesé mellett, a törvény ragyogását, a bűn és a halál rettenetét senki el nem viselhetné. Ők minden cselekedetet és elbizakodottságot levetkőztek, így a törvény által nem tanulnak egyebet, csak azt, hogy felismerjék a bűnt és szomjazzák Krisztust; mindez pedig Mózes igaz hivatala és a törvény lelke szerint való.

Mindazonáltal Mózes maga is utal arra, hogy hivatala és tanítása Krisztus eljöveteleig tart, azután megszűnik, mondván: „*Prófétát támaszt néked az Úr, a te Istened, te közüled, a te atyádfiai közül, olyat, mint én: azt hallgassátok!*” (5Móz 18,15) stb. Gyönyörűséges mondás, és bizonyos ez Mózes könyveinek magja is, amelyet az apostolok gyakorta idéztek és emlegettek, hogy erősítsék az evangéliumot, a törvényt pedig megszüntessék, ezenfelül a próféták is igen sokszor támaszkodtak reá. Mert új Mózeset ígér az Úr, akit majdan hallgatni fognak, ebből pedig annak kell következnie, hogy emez mást prófétál mint az első, és Mózes a hatalmát reá ruházza, hiszen arra int, hogy őt hallgassák. E prófeta nem taníthat törvényt; ezt már Mózes mindenestül elvégezte, ezért a törvény miatt nem volna szükséges új prófétát támasztani; így tehát bizonyos, hogy a kegyelem tanításáról és Krisztusról van itt szó.

Ezért nevezi Szent Pál Mózes törvényét Ótestamentumnak, amint Krisztus is nevezte, midőn az Újtestamentumot adta; testamentumnak pedig azért hívatik, mert Isten Izrael népének ígéri Kánaán földjét, ha megtartják azt. E földet valóban megadta nekik, s bakok és kosok áldozatának vérével meg is erősítette a velük kötött szövetséget. De mert e testamentum nem Isten kegyelméből, hanem emberi cselekedetek által valósult meg, osztályrésze lett az elévülés és az elmúlás, és a megígért ország újra elveszett, mivel cselekedetek által nem tölthetjük be a törvényt. Olyan új testamentumnak kellett tehát jönnie, amely soha el nem évül, s nem cselekedeteink, hanem Isten kegyelme által él, így mindörökké tart. Ezért a szövetség egy örök életű személy halála és vére által erősített meg, és örök országot ígér s ad. Mózes könyveiről s hivataláról elégedjünk meg ennyivel.

Mit mondhatunk hát a próféták és a történetek könyveiről? A felelet: nem egyebek ezek, mint amik Mózeséi, mert az ő küldetését folytatva egytől egyig tiltják a hamis prófétálást, amely a népet cselekedetekre térítené, hogy Mózes valódi hivatala szerint meghagyják őket a törvény

megismerésében, ezenközben szigorúan ügyelnek arra, hogy annak igaz megértése által az embereket, esendő voltukban megtartva, Krisztus felé tereljék, mint Mózes. Ezért magyarázzák tovább Mózes Krisztusról való beszédét, s mutatják kétféle példán – azokén, akik Mózes igazságában élnek s azokén, akik azt megvetik – a büntetést és a jutalmat. Ezért tehát a próféták nem mások, mint akik Mózeset és hivatalát magukénak tudják, és ezekről bizonyosságot tesznek, mivel a törvény által mindenkit Krisztushoz vezetnek.

Végezetül arról a jelképes szerepről kellene beszélnem, amelyet Mózes a lévíták törvénye és a papság által kapott. Erről bősséggel volna írni való, ám ez teret és időt követelne, s jobb volna előszóval magyarázni. Mert bizonyos, hogy Mózes minden bölcsesség és értelem kútfeje, amelyből mindaz ered, amit a próféták tudtak és mondtak. Ezenfelül innét fakad és e könyveken alapszik az Újtestamentum is, amint hallottuk. Mind-ezért szolgálatom hadd legyen annyi, hogy azoknak, akik kegyelemmel s értelemmel bírnak, irányításul mégis mondjak néhány szót.

Ha jól és biztosan akarsz értelmezni, érts mindent Krisztusra, mert ő az az ember, akiről mindezek szólnak. Áron főpap neked Krisztust jelentse, senki mást, amint az a Zsidókhoz írt levélben áll, amely egymagában elegendő volna Mózes alakjainak értelmezésére.⁸ Az is bizonyos, hogy maga Krisztus az áldozat, sőt az oltár is, aki tulajdon vérében áldozta fel magamagát, mondja ugyanez a levél. Amint a lévita főpap csupán a megcselekedett bűnöket vette el áldozatával, amelyek azonban nem természetből fogva voltak bűnök, Krisztus, a mi főpapunk, áldozata és vére által elvette a valóságos bünt, amely természetből fogva az, s egyszer a függönyön általmenve Isten elé járult, hogy engesztelést szerezzen. Így tehát mindazt, ami a főpapról meg van írva, senki másra, egyedül Krisztusra értsd.

A főpap fiai pedig, akik a napi áldozatot bemutatják, mi magunk, keresztyének vagyunk, akik a mi mennyekben székelő Krisztus atyánk előtt testben lakozunk itt, e földön, s nem önála odaát, hacsak *nem* lélekben a hit által. Az ölés és az áldozás hivatala nem jelent egyebet az evangélium hirdetésénél, mert általa az óember Istennek áldozva meg-

⁸ Előreutalások az Újtestamentumra (lásd a Zsoltárok könyvéhez írt első előszót).

öletik, a Szentlélek szeretetének tüzeiben megégettetik s elemésztetik, és illatos áldozattá lesz Isten előtt, nekünk jó, tiszta és igaz lelkiismeretet szerevve. Erről ír Szent Pál is (Róm 12,1), midőn azt tanítja, hogy szánjuk oda testünket Istennek élő, szent s kedves áldozatul, amit úgy cselekedhetünk meg, mint mondtuk, ha az evangéliumban prédikáció és hit által szakadatlan gyakoroljuk magunkat. Krisztus és az evangélium ótestamentumbeli emlegetéséről elégedjünk most meg ennyivel.

Annak,⁹ aki e Bibliát forgatja, tudnia kell, hogy Isten nevét, amelyet a zsidók tetragrammának¹⁰ neveznek, nagy betűkkel írtam, így: ÚR (HERR), s a másikat, amelyet Adonájnak, felében nagy betűkkel: Úr (HErr); mert minden istennév közül e kettő tulajdoníttatik az Írásokban a valódi, igaz Istennek, a többivel gyakorta az angyalokat és a szenteket illetik. Azért határoztam így, mert ebből világosan kitetszik, hogy Krisztus az igaz Isten, minekutána Jeremiás 23,6 ÚRnak nevezi őt, mondván: „Ez lesz az ő neve, mellyel nevezik őt: Az ÚR, a mi igazságunk!” Hasonlókat pedig más helyeken is találunk.

Ezért minden olvasómat Krisztushoz utasítom, és arra kérem, segítsen Istennél közbenjárni, hogy e mű hasznunkra váljék. Bevallom, igen nehéz dologra vállalkoztam, kiváltképp az Ótestamentum fordításával, mert, fájdalom, a héber nyelvben mind több a tájékozatlanság, hogy már maguk a zsidók is igen kevésé járatosak abban, ezért (kezembe került) glosszáikhoz és magyarázataikhoz nem sok bizalmam volt. És vésd eszedbe: nekünk, keresztyéneknek kell lefordítanunk a Bibliát, Krisztus értelmének erejével, amely nélkül a nyelv tudása semmit sem ér. És akiknek ebből kevés jutott, a sok régi fordító, mint Jeromos, gyakran vétettek hibát. Magam azonban, noha nem dicsekedhetek azzal, hogy mindent elvégeztem, bizvást mondhatom, hogy ez a német Biblia sok helyütt világosabb és helyesebb a latinnál, s bizonyos, ha a nyomdászok restségükkel (szokásuk szerint) el nem rontják, jobb a német Biblia a latinnál; ám ezt az olvasónak kell megítélnie.

S ha tapad is sár a kocsikerékre, senki sem lehet olyan faragatlan, hogy bírám akarna lenni, s engem ezért ócsárolni kezdjen. Ám ha akadnak

⁹ Az 1534-es kiadásból a következő bekezdések teljesen hiányoznak.

¹⁰ A négy betű: JHVH

is, az ilyenekkel én nem törődöm. Jól tudom azt már kezdettől fogva, hogy könnyebben találnék tízezer embert, aki munkámban a hibát felkutatja, mint egyet is, aki annak huszadrészét elkészíthetné. Magam is mutatkozhatnék tudósnak, és tudományomat fényesen bizonyíthatnám, Szent Jeromos latin Bibliáját ócsárolva; hanem ő is szemembe mondhatná, hogy csináljam utána. Ha valaki tehát olyan nagy tudósnak érzi magát, ne restellje újra lefordítani a teljes Bibliát, azután mutassa, mire jutott. Ha jobbat készített, miért is ne tartsuk őt előbbre? Magam is azt gondoltam, tudós vagyok, és tudósabbnak tudom magamat – Isten kegyelméből – minden magas iskolák szofistáinál. Most azonban látom, hogy még saját, született anyanyelvemet sem bírhatom tökéletesen. Egyébként ez idáig egyetlen könyvet vagy levelet nem olvastam, amely igazi német nyelven íratott volna; s nem is igen ügyel senki arra, hogy helyesen beszéljen, különösképpen pedig a hivatalnok urak, a vizet prédikálók s a szócsepülők nem, hanem azzal ámítják magukat, hogy hatalmukban áll megváltoztatni a német nyelvet, s naponként új szavakat költenek, mint „megszívlel”, „kézbesít”, „hathatós”, „előnyös” s hasonlók.¹¹ Igen, kedveseim, felettébb balga és bolond dolgok ezek.

Summa, ha most mindannyian összetanakodnánk, javíthatnánk még eleget a Biblia megvilágosításán, ki értelem, ki pedig nyelv tekintetében. Magam sem egyedül munkálkodtam rajta, sőt inkább szívesen vettem bárki segítségét. Kérek azért mindenkit, hagyja szidalmait, s ne zavarja össze a szegény emberek fejét, hanem inkább segítsen nekem, ha teheti. Aki ezt a Bibliát megveti, veselkedjék neki, s készítse el a magáét. De azok, akik csak gyalázkodnak és csipkelődnek, bizonyosan nem olyan jámborok és jóravalók, hogy szívesen vennének egy hamisítatlan Bibliát, mivelhogy tudják, hogy ők ilyet nem alkothatnak; hanem örömmel válnak okostónivá a más munkáját látva, noha a maguk tudományát még ki sem tanulták. Bárcsak Isten beteljesítené megkezdett művét! Ámen.

¹¹ Luther korában keletkezett szavak, amelyeket Luther elfogadhatatlanoknak talál: beherzigen, behändigén, erspriesslich, erschiesslich. Ezek a szavak a mai német nyelvben megtalálhatók. – *A ford.*

Előszó Jób könyvéhez (1524)

Jób könyve nem értelmét, egyedül nyelvét tekintve nehéz. Szerzője azt kérdezi, vajon Istentől való-e a jámborok szerencsétlensége. Példája Jób, s azt mondja, hogy Isten a jámborokat minden ok nélkül, egyedül a maga dicsőségére sújtja szenvedéssel. Erről pedig Krisztus is bizonyoságot tesz a vakon született által (Jn 9,3).

Jób barátai ennek ellenszegülve nagy s hosszú beszédbe kezdenek arról, hogy Isten nem vet kezét a jámborra, s ha mégis, akkor bizonyosan annak bűnei miatt. Efféle világi és emberi gondolatokkal gondolkodnak ők Isten és az isteni igazság felől, akárha olyan volna ő, mint mi, emberek vagyunk, és igazságai, mint a világ igazsága.

Jób azonban, noha halálos gyötrelmek között fekszik, s ajka emberi gyarlóságában Isten ellen átokszóra nyílik, a szenvedésben vétkezve sem mond mást, mint hogy nem érdemelt mások előtt ekkora szenvedést, s ez igaz is. Végül Isten úgy ítélkezik, hogy Jób, kínjai között Istene ellen kiáltván, igaztalanul kiáltott; hanem a szenvedés előtt ártatlanságáról helyesen vélekedett. Így e könyv szerzője históriájában arra jut, hogy egyedül Isten igazságos, és az ember mások ellenében is igaz lehet öelötte.

A mi vigasztalásunkra íratott azonban, hogy Isten nagy szentjeit is hagyja elbotlani, különösen a nyomorúságban. Mert mielőtt Jóban halálos rettegés lesz úrrá, dicsőíti Istent, aki pedig javaitól és gyermekeitől megfosztotta őt. De hogy orcáját a halál szele érinti, és Isten eltávozik tőle, szavai mutatják, miféle gondolatai támadnak Isten ellen még a legszentebb életű embereknek is a halálos rettegésben; mert neki is úgy tűnik, hogy Isten nem Isten, hanem csak ítélkező és haragvó zsarnok, aki erőszakkal jár el, és nem nézi az ember jóra való életét. Ez a könyv legmagasztosabb része, melyet csak az foghat fel, aki tapasztalja és érzi, mit jelent Isten haragja és ítélete alatt szenvedni, és mit jelent, ha elrejti kegyelmét.

E könyv¹² szavai azonban olyan nagy erejűek és olyan gyönyörűsége-

¹² Ez a bekezdés 1534 óta hiányzik.

sek, mint az írások közül egyetlen másikéi sem. Hanem ha mindenütt szóról szóra akarnánk fordítani, nem pedig a szöveg értelme szerint (amint a zsidók és az értetlen fordítók teszik), ugyan ki érthetné az eféle beszédet: „A szomjazók isszák fel javait” (5,5), aminek értelme, hogy a rablók elveszik azokat. Hasonlóképpen: „Nem tudják azt a büszkeség gyermekei” (28,8; Vulgata), azaz: a fiatal oroszánok, akik büszkeségben járnak, és más ehhez hasonlók. Hasonlóképpen: „fénynek” a szerencsét nevezi (18,18), „sötétségnek” pedig a szerencsétlenséget (17,13) stb. Ezért úgy vélem, hogy a harmadik rész¹³ igen meghurcoltatik majd, s az okostónik ócsárolni fogják, mondván, hogy ez nem is a latin Bibliában olvasható könyv volna, hanem egy másik. Mi azonban ezzel nem törődünk. Igyekezetünket arra fordítottuk, hogy egyértelmű s mindenki számára világos szöveget készítsünk, az értelmet híven megtartva, és elviseljük, ha valaki jobbat készít.

Első előszó a Zsoltárok könyvéhez (1524)

Nincs nyelv, amely gazdagságban a héberhez volna fogható. Számos szót tud ez az éneklésre, dicséretre, dicsőítésre, tiszteletre, örövendezésre, szomorúságra, melyekre mi aligha egyet is találunk. Kiváltképpen pedig az isteni és szent dolgokat illetően bővelkedik, hogy tíz szava is van, amelyekkel Istent nevezi meg, akire mi egyetlen szót találunk: Isten; méltán mondhatjuk tehát szent nyelvnek. Ezért egyetlen fordítás sem lehet annyira szárnyaló, mint a héber szöveg maga; még ha képes beszédétől, amelyet figuráknak¹⁴ neveznek, el is tekintünk, melyek tekintetében minden más nyelvet felülmúl. Hanem hogy a Zsoltárok könyvének egyes helyei világosabbak legyenek, alább néhány szót alaposabban megmagyarázunk.

A Zsoltárok könyvében és másutt is fel-felbukkan e két szó egymás mellett: *irgalmasság* és *igazság*,¹⁵ ám némelyek oly méltatlanul és hitvá-

¹³ Luther fordításának harmadik része.

¹⁴ Például figura etimologica, szentelve szentelem stb.

¹⁵ Barmherzigkeit und Wahrheit.

nyul használják ezeket, hogy magam inkább „jóság és hűség”-nek¹⁶ fordítottam, s ez annyit tesz, akárha szokásosan szeretetet és hűséget mondanánk, például: Szeretetet és hűséget tanúsított irántam. Mégsem fordíthattam azonban ilyen szabadon. Mert a *chesed* irgalmasságot jelent, én pedig „jóság”-gal fordítottam, mivel értelme ennek az, ha valakivel szemben barátsággal, szeretettel s jóakarattal viseltetünk, mint azt Krisztus (Mt 12,7) és Hóseás (6,6) magyarázza, mondván: „Irgalmasságot akarok és nem áldozatot”; azaz azt akarom, hogy inkább barátságot, szeretetet s jóakaratot tanúsítsatok egymás iránt, mint hogy áldozatot vigyetek.

Az igazság értelme pedig a hűség, hogy van valaki, akire hagyatkozhatok, akinél otalmat találok, s amaz tartja ígérését, ha benne bizakodom. Ezért dicsőítetik Isten az Írásokban mindenütt, irgalmassága és hűsége miatt, azaz szeretetet és hűséget tanúsítva, jóindulattal s jóakarattal viseltetve mindannyiunk iránt, hogy minden bizalmunkkal hagyatkozhatunk űrá, mert megcselekszi s hűséggel megtartja, amit tőle várunk. Az efféle hűség és igazság emethnek neveztetik. Belőle származik az *emuna*, melyet maga Szent Pál Habakuk könyvéből „hit”-tel fordít (Róm 1,17): „Az igaz ember pedig hitből él.” S a Zsoltárok könyve gyakorta mondja Istennek: a te hited, vagy: a te hitedben, mivel az ő ajándéka a hit, amelynek hűségére építkezik, ezért az igazság és a hit két szava a héber nyelvben szinte ugyanazt jelentik, s egyik a másik helyett is állhat. De így van ez németül is: az tart hitet, aki igaz és hűséges. Aki azonban igazodik, azt hamisnak s hitetlennek mondják.

S akad még két szó, az *ítélet és igazságosság*;¹⁷ ezek értelmét sem adhattunk vissza helyesen. Mivel az „ítélet” egymagában állva olykor a bírói hivatalt jelenti (Zsolt 7,7): „...serkenj fel mellettem te, aki parancsolnál *ítéletet*”; ilyenkor az *ítélet* értelme a kormányzás. Máskor Isten parancsolatait nevezik így, mint a 119. zsoltárban (26): „...taníts meg a te rendeléseidre!” Hasonlóképpen szokás vagy törvény jelölésére (2Móz 21,9): „...a leányok törvénye szerint cselekedjék vele”, amint tehát egy leánnyal cselekedni szokás. Hanem az igazságosság szó mellett állva a bíraskodás fele részét jelenti, azaz a káromlás és az igazságtalanság

¹⁶ Güte und Treue.

¹⁷ Gericht und Gerechtigkeit.

megítélését, gyűlöletét és büntetését; a másik rész pedig igazságosság-
nak neveztetik, mert általa az ártatlanság oltalmát talál, megtartatik és
segítséget lel. Ezért kedvemre való volna németre az igaz és tisztességes¹⁸
szókkal fordítani, ahogyan mondjuk is. Igaz és tisztességes úton nyerte
meg az ügyet. Ennyire azonban nem távolodhattam el a betűtől.

Ha a Zsoltárok könyvében vagy más helyen azt látnád, hogy ezek nem
az ítéletet és az igazságosságot, hanem Isten ítéletét és igazságosságát je-
lentik vagy Istent szólítják, mondván: a te ítéleted s igazságosságod, tudd,
hogy az igazságosságon a hitet kell értened, ítélet alatt pedig a régi Ádám
megöletését; Isten ugyanis ezt a két dolgot igéje által cselekszi. Megítéli,
megátkozza, megfeddi és elpusztítja a hús és vér szerint valót, de meg-
tisztítja a lelket a hit által – íme, ez Isten ítélete és igazsága. Törvényének
szavában van az ítélet (Róm 7,11): a parancsolat megöli; igazságossága
pedig az evangélium igéiben, melyeket a lélek a hit által befogad (Róm
1,17), míg a húsnak türelemmel kell tűrnie a halált. Az efféle kérdéseket
azonban a gyakorlat idővel világosabbá és érthetőbbé teszi majd.

Második előszó a Zsoltárok könyvéhez (1528)

Sokan voltak a régi atyák közül, akik e könyvet az Írás más könyveinél
előbbre tartották, és igen kedvelték. S jóllehet elég dicséret az, amivel
a mű mesterét méltatja, mégis illő, hogy dicséretünket és hálaunkat mi
is kifejezzük.

Az elmúlt esztendőknben a szentekről temérdek legendát, passionát,¹⁹
példázatot és históriát tettek közzé, melyek betöltötték az egész világot,
miközben a Zsoltárok könyve a legsötétebb zugokban kényszerült heverni,
s egyetlen zsoltárt sem magyaráltak helyesen, ám belőle mégis olyan ma-
gasztos és nemes illat szállt, hogy a szavak ismeretlenül is ájtatosságot és
erőt árasztottak a jámbor szívűekre, ezért nekik kedves volt e könyvecske.

Magam azonban úgy találom, hogy nincs e földön gyönyörűségesebb

¹⁸ Recht und redlich.

¹⁹ Krisztus, Mária és a szentek legendáinak német versekbe szedett gyűjteménye a középkorban.

példázatgyűjtemény s legendárium a Zsoltárok könyvénel. S ha azt kívánánk, gyűjtessék egybe minden példázat, legenda, história legjava, és rendeztessék el a lehető legjobban, a mostani Zsoltárok könyve állna előttünk. Mert ebben nemcsak azt olvassuk, mit cselekedett egyik-másik szent, hanem hogy maga a szentek feje mit cselekedett, s őt követve valahány szent is: hogy tehát miként álltak meg Isten, barátaik és ellenségeik előtt, hogyan viselkedtek minden időben a legnagyobb veszedelemben és szorongatásban; ezenfelül pedig egytől egyig megtaláljuk benne az isteni, szent tanításokat és rendelkezéseket is.

S már egyedül azért is becses és kedves e könyv, mert oly világosan megjövendöli Krisztus halálát és feltámadását, s országa és az egész keresztyenség képének oly pompás rajzolatát adja, hogy méltán nevezhetnénk kis Bibliának, amely ennek minden tanulságát a legékesebb és legrövidebb formájában magában foglalja, mintha valaki mindezekből míves enchiridiont, azaz kézikönyvecskét készített volna; ezért úgy látom, hogy szinte maga a Szentlélek buzgólkodott az egész keresztyenségről s a szentekről egy kis Bibliát és példázatgyűjteményt összeállítani, hogy aki a teljes Bibliát el nem olvashatja, az egésznek summáját egy kis könyvecskébe foglalva megtalálja.

Ezenfelül ékes erénye a Zsoltárok könyvének, amelyért mintául szolgálhat, s amitől olyan szépen és édesen illatozik, hogy míg a többi könyvek a szentek cselekedeteivel vannak teli, ám szavaikból igen keveset említenek, ez nem csupán a szentek cselekedeteit jelenti meg, de szavaikat is, amelyekkel Istenhez szóltak, hozzá könyörögtek, és beszélnek és könyörögnek ma is; mindezek a legendák és példázatok, ha őket a Zsoltárok könyvével összevetjük, szóvalan szenteket mutatnak, míg a zsoltárok igaz, bátor és eleven szentekről szólnak. A szóvalan ember pedig olyan a beszélővel szemben, akárha félholt volna. S nincsen a beszédnél hatalmasabb s nemesebb dolog az emberben, mivelhogy általa választatik el leginkább az állattól, erősebben, mint alakja vagy cselekedetei által, mert faragatsz egy fának is emberi alakot, valamint egy állat is lát, hall, szagol, énekel, jár, áll, eszik, iszik, éhez, szomjazik, s éhséget, fagyot, kemény szenvedést az emberhez hasonlóan tud elviselni.

De mindezek felett azért oly nagyszerű e mű, mert a szentek beszédéből nem a legegyszerűbbeket és legközönségebbeket adja elénk, hanem

ezek legjavát, midőn nagy komolysággal a legmagasztosabb dolgaikról szóltak Istennel. Ennélfogva nem csupán a cselekedeteik közben kimondott szavakat idézi, hanem szívük és lelkük drága kincseit is megmutatja, azaz szavaik és cselekedeteik forrását, szívüket és gondolataikat, hogy láthassuk, miként tartották magukat minden dolgukban, veszedelemben és szükségben. Ám ezek felől a legendák és példázatok, amelyek egyedül a szentek cselekedeteit s csodatételeit magasztalják, nem szólhatnak. Nem tudhatom azért, mi volt a szívükben, noha számos jeles cselekedetüket hallom és látom. S amiképpen nagyobb örömmel venném, ha e szentek beszédét hallhatnám, hogysesem cselekedeteiket ismerjem, azonképpen szívesebben pillantanék szívükbe s lelkük kincsei közé, hogysesem szavukat halljam. A Zsoltárok könyvének szentjei ezeket mindennél gazdagabban mutatják, így bizonyoságot kapunk arról is, mi lakozik szívükben, és milyen szavakkal szóltak Istenhez és az emberekhez.

Mert az emberi szív olyan, akár egy hajó a tajtékos tengeren, amely a világ négy égtájának szélviharaiban hánykolódik. A félelem és a gondoskodás megoltalmaz az eljövendő szerencsétlenségtől, ám rémület és a szomorúság száll meg bennünket a jelenvaló bajok miatt. Emitt a reménység s az elbizakodottság kerget a jövő szerencse felé, amott a biztonság és az örvendezés hív megmaradni a megszerzett javakban. E viharos szelek azonban megtanítanak komolysággal beszélni és megnyitni a szívet, hogy feltárulkozzék a dolgok legvégső alapja. Mert aki félelemtől s szükségtől szenved, egészen másként beszél, mint aki örvendezve vigad. S az örvendező ajkán más dalok és szavak fakadnak, mint azén, akit rettegés tart fogva. (Mondják), nem szívből jön a megsomorított kacagása és a víg kedvű ember kesergése; mert ezek szívük legmélyét elzárják, s nem tárják fel.

Miben más leginkább a Zsoltárok könyve, mint a viharos szelek között komolysággal ejtett szavak? Merre lelsz még olyan ékes, örvendező szavakra, mint a dicséret és a hálaadás zsoltáiraiban? Betekinthetsz itt minden szent szívébe, akárha gyönyörűséges és örvendezéssel virágzó kertbe lesnél, mint a mennyországba, ahol pompás, szépséges és derűs virágok nyiladoznak, mert Istenről és az ő jótéteményeiről való szép és vidám gondolatok öntözik őket. S mondd, hol találnál mélyebb, panaszosabb, keserűbb szavakat a szomorúságról, mint a könyörgésekben?

Úgy látod bennük a szentek szívét, mintha a halálra vagy a pokolra vetnéd a szemeidet. Milyen gyászos és fekete ott minden Isten haragjának szomorú látványától! És nincs festő, aki szebben megfesthetné a félelem és a reménység szavait, s Cicero vagy más rétor, aki ékesszólóbban mondhatná el őket.

Ennek a legnagyobb szépsége pedig, amint mondtuk, az, hogy e szavak Istenhez s Istennel szólnak, amitől kétszeres komolyság és élet költözik beléjük. Mert amikor emberekkel váltunk szót efféle dolgokról, nem perzsel és követel olyan elevenen, és nem is nyílik meg oly nagyon a szív. Ezért, hogy a Zsoltárok könyve a szentek könyvecskéje lehet, s az ember minden dologban olyan zsoltárokra és ígérekekre lelhet benne, amelyek megérintik, és olyannyira szívéből szólnak, mintha bizony egyedül érte tétettek volna ide, hogy ennél jobbat nem írhatott, de nem is kívánhatott volna. Ez pedig azért is kedvező, mert ha valakit e szavak megtalálnak, s gondolataival összecsendülnek, bizonyos lehet abban, hogy maga is a szentek gyülekezetéhez tartozik, s a szentek sorsa is olyan volt, mint ami neki kijutott, mert egy dalt énekelnek mindannyian; főképpen akkor, ha úgy emelheti Istenhez szavát, mint azok, ez pedig egyedül a hit által történhet. Ezért az istentelen ember fanyalogva fordul el mindezekről.

Végül a Zsoltárok könyve biztonságot és oltalmazó irányítást nyújt, hogy szentjeit veszedelem nélkül követhetjük. Azonban a szótalán szentek legendái és példázatai néha olyan cselekedeteket beszélnek el, amelyekben lehetetlen követnünk őket. Számos cselekedetük pedig egyenest veszedelmes, mert inkább meg hasonlást és viszálykodást szítanak, elszakítanak és eltávolítanak a szentek közösségétől. Hanem a Zsoltárok könyve nem juttat téged meg hasonlásra a szentek közösségével, mert megtanít arra, hogy örömet, félelmet, reménységet, szomorúságot egyképpen viselj, s szent gyanánt gondolkozz és beszélj.

Summa, ha látni szeretnéd a szent és keresztyén egyházat egy kis könyvecskében eleven színekkel, élő alakban megfestve, vedd kezébe a Zsoltárok könyvét, ezt az ékes, világos és tiszta tükröt, ez megmutatja neked, mi a keresztyénség. Igen, megleled abban magadat is és a *gnóthi szeauton*²⁰ igaz értelmét, ezenfelül Istent és minden teremtményt is.

²⁰ Ismerd meg önmagad! – görög.

Adjunk hálát mi is Istennek az ő elmondhatatlan jóságáért, igyekezettel és komolysággal elfogadva, használva és forgatva a kapott javakat, Isten dicséretére és dicsőségére, hogy hálátlanságunkért büntetést ne érdemeljünk. Mert ezelőtt, a sötétség idején nagy kincs lehetett volna, ha valaki egyetlen zsoltárt helyesen megértett és értelmes német nyelven olvashatott vagy hallhatott volna, s mégsem fordítottak le egyet sem. De áldottak a szemek, amelyek látják, amit mi látunk, és áldottak a fülek, amelyek hallják, amit mi hallunk. S mégis aggodalmaskodom, látván, hogy mi sem járunk majd különben, mint a zsidók a pusztában, akik a mennyei kenyérről ezt mondták: „...*e hitvány eledelt utálja a mi lelkiünk.*” (4Móz 21,5) De tudjuk, mert meg van írva, hogy csapások sújtották őket, és elvesztek, ezért vigyázzunk, nehogy magunk is erre a sorsra jussunk. Segítsen bennünket az Atya minden kegyelmével és irgalmával a mi Urunk, Jézus Krisztus által, akinek dicséret és dicsőség legyen, tisztelet és hála e német zsoltárkönyvért és megszámlálhatatlan és elmondhatatlan jótéteményeiért, mindörökkön örökké. Ámen, ámen!

Utószó a Zsoltárok könyvéhez²¹ (1525)

A Szentírás többi könyve előtt a Zsoltárok könyvének az az erénye, hogy nem csupán mindennemű jót tanít és példázatokat nyújt, de a legékesebb módon, válogatott szavakkal mutatja és igazgatja, mint tarthatjuk meg és teljesíthetjük be Isten rendeléseit; vagyis miként legyen jóra való az igaz hitű szív, és hogyan viselkedjék a jó lelkiismeret Istennel szemben a szerencsétlenségben, miként nyerjen vigasztalást és megerősítést. Summa, a Zsoltárok könyve valódi iskola, mivel a hitet és az Isten iránti jó lelkiismeretet tanítja, gyakorolja s erősíti.

Mert láthatod, nincs egyetlen zsoltár, amely ne magasztalná Istent hűségéért, igéjéért és igazságáért, és amelyben a lelkiismeret ne a hozzá való hűségét gyakorolná, hogy megértsük, Isten rendelésének teljesítése a jámbor hitben, az ő kegyelmében való megvigasztalódásban és az irgalmasságnak örvendező lelkiismeretben lakozik. Az Istenben örvendező

²¹ Az 1525-ös kiadásból; 1526 óta újra hiányzik.

szív pedig ezek szerint cselekszik, vagyis kényszer nélkül, víg kedvvel munkálkodik és viseli a nyomorúságot.

Emellett majdnem mindegyik zsoltárban megleled a keresztet azok közül, amelyek az üldöztetést panaszolják, és büntetik s ostorozzák az istenteleneket. Aki azonban a hitben akar élni, annak Isten nevéért testben sokat kell túrnie, és meg kell öletnie a régi Ádámot, ezért e két dolgot gyakran és nagy erővel látjuk beteljesülni a Zsoltárok könyvében: egyfelől, mint él, küzd, cselekszik és gyarapodik a lélek Isten szava és igazsága által a hitben; másfelől, mi módon pusztul el, szenved, sorvad és vékonyodik a test; a hit, noha megjárja a halált, mégis megtartja életét.

Aki tehát a Zsoltárok könyvét helyesen akarja olvasni és érteni, e két dologra figyeljen, s meglátja, milyen édes és ékes könyvecske ez, tanítást, vigasztalást, erőt és örömet lel benne, és övé minden gyönyörűség, amit a szív kívánhat magának.

Utószó a Zsoltárok könyvéhez²² (1531)

Az olvasónak. Ha okoskodni találna valaki, mondván, hogy a Zsoltárok könyvét erősen elferdítettük, okoskodjék magában, de e könyvet szidalmaival ne illesse. Úgy akartuk, amint cselekedtünk, minden szót elébb a mérleg arany serpenyőjébe helyezve nagy igyekezettel és állhatatossággal fordítottunk, s volt elegendő tudós ember is körünkben. Hanem korábbi német zsoltárkönyvünket (1524) is megtartjuk, ha valaki példánkból és nyomainkból látni kívánná, mint alakul egyre jobban a fordítás. A korábbi Zsoltárok könyve ugyanis sok helyütt közelebb áll a héberhez, a némettől azonban igen távol van; emez közelebb esik a némethez, s távolabb a hébertől. Erről bővebben – Isten segedelmével – az összegzésben²³ szólunk.

²² Csak az 1531–1544-es zsoltárkiadásokban szerepel, a teljes Bibliákban nem.

²³ Summarien über die Psalmen und Ursachen des Dolmetschens, 1532.

Harmadik előszó a Zsoltárok könyvéhez²⁴ (1545)

Méltán lehetne a Zsoltárok könyve minden imádságot és ájtatosságot szerető keresztyén napi imádságos könyvecskéje. Ezért hasznos volna, ha a keresztyének olyan sokat olvasnák, hogy töviről hegyire ismerve szóról szóra megtanulnák és folyton ajkukon őriznék azt, hogy ha szólni vagy cselekedni kell, egy-egy mondását – akár a közmondásokat – elővehetnék. Mert úgy igaz, hogy ha az ájtatos szív imádkozni szeretne, itt illő és kedves zsoltárokra és igékre talál, még hozzá olyan formában, amilyenek egyetlen ember, sőt a világ összes embere sem alkothatta volna meg azokat. Mindemellett tanít és vigasztal az imádságban, és a Miatyánkhoz sok részében olyannyira hasonlít, hogy egyik a másikat világosan magyarázza, és pompásan egybeillenek.

Ezért nemcsak be kellene vonni és padlásra kellene hordani minden korábbi imádságos könyvecskét, amelyek teli vannak álkeresztyéni hamisságokkal és fertelmességekkel, még a legszebb imádságok is, amelyek Urunk szenvedéseit vetik elébünk, mert nem a hit, de szégyenletes módon a romló javak és haszon szerzése miatt mondják azokat, hanem vigyáznunk kellene arra is, hogy az új imádságos könyvecskében egy se forduljon elő ezekből. Mindez már ott kezdetét veszi, hogy mindenki a maga ájtatossága szerint akar imádságot, zsoltárátköltést csinálni, hogy munkáját az egyházban és a keresztyének között magasztalni és használni lássa, mintha bizony a Zsoltárok könyve vagy a Miatyánk rút és hitvány dolgok volnának. Ha pedig most sem állítunk mértéket, a Zsoltárok könyve s a Miatyánk ugyanúgy megvettetnek majd, mint ez idáig. Egy részüket ugyan jónak tartom; azonban a Zsoltárok könyve és a Miatyánk még jobbak, sőt a legjobbak. S aki ezeket tanulja meg igazán imádkozni, az valóban megtanult imádkozni, s feledhet minden egyéb imádságot, kiváltképpen mert a Zsoltárok könyve Isten kegyelméből helyes német nyelvre fordított.

Fülembe jutott egy történet, mely szerint egy ájtatos személy oly igen

²⁴ Az Ottheinrich palotagróf rendelte neuburgi Zsoltárok könyve kiadásból. Vö.: Weimarer Ausgabe, Deutsche Bibel 10. II. 152kk.

szerette a Miatyánkot, hogy könnyek között mindig azt imádkozta. Míddőn azonban egy püspök az ájtatosságát jóindulattal szépítgetni akarta, és megvonta tőle ezt, számos szép és ájtatos imádságot adva helyette, ő minden ájtatosságát elveszítette, ezért ezeket az ájtatos imádságokat el kellett hagynia, s ismét a Miatyánkot vette elő. Magam is azt gondolom, hogy aki komolysággal törődik a Zsoltárok könyvével s a Miatyánkkal, hamarosan szabadságos levelet adhat a többi ájtatos imádságnak, mondván: Ah, nem az az íz, erő, hév és tűz, amely a zsoltárookban ég, túl hidegek, túl kemények ezek az én szájamnak stb.

A mi jó Urunk, aki nekünk a Zsoltárok könyvét s a Miatyánkot imádkozni tanította, s bennünket ezekkel megajándékozott, bocsássa reánk az imádság és a kegyelem lelkét, hogy jó szívvel és igaz hittel, erővel és megállás nélkül imádkozzunk; mert szükségünk van erre. Így rendelte s így akarja ezt tőlünk az Úr, akinek dicséret, tisztesség és hála adassék mindörökké. Ámen.

Előszó Salamon könyveihez²⁵ (1534)

Salamon nevét három könyv viseli. Az *első Proverbiának*, azaz *Példabeszédeknek* neveztetik, s ez méltó is a jeles könyvhöz; mert az Isten és a világ színe előtti jóra való életre tanít. Kiváltképpen az ifjakhoz intézi szavait, s atyjuk gyanánt igazgatja őket Isten rendelései felé, egyfelől erősítő ígéretekkel, elmondván, milyen jó soruk van a jámboroknak, másfelől fenyegetéssel, mint bűnhődnek a gonoszok: mert az ifjak maguktól szívesen hajlanak a gonosz felé, és tapasztalatlan nép lévén a világ és az ördög cselvetéseit fel nem foghatják, a gonosz példának ellent állni pedig teljességgel képtelenek, s magamagukat kormányozni nem tudják, ezért ha nevelést nem kapnak, megrontatnak s elvesznek, mielőtt még körültekinthetnének.

Szükséges azért, hogy tanítóik és vezetőik legyenek, akik intik, óvják, büntetik s fegyelmezik őket, akik Isten félelmét és rendeléseit

²⁵ Az 1534-es, első teljes bibliakiadás óta Luther a Példabeszédek és a Prédikátor könyvéhez írott előszóit ezzel az összefoglaló prológussal helyettesítette.

mindenkor megtartják, így gátat vetnek az ördögnek, a világnak és a testi gerjedelmeknek. Salamon is ezen munkálkodik nagy igyekezettel, és példabeszédekbe foglalja tanítását, hogy könnyebben felfoghassuk és szívesebben megtartsuk azokat; ezért minden ember, aki jámborul akar élni, méltán tarthatja ezt napi kézikönyvének vagy imádságos könyvének, hogy gyakorta forgassa, és életét rajta keresztül szemlélje.

Mert a kettő közül az egyik útra rá kell lépnünk: vagy az Atya dorgálását viseljük, vagy a hóhér büntetését. Mint mondják: előlem futhatsz, hanem a hóhér elől nem menekülsz. Igen jó volna az ifjaknak megszívlelni az efféléit, hogy világosan lássák: vagy az Atya pálcáját, vagy a hóhér kardját, de egyiket el kell szenvedni; amint Salamon is halállal fenyegeti az engedetleneket. Mert ez az útjuk vége, hiszen Isten semmit sem hagy bosszulatlan. S tapasztalatból is láthatjuk, hogy az engedetlen és gonosz fiak különös módon pusztulnak el, mert akkor jutnak a hóhér kezére, midőn leginkább bizakodnak és kevélykednek magukban. Nyilvános tanúi és jelei ennek a városokba vezető utak vesztőhelyei, kerekvei és bitófái, amelyeket Isten tétetett oda földi hatóságai által, elrettentésül mindazoknak, akik nem tűrik, hogy őket Isten szavával neveljék, és szüleiknek sem engedelmeskednek.

Ennek okán Salamon bolondnak nevez könyvében mindenkit, aki Isten parancsolatait megveti, s bölcsnek, aki megtartja azokat, s ezzel nemcsak az ifjakat találja telibe, akiket leginkább tanítani akar, hanem minden rendet, a legmagasabbtól a legkisebbig. Mert amint az ifjak vétkeznek Isten parancsolatai ellen, azonképpen minden rendnek megvan a maga vétké, álnokabbak, mint az ifjakéi; mint mondják: minél öregebb, annál álnokabb. És még egyszer: az öregség nem ment meg a bolondságtól.

S ha más gonoszság nem találtatna az egyéb s magasabb rendekben, nem volna a fősვნყség, a kevélység, az utálat és az irigység stb., csak az az egy vétek is elegendő volna, hogy ott akarnak okosak és bölcsek lenni, ahol nem kellene, és mind másfelé hajolnak, mint amit nekik parancsoltak, fűlűk mellett eleresztvén a szót. Például, akit lelki hitvatallal ruháztak fel, az világi ügyekben is eszesnek s bölcsnek akar mutatkozni, és bölcsessége vég nélkül való; úgy szintén, ha valaki világi

hivatalt visel, annak fejét majd szétvetik a gondolatok, mint volna jó a lelki hivatalt irányítani.

E könyvben hevesen ostromoztatnak az efféle bolondok, mert tele vannak velük az országok, a városok és a házak, és arra intetnek, hogy mindenki a neki rendelt dolgokkal törődjön, és azokat hűséggel és igyekezettel végezze. Nincsen annál nagyobb erény, mint engedelmeskedni s várni, mit parancsolnak. Az ilyenek bölcsnek, az engedetlenek pedig bolondnak neveztetnek, hiába nem akarnak engedetlennek vagy bolondnak látszani.

A *második* könyv neve *Koheleth*, ezt mi *Prédikátornak* nevezünk, és a vigasztalás könyve. Ugyanis, ha az ember az első könyv tanítása szerint engedelmesen akar élni, rendelésre és hivatalra várva, az ördög, a világ és tulajdon húsa úgy ellene buzdul, hogy csakhamar megfárad, felette bosszankodik és bánkódik helyzetén, mert minden, aminek nekikezd, máshogy alakul, mint ahogyan szeretné. Ezért úgy felülkerekedik rajta a fáradtság és a munka, a kedvetlenség, a türelmetlenség és a zúgolódás, hogy el is vetné magától legszívesebben a kezét és a lábát, hogy ne foghasson semmihez. Mert ahol az ördög jobbról tolokodással és kívánsággal az engedelmességet nem csorbíthatja, ott balról közelít, fáradtsággal és kellemetlenkedéssel akadályozva bennünket.

Miképpen Salamon első könyvében megtanít a gonosz gerjedelmeket és kívánságokat elviselni, e könyvében a kedvetlenség és a kísértés ellen türelemre és állhatatosságra int, s hogy az utolsó órát mindvégig békeségben és örömmel várjuk; amit pedig megtartani vagy megváltoztatni nem tudunk, annak gondját ne vegyük magunkra.

A *harmadik* könyv dicsérő ének, amelyben Salamon hálát ad Isten ajándékáért, az engedelmességért. Mert ahol nincs jelen Isten, és nem maga kormányoz, ott engedelmesség és békesség sincsen a rendekben. Ahol azonban engedelmességet és jó kormányzást találunk, ott az ő házáat is megeljük, ott szavaival, azaz ajkának csókjaival illeti és becézi kedves menyasszonyát. Ahol tehát úgy zajlik minden az országban és az otthonokban (amennyire csak lehetséges), amint az e két könyvben írva áll, ott méltán csendülhet fel a harmadik könyv éneke, és hálát adhatunk Istennek, aki nem csupán tanítást adott nekünk, de tanítását rajtunk meg is cselekedte. Ámen.

Előszó Salamon példabeszédeihez (1524)

Mivel ez a könyv olyan nagyon törődik a balgákkal és a bölcsekkel, mindenütt magasztalván a bölcsességet és dorgálván a balgaságot, tartozunk kifagatni a nyelvet és a szavakat, ha tudni akarjuk, mit értsünk a balga és a bölcs szó alatt. S hogy e hasznos könyv mennél világosabb legyen, néhány szavát legjobb tehetségem szerint megmagyarázom.

Dávid király zsoltárainak, de főképpen Salamon király könyveinek jellemzője, de talán abban az időben maga a nyelv is olyan természetű volt, hogy balgának vagy bolondnak nem azok neveztek, akiket a világ bolondnak tartott, vagy aki születésétől fogva balga volt, hanem a semmirekellő, könnyelmű, gondatlan és nemtörődöm emberek, leginkább pedig azok, akik Isten ígéje nélkül cselekszenek, beszélnek, a maguk elméje és gondolatai szerint, amint éppen azok, akiket a világ közönségesen a legnagyobbaknak, a legokosabbaknak, a leghatalmasabbaknak, a leggazdagabbaknak és a legszentebbeknek tart; amiképpen Pál a galáciaiakat, Krisztus pedig a farizeusokat balgáknak mondja, jegyezd meg hát, hogy Salamon nem az együgyű és hitvány embereket nevezi balgának, hanem éppen a világ legjobbait.

A bölcsesség pedig nem jelent egyebet Salamonnál, mint Isten bölcsességét, amelyre Isten igéi és cselekedetei tanítanak, ezért minduntalan megemlékezik az ő rendeléséről és cselekedeteiről. Ezenfelül minden mondása ezekből származik, mert álnok és hamis az ember minden terve, és a dolgok mindig úgy fordulnak, amint azt Isten akarja és cselekszi, ahogyan németül mondjuk: ember tervez, Isten végez;²⁶ hasonlóképpen: akinek szerencséje van, az vezeti házába a mennyasszonyt; és egyéb hasonló mondásokkal, amelyek abból fakadnak, hogy meglátjuk és felfogjuk, mint mennek füstbe az ember tervei és reményei, mert minden másképpen történik, nem gondolataink szerint, ezért előbb-utóbb be kell látnunk, hogy valaki más forgatja a kereket. Ezt egyes mondások Istennek, mások szerencsének nevezték. A közmondások pedig minden nyelven igazak és bizonyosak, mert Isten igéjén alapulnak, cselekedede-

²⁶ Es ist dir bedacht, aber nicht bescheret.

teiből származnak, noha nem az ő igéi. Hanem Salamon balgaságnak nevezi mindazt, ami Isten igéje és cselekedetei nélkül történik; bölcsnek mondja azt, aki Isten igéjét s cselekedeteit követi, s bolondnak, aki megátalkodottságában a maga elméje és gondolata szerint cselekszik.

Ebből látjuk, milyen kiváló, bölcs és derék ember Salamon király, aki királyi teendői mellett tanítói hivatalt is vállalt, olyan nagyon szíven viselte az ifjak tanítását és nevelését, és megírta nekik, hogyan cselekedjenek üdvösen lélekben Isten előtt, testben és javaikban pedig bölcs módjára a világ előtt. Mert, íme, a legnagyobb hatalom: embereket találni e földön, amint azt bölcs Salamon is jól látta; és ha nincsenek, hát az ifjakból kell nevelni. Ezért igen nagy haszonnal járna, ha az ifjakat mindenkor okítanák e könyvecskére, hogy naponta használhatnák és forgathatnák azt. Mivel Salamon is kétségkívül azért szerezte, mert példát akart állítani a királyoknak és a hatalmasságoknak, hogy viseljenek gondot az ifjakra. Isten adja áldását ehhez. Ámen.

Előszó a Prédikátor könyvéhez (1524)

Héberül e könyvet *Koheleth*nek nevezik, és a gyülekezet előtt szóló hivatik így. A *kahal* szó – a görög ekklesiáához hasonlatosan – egybegyűlő gyülekezetet jelent. Bizonyos, hogy e könyvet nem Salamon király írta saját kezével, hanem a szája beszédeit hallgató tudósok foglalták egybe; amint ezt utóbb meg is nyilvánítják, mondván: „*A bölcseneknek beszédei hasonlatosak az ösztökéhez, és mint a szegek, erősen le vannak verve a gyülekezet tanítóinak szavai; melyek egy pásztortól adattak.*” (Préd 12,13) Ez pedig annyit tesz, hogy a királyok és a közemberek közül némelyek kiválasztattak arra, hogy Salamon király, az egyetlen pásztor ezen és egyéb könyveit elrendezzék, ezenfelül elrendeljék, hogy ne szerezhessen mindenki könyvet kedve szerint; amint ugyanitt fel is panaszojják, hogy a sok könyv írásának nincsen vége, más könyvektől pedig eltiltanak.

Emezek a gyülekezet mestereinek nevezik magukat, mivel a könyveknek kezükön s hivatalukon keresztül kellett jutni, ők fogadták el és erősítették meg azokat. Ugyanis a zsidóknak különös kormányzásuk volt, Istentől választott; így illő és igazságos, hogy mindez így tör-

ténjék. Ezért Salamon könyveit is mások rendezték egybe, hozzájuk függesztvén más bölcsek tanítását és mondásait is. Hasonlóképpen az Énekek éneke is darabokból egybefűzött könyvnek tetszik, melyet Salamon szavai szerint mások szereztek. Ez az oka, hogy e könyvekben rendet nem találsz, csak egymásra hányt dolgokat, mert nem egy időben és egyszerre hallották a beszédeket; amint az az efféle könyvek természetéből adódik.

Biztonsággal mondhatnánk róla azt is, hogy az akarat szabadsága ellen íratott, mert mindenkor arra int, hogy igen nagy hiábavalóság az ember minden tanácsa, gondolata és elmélkedése, és másként alakulnak a dolgok, mint ahogyan elgondoljuk, ezért megtanít arra, hogy nyugodtan megálljunk, dolgaink irányítását pedig Istenre hagyjuk, tudásunk és gondolataink ellenére. De ne azt olvasd ki e könyvből, mintha Isten teremtményeit szidná, amikor azt mondja, hogy minden siralmas és hiábavaló stb.; mert Isten minden teremtménye jó (1Móz 1,31; 1Tim 4,4), és ő maga is azt tanítja, hogy vigassággal éld életedet a te feleségeddel stb.; hanem mindenkor hamis és hiábavaló dolog, ha az ember arról gondolkozik, miképpen irányíthatná a teremtményeket, és nem elégszik meg azzal, ami a jelenvalóságban elébe adatott, hanem a jövődöt forgatja elméjében, s mindent efelé akar kormányozni. Az ilyen ember a rák járása szerint halad, és csak gondot, fáradságot pazarol; mert minden úgy lesz, amint Isten engedi, mi pedig nem járhatunk a dolgok végére. Summa, Krisztus ezt mondta: *„Ne aggodalmaskodjatok tehát a holnap felől; mert a holnap majd aggodalmaskodik a maga dolgai felől. Elég minden napnak a maga baja.”* (Mt 6,34) Ez a mondás a könyv magyarázata és tartalma. Mert a gondoskodás Isten dolga; és a mi aggodalmunk minden gyümölcse csupán felesleges és hiábavaló fáradozás lehet.

Előszó a próféták könyveihez (1532)

Hitvány dolognak tartja az elme a próféták könyveit, mintha bizony kevés hasznot hajtának, kiváltképpen, ha okostóni veszi őket kezei közé, aki az egész Szentírást az utolsó pontocskáig kívülről fűjja; és szel-

lemének nagy gazdagságától eltelve hitvány és gyarló fecsegésnek véli ezeket, mert a krónikát és a cselekedeteket szem elől téveszti, egyedül a szavakat és a történeteket hallja; ami nem is csoda, mert Isten ígését ma is megvetik, bár naponként új jelek és események támadnak, amelyek Krisztus országáról adnak hírt. Mennyivel inkább megvetnék azt, ha még ezek sem volnának.

Amiképpen Izrael gyermekei, sőt papjai és hatalmasságai stb. is megvetették Isten ígését, noha ők a mennyei kenyeret, a lángoszlopot vagy a felhőt saját szemükkel láthatták.

De mi, keresztyének ne legyünk ilyen gyalázatos, goromba és hálátlan okostónikká, hanem komolysággal és haszonnal igyekezzünk forgatni e könyveket. Mert komolysággal tanúskodnak ezek Krisztus királyságáról, ahol mi is élünk most, és Krisztus hívei éltek ez idáig, s élni fognak az idők végezetéig. Erős vigasztalás és vigasztaló erősség nekünk, hogy ilyen hatalmas és régi tanúink vannak, mert így megnyugodhatunk afelől, hogy keresztyén hitünk igaz Isten előtt, nem úgy, mint más, hamis és álnok emberi szenteskedés és szakadárság, amelyek nagy füstjükkal sok embert magukhoz vonzanak, hogy a keresztt és a néhány, még megmaradt Krisztus-hívő ellenére a gyenge szívűeket megbotránkoztassák és meggyengítsék; amint ez idő tájt a törökök, a pápa és egyéb meghasonlást hozó személyek igen nagy botránkozást szereznek.

Mi azonban nagy becsben tartjuk a prófétákat, amint Szent Péter is magasztalja őket (1Pt 1,11–12) mondván, hogy nem maguknak kedveztek azzal, ami nekik megjelentetett, hanem próféciáikkal nekünk szolgáltak; hogy aki Krisztus országába kívánczik, tudja, és arra készítse fel magát, hogy sokat kell túrnie és szenvednie, míg végül dicsőségre jut. Ebből bizonyosak lehetünk afelől, hogy miénk Krisztus eljövendő országa, amely elérkezik ugyan, ám előtte jár a keresztt, a szegény, a nyomorúság, a megvetés és minden Krisztusért viselt szenvedés; ne lankaszson hát bennünket a türelmetlenség és a hitetlenség, és ne kételkedjünk az eljövendő dicsőségben, amely oly nagy lesz, hogy az angyalok vágyakoznak belétekinteni.

Másrészről az első parancsolat sok jeles példájának és megnyilatkozásának adnak pompás rajzolatot szavakkal és példázatokkal, így vezetnek Isten félelmére és a hitre, és tartanak meg ezekben. Mert miután Krisztus

országát megjelentették, azt beszélük el, hogyan erősítette meg Isten keménységgel és szigorúsággal az első parancsolatot; így tehát bizonyos, hogy a prófétákat hallgatni és olvasni annyi, akárha Isten fenyegető s vigasztaló igéit hallgatnánk vagy olvasnánk. Mert ő megfenyegeti a büszke és kevély istenteleneket, s ahol a fenyegetés nem segít, oda büntetést, pestist, nyomorúságot és háborúskodást küld, amíg mind el nem vesznek, bizonyoságot téve az első parancsolat fenyegetéseiről. Megvidámítja azonban az istenfélők szívét, ha szükségét szenvednek, és segítséggel és tanáccsal erősíti őket jelek és csodák által az ördög és a világ hatalma ellen, beteljesítve az első parancsolat vigasztalását is.

Efféle beszédekkel és példázatokkal bőséggel szolgálnak nekünk a jeles próféták, ezért ne tántorodjunk meg, ha látjuk, milyen büszkén és kevélyen vetik meg az istentelenek Isten ígését, semmibe véve a fenyegetéseket, akárha Isten maga sem volna egyéb a semminél. Mert a prófétáktól tudjuk, hogyan vesznek el mind egy szálig, akik megvetették Isten intelmeit, lehettek bár a leghatalmasabb császárok és királyok vagy a legszentebb, legtudósabb férfiak is, akik valaha termettek a nap alatt. Másfelől pedig Isten nem hagyja el azokat, akik vigasztalásába és ígéreteibe vetették bizalmukat, még ha a legalávalóbb nyomorult bűnösök volnának is, akik e világra születtek, valóban, még a megölt Ábelt és az elnyeletett Jónást sem. Ekképpen adják hírül a próféták, hogy Isten megtartja első parancsolatát, és a szegények és a hívők kegyelmes atyja akar lenni, aki senkit nem talál elég hitványnak vagy megvetendőnek, azonban keményen megítéli az istenteleneket és kevélyeket, és senki sem lehet túl hatalmas, okos és szent előtte, ha mindjárt a császár, a pápa, a török vagy maga az ördög volna is.

Ezért hasznos és méltó dolog a prófétákat olvasni a mostani időkben, hogy példázatokkal s beszédekkel erősítsünk és vigasztaltassunk ez álnok világ számtalan kimondhatatlan s – ha Isten is úgy akarja – legutolsó bosszantásai ellen.²⁷ Mert, íme, mint veszi semmibe a török a mi Urunkat, Jézus Krisztust és országát, magát és az ő Mohamedjét pedig milyen nagyra tartja! S emez oldalon, nálunk és a pápaságban is mennyire megvetik a szegény jó evangéliumot és Isten ígését az emberi

²⁷ Azaz: ezek a világvége előtti, utolsó próbatételek.

parancsolatok és szentségek fényes látszata és gazdagsága miatt! Mekkorra biztonsággal járnak a maguk belátása szerint, a Szentírást elhagyva a meghasonlást szerzők, az epikureusok²⁸ és a hozzájuk hasonlók! Milyen rútul s elvetemülten él most mindenki a napnál fényesebben tündöklő igazság ellenére, a maga szeszélye szerint, mintha nem ismerne se Istent, se Krisztust, nem is szólva Isten első parancsolatjáról!

Ám megmondattott: várj csak, várj, mit számít, vajon a próféták hazudnak-e, históriáikkal és beszédeikkel csalárdul megcsalnak-e bennünket? Sokkal hatalmasabb királyok és megátalkodottabb gazfickók is elvesztek már; ezek sem fognak menekülni. S éltek már szomjazóbb és nyomorúságosabb emberek is, akik csodás segítséget kaptak; mi sem maradunk magunkra. Nem ők az elsők, akik ellenkeznek, s azok sem, akik kopogtatnak. Amiképpen mi sem vagyunk az elsők a nyomorúságot és kínokat szenvedők között. Íme, így forgathatjuk haszonnal és gyümölcsözőn a próféták könyveit.

S könnyű belátnunk, miért több ezekben a fenyegetés és a büntetés a vigasztalásnál és az ígéreteknél. Az istentelenek ugyanis mindenkor többen vannak, mint a jámborok. Gyakrabban kell tehát a törvényről szólni, mint az ígéretekről, mert e nélkül az istentelenek elbizakodottá válnak, és az isteni vigasztalás és ígélet ígétit igen ügyesen magukra forgatják, a fenyegetés és a büntetés szavait pedig másokra; és semmi módon nem engedik magukat ennek kifordított értelméről s hamis magyarázatáról meggyőzni. Zászlajukra feltűzik a „pax et securitas”-t,²⁹ szükségét nem szenvednek. Így rohannak a pusztulásba, amint Szent Pál mondta: hirtelen veszedelem jő rájuk.³⁰

Ezek után, mivel a próféták legtöbbit a bálványimádókat ostorozzák, szükséges tudnunk, miféle alakokat ölthet a bálványimádás. Nálunk, a pápaságban sokan gyengéden hízelegnek maguknak, gondolván: nem bálványimádók, mint Izrael gyermekei. Ezért nem veszik sokba a prófétákat sem, kiváltképpen e tekintetben nem, akárha a bálványimádásért való büntetés őket nem érintené. Túl nagy ahhoz tisztaságuk és szentsé-

²⁸ A szkeptikus-eudémonista életfelfogás képviselői (Luther szerint például Erasmus és a humanisták).

²⁹ Békesség és biztonság – latin.

³⁰ 1Thessz 5,3.

gük, hogy bálványokat bálványozzanak, és csak kacagnak, ha azt hallják, hogy félniük és rettegniük kellene a bálványimádókra váró fenyegetések s büntetések miatt. Izrael népe is így cselekedett, sehogy sem akarva elhinni, hogy bálványimádó volna, a próféták fenyegetéseit koholt dolgoknak gondolta, őket magukat pedig eretnekeknek kiáltotta ki.

De olyan megátalkodott szenteskedők még Izrael fiai sem voltak, hogy egyenesen fát és köveket imádjának, különösen a királyok, fejedelmek, papok és próféták nem, akik pedig a legfőbb bálványimádók voltak. Egyedül abban vétkeztek, hogy az istentiszteletet, amely Jeruzsálemben rendeltetett és alapított, elhagyták, és a maguk elméje és gondolata szerint, Isten parancsát nem tekintve, más helyen újat állítottak, ehhez más szertartásokat, személyeket és időt eszeltek ki, amit pedig Mózes igen keményen megtiltott, kiváltképpen (5Móz 12,4–8) őket mindenkor ama helyhez utasítva, amit maga Isten választott sátorául és hajlékául. Ez a hamis ájtatosság volt az ő bálványimádásuk, melyet fenséges dolognak gondoltak, és erre hagyatkoztak, mintha rendjén cselekedtek volna, pedig engedetlenséget műveltek, és Istentől és parancsolatától elszakadtak.

Azt olvassuk (1Kir 12,28), hogy Jeroboám nem csupán két borjút csináltatott, hanem ezt is mondta a népnek: sok neked felmenni Jeruzsálemben, mert ímhol van a te Istened, Izrael, az Isten, aki kivezetett téged Egyiptomból. De nem mondta, hogy: lásd, Izrael, ímhol ez a borjúd, hanem: ő a te Istened, aki kivezetett téged Egyiptomból. Ezzel elismeri, hogy Izrael Istene a valóságos Isten, aki kivezette őket Egyiptom földről, csupán azt mondja, hogy nem szükséges nekik Jeruzsálemben felmenni, mert Dánban és Béthelben van az ő Istenük, a két aranyborjúnál. Ez pedig annyit jelent, hogy szabad a borjúd előtt áldozatot tenni, mert Isten jelei ezek, amint áldozatot tesznek Jeruzsálemben is, az aranyláda előtt. Íme, ezt jelenti a jeruzsálemi istentisztelet elhagyása, és Istent, aki az istentiszteletet parancsolta, ezzel megtagadni, mintha nem ő maga rendelkezett volna így. Ekképpen a maguk cselekedeteire és gondolataira építkeztek ebben, és nem egyedül Istenre.

Utóbb pedig az efféle szertartásokkal az ország minden hegyét, síkságát, fáját elborították, oltárokat emeltek, áldoztak és füstöltek; látszatra izrael Istenének szolgálva, és aki mást mondott, azt eretnekek vagy hamis prófétának nevezték. Azonban bálványt imádni annyi, mint

Isten parancsa nélkül, a magunk elméje szerint istentiszteletet tenni. Mert ő nem hagy bennünket tudatlanságban afelől, hogyan szolgáljunk neki. Tanítani akar, hogy igéje mindenkor velünk legyen, világítson és vezessen bennünket. Igéje nélkül minden bálványimádás és hiábavaló hamisság, ha ugyan el is kápráztat átjatossgával és szépségével; hanem erről sokszor beszéltünk már.

Mindezekből kitetszik, hogy nálunk, keresztyéneknél effélék a bálványimádók, akiket méltán illet a próféták szidalma, mert új istentiszteleteket eszeltek ki és tartanak ma is, Isten parancsa s rendelése ellenére, a maguk elméje szerint, még hozzá (úgy mondják) jó szándékkal. Bizonyos, hogy mindezekkel tulajdon cselekedeteikben bizakodnak, nem egyedül és mindenekelőtt Jézus Krisztusban. Házasságtörőknek is azokat nevezik a próféták, akik nem elégednek meg Krisztus Urukkal, és mások után szaladnak, mintha Krisztus egymagában, a mi minden cselekedeteink nélkül nem is segíthetne, mintha nem egyedül ő váltott volna meg bennünket, hanem nekünk művéhez hozzá kellett toldani; jól tudjuk pedig, hogy semmit sem toldottunk ahhoz, hogy meghalt értünk, bűneinket magára vette és a keresztre vitte, nem csak mielőtt bárki kigondolhatta ezt, de még mielőtt világra születünk volna. Amint izrael gyermekei is kevéssel segítették elő Egyiptom és a fáraó kínszenvedéseit és azt, hogy az egyiptomi elsőszülöttek halála által szabadultak meg; mert Isten cselekedte ezeket egymagában, ők pedig semmit nem tettek ahhoz.

Igen, hallom szavukat: Izrael gyermekei bálványoknak szolgáltak istentiszteletükkel, nem a valóságos Istennek; mi azonban templomainkban neki és Urunknak, Jézus Krisztusnak szolgálunk, és nem ismerünk bálványokat. Erre így felelek: Izrael gyermekei is azt mondták, hogy istentiszteletükkel a valóságos Istennek szolgálnak, és nem tűrhették még annyira sem, mint a mi egyházi embereink, hogy bálványimádóknak nevezzék őket; halálra küldtek és üldözéssel sújtottak emiatt minden igaz prófétát. Csakugyan, ők sem akartak bálványimádásról hallani, amint azt a históriák is elbeszélik.

Mert azt is olvashatjuk, hogy Míka anyja, midőn az ezerszáz ezüstpénzt elvette fiától, majd visszaadta neki, így szólt hozzá: „*Légy megáldva, fiam, az ÚRtól!*” „*Szentelve szentelem e pénzt az ÚRnak az én*

kezeimből fiaimért, hogy belőle egy faragott és öntött bálvány készíttessék” (Bír 17,2) stb. Itt világosan kitetszik, hogy Míka anyja a pénzt a valóságos Istennek szenteli, hogy faragott és öntött bálvány készíttessék belőle. Mert nem azt mondja: bálványnak szentelem az ezüstöt, hanem hogy az ÚRnak; és e szó minden zsidó számára az egyedül valóságos Isten neve. Így tesz a török is, mikor istentiszteletében az igaz Istent nevezi meg, és ég s föld teremtőjére gondol. Hasonlóképpen a zsidók, a tatárok és egytől egyig a hitetlenek, akiknek minden cselekedetük bálványimádás.

Hasonlóképpen a csodálatos életű Gedeon is milyen különösen vezett el éppen azért, hogy Izrael fiainak, mikor azok azt kívánták, hogy ő és gyermekei uralkodjanak felettük, azt mondta: „*Én nem uralkodom felettetek, sem az én fiam nem fog uralkodni rajtatok. Az ÚR (a valóságos Isten) uralkodik ti felettetek!*” (Bír 8,23), s vette a drágaságokat, amiket elébe adtak, de sem képet, sem pedig oltárt nem készíttetett belőlük, hanem egyedül papi öltözékeket, és buzgalmában istentiszteleti helyet állított a városban. Az Írások azonban úgy mondják, hogy egész Izrael ott paráználkodott, Gedeonnak és háza népének a törbe ejtésére. Pedig ez a hatalmas ember nem bálványra gondolt, hanem az egy igaz Istenre, és ezt ékes, szép szavakkal bizonyította is, mondván: „*Az ÚR uralkodik ti felettetek, nem én*” stb.; amivel világosan megvallja, hogy egyedül Istent tiszteli, és a valóságos Istent egy Istennek és ÚRnak mondja és tartja.

Fentebb hallottuk, hogy Jeroboám király (1Kir 12,28) sem bálványoknak nevezte aranyborjút, hanem Izrael Istenének, aki kivezette őket Egyiptom földjéről. Valóban ő az egyetlen és valóságos Isten: mivel nem bálvány vezette ki őket Egyiptom földjéről. És nem gondolt arra, hogy bálványokat imádjon, de félt (amint a szöveg mondja), hogy népe Júda királyához pártol tőle, ha egyedül Jeruzsálemben tartanak istentiszteletet, ezért saját istentiszteletet gondolt ki, hogy magánál tartsa őket, ám a Jeruzsálemben lakozó, valóságos Isten tiszteletére; mivel nem látta okát, hogy őt csak Jeruzsálemben imádják.

Mi szükség van itt még a szóra? Isten maga is megerősíti, hogy Izrael fiai nem bálványra, hanem egyedül őrá gondoltak, mondván: „*És azon a napon ezt mondja az ÚR, így fogsz engem hívni: én férjem, és nem hívsz engem többé így: Baáloom. És kiveszitem az ő szájából a Baálok neveit, hogy azoknak neve se említettessék többé.*” (Hós 2,15–16) Ebből látjuk, hogy

igaz az, hogy Izrael fiai istentiszteletükkel nem bálványokra, hanem az egyedül valóságos Istenre gondoltak, amint e könyvben maga Isten is világosan szól. „*És nem hívsz engem többé így: Baáloom.*” Mert Baált tisztelte és dicsőítette leginkább Izrael népe, ezért mégiscsak bálványt imádtak, noha az igaz Istenre gondoltak.

Ezért hiába mondja azt a papság, hogy templomaiban és rendházai-ban nem a bálványoknak szolgál, hanem egyedül Istennek, a valóságos ÚRnak. Mert az imént hallhattad, hogy nem elegendő ezt mondani vagy gondolni: Isten dicsőségére cselekszem, a valóságos Istenre gondolva, hasonlóképpen: az egy Istennek akarok szolgálni; mert így beszélnek és gondolkoznak a bálványimádók mind. Nem számít a gondolat, sem pedig a sejtetem; máskülönben Isten szolgálói volnának azok is, akik az apostolokat és Krisztust megölték; mivel azt gondolták, amint Krisztus mondja (Jn 16,2), hogy ezzel Istennek tesznek szolgálatot, ezenfelül Szent Pál (Róm 10,2) is tanúságot tesz a zsidóknak afelől, hogy Isten iránti buzgóság van bennük, és az Apostolok cselekedetei (26,7) is azt mondják, hogy a zsidók éjjel s nappal buzgón szolgálva abban reménykednek, hogy eljuthatnak az ígért üdvösségre.

Ezért mindenki ügyeljen arra, hogy Isten ígéje, ne pedig a maga ájtatossága és jó szándéka szerint való istentiszteletet végezzen. Mert aki istentiszteletet végez, de nincsen Istentől való bizonyossága, annak tudnia kell, hogy nem az igaz Istennek szolgál, hanem tulajdon földi bálványainak, azaz a maga sejtelmeinek és hamis gondolatainak, ami által magát az ördögöt imádjá, és a próféták minden szava ellene kiált. Mert sehol nincsen olyan isten, aki a mi választásunk és gondolataink szerint végeztetne általunk istentiszteletet, rendelést sem hagyva efelől, hanem csak egy az Isten, aki ígéje által szövetséget kötött, megszabva a helyeket és a szertartásokat, amelyekkel őt szolgálják.

Mi pedig ennél akarunk maradni, sem jobbra, sem balra ettől el nem hajolva, sem többet, sem pedig kevesebbet nem cselekedve, gonoszabbat és jobbat sem téve. Máskülönben vége-hossza nem volna a bálványimádásnak, és nem maradna különbség az igaz istentisztelet s a bálványimádás között, mert mindenki az igaz Istenre gondolna, és az ő valóságos nevét emlegetné. Dicséret s dicsőség legyen ez egyetlen Istennek, Fia, Jézus Krisztus, a mi Urunk által, örök áldással. Ámen.

Előszó Ézsaiás próféta könyvéhez (1528)

Aki a szent Ézsaiás próféta könyvét haszonnal akarja olvasni és jobban kívánja érteni, ne vesse meg (ha maga jobban nem tudja) tanácsaimat és útmutatásomat: először is, hogy e könyv címén és kezdetén ne fusson át, hanem ezeket jól megjegyezze; enélkül ne gondolja, hogy jól megértette Ézsaiást, mert utóbb el kell túrnie, hogy azt mondják neki: a címet és az első sort sem foghatta fel, hogysen az egész prófétát. Mert magyarázat ez a cím, és világosságot tart az egész könyv fölé. Maga Ézsaiás is ide utasítja olvasóit, mint könyvének útmutatójához és lényegéhez. Aki azonban a címet megveti, vagy nem fogja fel, annak azt tanácslom, hagyjon békét Ézsaiás prófétának, mert soha nem fogja igazán megérteni. Hiszen nem érthetjük meg világosan a próféta szavát és gondolatát, ha még a címet sem ismerjük alaposan.

Hanem címen nem csupán azt értem, hogy az Uzziás, Jóthám, Akház, Ezékiás, Júda királyai stb. szavakat olvasod és felfogod: de kézbe kell vened a Királyok és a Krónika utolsó könyvét, ezeket a legutolsó lapig jól megtanulni, kiváltképpen az azon királyok ideje alatt esett történeteket, beszédeket és eseményeket, akik a címben említve vannak. Mert tudnunk kell, ha a prófeciát meg akarjuk érteni, milyen állapotok voltak az országban, hogyan folytak a dolgok, miként gondolkoztak az emberek, mit forgattak elméjükben szomszédaik, barátaik és ellenségeik kárára és hasznára, legfőképpen pedig miként gondolkoztak Isten és a próféta szavai felől, Istent vagy bálványt imádtak-e.

Ezenfelül jó volna, ha ismernéd az országok fekvését is; hogy az idegen és ismeretlen szavakat és neveket ne kedved hanyatlásával olvasd, és ezek sötétséget vagy akadályt ne vonjanak értelméd elé. Az én egyszerű németjeimnek azzal akarok szolgálni, hogy röviden bemutatom Jeruzsálem és Júda ama tájait, ahol Ézsaiás járt és prófétált, hogy jobban tudják, merre fordul a próféta, ha dél és észak felett jövendöl.

A felkelő nap irányában Júdával s Jeruzsálemmel elsőben is a Holt-tenger határos, itt álltak a korábbi időkben Szodoma és Gomora. A Holt-tenger túlsó partján a móábiták és Ammón fiainak földje, rajtuk messze túl Babilon avagy Káldea, azután a perzsák földje; ezekről Ézsaiás gyakran ejt szót.

Tőle északi irányban Libanon hegye áll, rajta túl Damaszkusz és Szíria; mögötte, kelet felé Asszíria; Ézsaiás ezeket is sokat emlegeti.

Napnyugatra a filiszteusok földje a Nagy-tenger³¹ felé, ők a zsidók leggonoszabb ellenségei; alatta északon Szidón és Tírusz, Galileával határosan.

Délen igen sok ország van, például Egyiptom, Szerecsenország, Arábia, a Vörös-tenger, Edóm és Midján, ezek közül Egyiptom délnyugatra fekszik. Ezek az országok és a nevek, amelyekről Ézsaiás megjövendöli, hogy szomszédként, ellenségként vagy barátként veszik körül Júdat, akár farkasok a bárányok istállóját. Némelyekkel Júda szövetséget és ellenszövetséget is kötött, azonban minden haszon nélkül.

Legelőször oszd három részre Ézsaiás könyvét. Az elsőben, más prófétákhoz hasonlóan, két dologról beszél. Egyrészről sokat prédikál a népnek, megfeddi őket bűneikért, legfőképpen a sokféle bálványimádásért, amely elhatalmasodott közöttük (ahogyan a jóra való prédikátorok cselekednek és cselekedniük illik népükkel ilyenkor és minden időben); s hogy megtartsa őket a tisztességben, büntetéssel fenyeget, és jót ígér.

Másfelől arra neveli és készíti fel őket, hogy Krisztus eljövendő országát várják, és olyan világosan és színesen jövendöl erről, mint egyetlen más próféta sem: mert megemlékezik Krisztus anyjáról, Szűz Máriáról is, aki érintetlen ártatlanságban fogadja méhében és hozza világra fiát (7,14), az 53. részben pedig megjövendöli Krisztus szenvedéseit és a halálból való feltámadását, országát olyan nagyszerűen és világosan hirdetve, akárha minden akkortájt történt volna; ezért bizonyára igen kiváló, lélekben erősen megvilágosodott próféta volt. Mert a próféták mind tanítják és ostromozzák a népet, jövendölnek Krisztusról és országáról, s a népet hozzá, az elmúltak és eljövendők közös Üdvözítőjéhez terelik és utasítják: hanem egyik jobban, másik kevésbé, ki inkább, ki erőtlenebbül, Ézsaiás mindegyikük felett legjobban és leginkább.

A második részben legfőképpen Asszíria birodalmáról és Szanhérib császárról beszél. Minden más prófétánál többet mond el arról, mint nyeri meg ez a császár mind a határos országokat, Izrael országát is, és Júda királyságára nagy szerencsétlenséget hoz. De Ézsaiás kőszikla-

³¹ A Földközi-tenger.

ként áll az ígérettel, mondván, hogy Jeruzsálem megoltalmaztatik, és megváltást nyer. Ez pedig valóban egy az Írás legnagyobb csodái közül, de nem csupán ama történet miatt, hogy Jeruzsálem egy ilyen hatalmas császárt megtör, hanem a hit miatt, amellyel elhitték mindezeket. Mondom nektek, csoda, hogy egyetlen ember is elhitte Jeruzsálemben ezt a lehetetlen dolgot. Nem fér kétség ahhoz, hogy Ézsaiásnak a hitelenek sok csúf szavát meg kellett hallgatnia, mégis legyőzte a császárt és megoltalmazta a várost. Milyen kedves és nagy becsben tartott ember lehetett ő Isten előtt!

A harmadik rész a bábéli császárságról szól: megjövendöli a babiloni fogságot, amelyet a nép büntetésül kap, és azt, hogy Jeruzsálemet Babilon császára lerombolja. De leginkább azzal törődik, miképpen vigasztalhatná és tarthatná meg jövőendő népét elkövetkező szenvedései közepette, hogy ne gondolják kétségbeesésükben azt, hogy végük van, Krisztus országa sosem jön el, és a jövőendölések mind hamisak voltak. Micsoda nagy erejű prédikációt mond arról, hogy el fog pusztulni Babilon, és a megszabadított zsidók ismét Jeruzsálembé jönnek: Babilon elleni bizakodó dacában meg is jelenti a Babilont elpusztító királyok neveit, vagyis a médek, az elámiták és a perzsák neveit; elsőként pedig Kóros³² királynak, az Úr felkentjének nevét, aki a zsidókat megszabadítja, és Jeruzsálembé segíti; még mielőtt a Perzsa Birodalom megszületne. Mindezekről Krisztus miatt jövőendő, nehogy eljövetelét, az ígért országot és üdvösségét megvesse a nép, és őt magát pedig a hitetlenség, a nagy szerencsétlenség és a türelmetlenség által elveszítse, mert elunja a várakozást, és nem akar szilárdan hinni érkezésében.

E három dologról beszél Ézsaiás. Rendet azonban nem tart bennük, hogy mindegyiket a maga helyén, külön fejezetben és lapon írja meg, hanem elvegyíti őket egymás között, gyakorta az elsőt a másodikkal és a harmadikkal együtt vezetve be, és olykor a harmadikról előbb vet szót, mint a másodikról. Nem tudom azonban, hogy az szabott-e ilyen sorrendet, aki e jövőendöléseket elolvasta és papírra vetette (amint a Zsoltárok könyvénél történhetett), vagy ő maga rendezte el így, hogy az idő, okok és személyek alakulása szerint, amelyek igen különbözőek, és

³² Kúrosz héber elnevezése.

rendjük sem lehet, mindenről szót ejtsen. Rendet csak azonformán tart, hogy az első és legnemesebb dologról az elejétől a végéig, ha a másodiktól és a harmadiktól szól is, nem feledkezik meg. Ezért illő, hogy mi is úgy prédikáljunk, hogy legdrágább feladataink, az emberek feddése és Krisztus hirdetése, folyvást kísérik szavainkat, ha éppen valami másról, a törökről vagy a császárról akarnánk is beszélni.

Ezek után mindenki könnyen megértheti a prófétát, és bátran nekifoghat könyvének, mert nem téveszti meg ez a rend (mint a tapasztalatlanokat), és nem fog bosszankodni miatta. Magunk a legjobb tehetségünkkel azon igyekeztünk, hogy Ézsaiás németül jól, világosan hangozzék, ezzel azonban nehéz fába vágtuk a fejszénket, és ő maga is igen védekezett; ezt mindazok látni fogják majd, akik a német és a héber nyelvben kellőképpen járatosak, de leginkább a képzelgők, akik azzal ámitják magukat, hogy minderre ők is képesek. Héberül nagy ékesszólók ők, ám fanyalognak, ha megérik a német nyelv keserűségét.

Hogy mi hasznát láthatjuk Ézsaiás olvasásának, ennek megtapasztalását inkább átengedem az olvasónak, mintsem magam mondjam el. Aki ezt nem érzi, és tapasztalni sem akarja, annak dicsérni sem érdemes. Hanem annál elevebb, vigasztalóbb, szívmengetőbb ez minden szegény lélek és az inségben élő, megszorított szív számára. Ezenfelül elegendő fenyegetés és elretentő példa is van benne a konok, kevély és keményfejű istentelenek ellen.

És tudd, hogy Ézsaiás megvetett ember, bolond és eszeveszett volt a nép szemében. Mert amint mi méltatjuk őt, úgy azok sohasem méltatták, maga is azt írja róluk (57,4), hogy nyelvüket öltögették és ujjal mutogattak reá, és beszédét csupa bolondságnak vélték, Isten néhány jámbor gyermekét kivéve, mint Ezékiás király. Szokás volt ugyanis a nép között a prófétákon csúfolódni, őket bolondnak tartani (2Kir 9,11), mert ez történt minden időben az Istent szolgálókkal és a prédikátorokkal, történik napról napra, és történni fog ezután is.

Ez leginkább abban mutatkozik meg, hogy a népet leggyakrabban a bálványimádásért ostorozza, más bűnökről, kérkedésről, korhelykedésről, fukarságról alig ha háromszor szót ejt. Folyvást dorgálja őket azonban, hogy bálványokat imádnak a maguk esze szerint, és tulajdon cselekedeteikben bizakodnak, s a királyoktól és a szövetségektől remélnék

vigasztalást. Szavait azonban a nép nem szenvedhette, mert – noha ezeket cselekedték – igaznak vélték magukat. Ezért Manassé király eretneknek és hamis tanítónak kiáltotta ki, megölette és (ahogyan a zsidók mondják) egy fűrészszel kétfelé szelette.³³

Előszó Jeremiás próféta könyveihez (1532)

Jeremiás próféta megértése nem igényel sok magyarázatot, ha szemügyre vesszük a Jeremiás idejében uralkodó királyok alatt esett történeteket. Amint ugyanis az országban a dolgok állnak, aszerint beszél ő is. Először is az országot elborították a bűnök és a bálványimádás; a nép minden prófétát megölt, hanem a maga bűneit és bálványimádását büntetlennek akarta tudni. Ennélfogva az első részben, egészen a 20. fejezetig alig találsz egyebet a gonoszság ostorozásánál és az efölött mondott siralmaknál.

Másrészben megjövendöli az előttük álló büntetést, Jeruzsálem és az egész ország pusztulását, a babiloni fogságot és a pogányok büntetését. Ezek után azonban vigasztalón szól, és a szabadulás, az országba és Jeruzsálembe való visszatérés idejét jövendöli meg, hogy tehát mindez a büntetés beteljesedése után érkezik el stb. A próféta legdrágább feladata ez. Emiatt hívatott el Jeremiás, amint az első fejezet látomása (11kk), az északról sarjadó mandulavessző és a forró fazék mutatja.

Azért van olyan nagy szükség reá, mert ha a népet ilyen irtóztató szenvedések sújtják, ha földjétől egészen elszakítják és megfosztják, a jámbor szívűek, mint Dániel és mások is, kételkednének Istenben és ígéreteiben, mert nem gondolhatnának másra, mint hogy örökre kivették, Isten őket minden időkre eltaszította magától, és Krisztus sohasem fog eljönni; mivel Isten a nép bűne miatt érzett haragjában visszavonta ígéreteit. Ezért jött Jeremiás, aki azt hirdeti, hogy a büntetés és a harag nem örök időkre, hanem bizonyos időre, hetven év hosszára szól, ezután pedig újra részesülnek majd a kegyelemben, jövendölésével

³³ Ez a legenda egy ószövegségi pszeudoepigráf iratban, Ézsaiás mártíráktájában olvasható.

pedig magamagát is vigasztalta és erővel tartotta, hiszen máskülönben nem sok víg napot és vigasztalást láthatott.

Szegény, megszorított próféta volt ő, aki siralmas, gonosz időkben élt, és mondhatatlanul nehéz hivatalt viselt, mert negyven éven át, a fogság idejéig gonosz, csökönyös emberekkel perlekedett, igen kevés haszonnal; és látnia kellett, mint válnak idővel mind gonoszabbakká, és hogyan törnek naponként életére, ezenfelül sok egyéb kint is mértek reá. Ráadásul végig kellett élnie és saját szemével kellett látnia az ország lerombolását, a nép fogságra vettetését, a tengernyi siralmat és vérontást, mielőtt még Egyiptomban prédikált és szenvedett volna. Mivelhogy úgy tartják, hogy ott a zsidók halálra kövezték.

Harmadrészt, más prófétákhoz hasonlóan, Krisztust és országát hirdeti, főként a 23. és a 31. fejezetben, ezekben ugyanis napnál világosabban jövendöl Krisztus személyéről és országáról, az Újtestamentumról és az Ótestamentum vége felől. Ez a három dolog azonban nem rendben vonul egymás után, és nem is választja külön őket, noha ezek a valóságban egymást követték. Valóban, az első rész későbbi szakaszaiban gyakorta olvashatunk olyan dolgokat, amelyek előbb történtek, mint a korábbi szakaszok eseményei; ezért úgy tűnik, mintha e könyveket nem Jeremiás keze rendezte volna ekképpen, hanem apránként, beszédeiből írták és kerekítették volna könyvekké. Nem szükséges tehát a sorrendhez igazodnunk, és a szertelenség se zavarjon bennünket.

Részint azt tanulhatjuk Jeremiástól, hogy, mint általában, minél inkább közeleg a büntetés, annál gonoszabbak az emberek; és ha többet prédikálsz nekik, csak még inkább megvetik azt. Megfigyelheted, hogy amikor Isten büntetni akar, az embereket megátalkodottá teszi, hogy könyörület nélkül pusztuljanak el, és Isten haragját vezeklésükkel se enyhíthessék. Amint a szodomaiak a jámbor Lótót nemcsak megvetették, de, mert tanította őket, meg is kínozták, jóllehet tulajdon kinszenvedésük már ajtajukat zörgette. A fáraó pedig, nem sokkal, mielőtt a Vörös-tengerbe fúlt, kétszerte jobban kínoztta Izrael fiait, mint azelőtt. Valamint Jeruzsálem is megfeszítette Isten fiát, noha önnön pusztulása előtt állt.

Így megy ez most is mindenütt. Ahogyan közeledik a világ vége, úgy nő az emberek háborgása és tombolása Isten ellen, ócsárolják és káro-

molják Isten ígétét, pedig bizonyosan tudják róla, hogy ez Isten ígéje és az igazság. Emellett megannyi szörnyű jel és csoda mutatkozik az égen és majd minden teremtményen, rettentő fenyegetést hirdetve. Gonosz és nyomorúságos idő ez, gonoszabb a Jeremiásénál is. Hanem így lesz ez, és így is kell lennie, hogy a gonoszok megerősödjenek, és azt énekeljék: pax, van még időnk; de íme, így is beteljesedik Isten akarata, bár a jelek minden fenyegetése olyan, akár a szélbe írott szó, mígnem (amint Szent Pál mondja) veszedelem jő rájuk nagy hirtelenséggel, és elpusztítja őket, mielőtt észbe kapnának (1Thessz 5,3). De Krisztus megtartja a tudó szíveket, akiknek kedvéért e gyalázatos időben ígéje fényeskedik; amint Babilóniában is megtartotta Dánielt és a hozzá hasonlókat, akikért Jeremiás jövendölése fényeskedett. Dicséret és hála legyen az Úrnak, az Atyával és a Szentlélekkel együtt, az egyetlen Istennek mindenek felett az idők végezetéig. Ámen.

Első előszó Ezékiel próféta könyvéhez (1532)

Ezékiel Jekonjá királlyal, Dánielhez és másokhoz hasonlóan, önszántából vonult a babilóniai fogságba, Jeremiás tanácsa szerint, aki ugyanis mindenkor azt tanácsolta, hogy ne ellenkezzenek, nehogy elpusztuljanak (Jer 21). Amikor Babilonba érkeztek, amint Jeremiás (Jer 24) megjelentette, és őket kedves szókkal vigasztalta, türelmetlenség szállta meg őket, és szerfelett bánkódtak azon, hogy meghajlottak, mert látták, hogy amazok, akik Jeruzsálemben maradtak, és nem engedtek, még a várost és mindent magukénak tudhattak, abban a reményben, hogy – Jeremiást meghazudtolva – megvédhetik magukat Babilónia királya ellen, és az országban maradnak.

Bizonyos, hogy a hamis próféták juttattak bennünket ide, mert ezek Jeruzsálemben folyton vigasztaltak, mintha Jeruzsálem bevehetetlen lenne; és szerintük Jeremiás volna a hazug, az eretnek és a hitehagyott. Ezzel járt (amint az jární szokott), hogy a jeruzsálemiek magukban dicsekedtek, mint akik igazul és szilárdan tartanak Istent és hazát, mondván: amazok azonban megadták magukat, elhagyták Istent és a hazájukat, a vigasztalanokhoz és az árulókhoz hasonlatosan, akik Istentől

sem vigasztalást, sem reménységet nem nyerhettek, mert ellenségeikhez csatlakoztak, a hazug Jeremiás álnok beszédét követve. Erősen mardosta és megkeserítette ez azok lelkét, akik a fogságra adták magukat; és íme, fogságuk kétszeressé lett. Ő, mennyi hatalmas átkot szórhattak Jeremiás fejére, hogy reá hallgattak, ő pedig ilyen nyomorultul becsapta őket.

Így támasztotta Isten Babilóniában Ezékiel prófétát, hogy vigasztalja a foglyokat, és jövendöljön Jeruzsálem hamis prófétái ellen, megerősítve ezzel Jeremiás szavait. Ő pedig becsülettel meg is cselekedte ezt, mert még keményebb szavakkal és hosszasan jövendöli meg, mint jut pusztulásra Jeruzsálem, és vész el király, fejedelem a néppel együtt, és ígéretet tesz a Júdába való visszatérésről és a hazamenetelről is. Ezékiel legfontosabb feladata ez ebben az időben, és egészen a 25. fejezetig erről beszél. Azután, a 34. fejezetig, a határos országokra is kiterjeszti jövendölését; ezeknek szintén Babilónia királyától kell majd kínokat viselniük. Ezt négy pompás szakasz követi Krisztus lelkéről és országáról, azután ez ország utolsó zsarnokairól, Gógról és Magógról. Végül vigasztalja a népet, ismét felépül Jeruzsálem, és újra hazatérhetnek majd. Bensőben azonban az örök városra gondol, az égi Jeruzsálemre, amelyről az Apokalipszis könyve beszél.

Második előszó Ezékiel próféta könyvéhez (1541)

Szent Jeromos és mások is azt írják, hogy a zsidóknál megtiltatott és ma sem szabad az embernek Ezékiel könyvének lelegejét és legvégét olvasni, amíg harmincadik évét be nem töltötte, sem pedig Mózes első könyvének legelső fejezetét.

Jóllehet semmi szükség nincsen a zsidóknál az efféle tilalmakra; mert Ézsaiás (29,10) megjövendöli, hogy a teljes Szentírás a hitetlen zsidók elől bepecsételve s elzárva marad, amint Szent Pál (2Kor 3,14) is mondja, hogy a Mózes leple mindaddig az Írásra borul, amíg nem hisznek Krisztusban.

Bizonyítja ezt a cselekedet is; mert magyarázataikban ízekre szedik és meghurcolják az Írást, mint a sárban fürdőző disznók a díszkertet széttúrják és felforgatják; hogy azt kívánná az ember, bár hagynának

békét az írásoknak. Amint sok közülünk való is erősen csüng a rabbik magyarázatain, és bennük bíznak, és lesznek zsidóbbak a zsidónál.

Ezékiel látomásának első része a magam elméje szerint (értse jobban, aki értheti) Krisztus országának megjövendölése, amely e földön a hitben valósul meg, széles e világ mind a négy táján (Zsolt 19,1.5): in omnem terram. Nem lehet ugyanis senki sem próféta, ha Krisztusnak lelke nincs őbenne (amint Szent Péter tanúsítja).³⁴ De minden dolgának értelmét nem foglalhatjuk egyetlen előszóba. Rövidre fogva: Ez a látomás Krisztus lelkének szekeréről szól, ezen utazik ő e világban teljes, szent keresztyénségével együtt. Négy állata van, melyek az első fejezetben keruboknak nevezetnek; mert kerubok hátán ül, lovagol és utazik, ahogyan azt az Írások megjelentik. Valamennyi négy orcát visel, négy paripa négyszögben, ám belül és a kerekek között. És egy-egy kerék az állatok négy orcája felől, úgy állítva, hogy a világ négy tája felé mehetnek, előre, hátra és mindkét oldalra, és nem fordulnak meg jártukban. Azonformán az állatok is kerek talpaikon mennek a világ négy tája felé, és nem fordulnak meg jártukban. Nincsen itt tengely, kocsirúd, váz, csapszeg, vontatórúd és kötél, sem pedig istráng, tévedhetetlenül hajtja őket belülről a lélek. Felettük az ég mint nyeregtakaró, benne egy szék a nyereg, ezen ül Isten, azaz Krisztus.

A négy kerék pedig együtt halad; mert a négy égtáj, azaz az egész világ minden egyháza egyféleképpen, egyetértésben jár a hitben, a szeretetben és a keresztsben és minden lelki dologban. Nem emberi tanítás hajtja őket, hanem belülről az egyetlen Lélek (Róm 8,14; 1Kor 12,4; Ef 4,4).

És a négy állat a négy keréssel tart, vagy még inkább a kerekek övelük: előttük, mögöttük, felettük és a két oldalon. Mivel az apostoli vagy a prédikátori hivatal, Isten ígéje, a keresztség, az oltáriszentség, a kulcsok és minden dolog, ami az egyházi kormányzáshoz tartozik, egyféle, hasonló és egybeszerkesztett a világban. Így tartanak egymással az állatok és a kerekek, szilárdan és biztosan, és lesznek szekerré minden külső kötél, szeg és járom nélkül, és minden négyszeres, négy állat, egy állatnak négy ábrázata, négy keze-lába, négy szárnya, négy kerék, egy keréken négy-négy keréktalp. Ez pedig a mondottak szerint

³⁴ 1Pt 1,10kk.

annyit tesz, hogy a keresztyénség és Krisztus országa a hitben mind a négy világtájról eljut.

A látomás azonban (amint Ezékiel maga mondja; 8,9) a zsinagóga, azaz a zsidók végét és pusztulását is jelenti, a papság, az istentisztelet és a templom rendje, vagyis mindaz eltöröltetik, ami Mózes által adatott nekik. Mindennek alapját ezentúl egyedül Krisztus eljövetele adja, amint Szent Pál (Róm 8,3; 2Kor 3,6) és maga Krisztus (Mt 11,13) tanítja, és a Zsidókhoz írt levél is igen sokszor szól erről, noha rajta a zsidók szörnyen felbuzdultak, és mind a mai napig megbotránkoznak.

Kiváltképp jó tudnunk pedig a zsidók vakságát látva, hogy minden prófécia, amely arról jövendöl, hogy Izrael és Júda ismét országukba térnek, és azt testben mindörökké bírják, régtől beteljesedett, amiért is reménységük teljesen hiábavaló és egészen elveszett. Mert a jövendölésnek két része van.

Elsőben, hogy Izrael és Júda fogságuk után országukba térnek majd. Ez Krisztus születése előtt Kóres király és a perzsák által beteljesedett, azaz a zsidók minden országból megint Jeruzsálembe tértek; és még az idegen országokból is, ahol letelepültek, évenként Jeruzsálembe mennek az ünnepekre, sok pogányt is magukkal vive.

Hanem a zsidók abbéli reménységüket, hogy újabb visszatérés fog következni test szerint, midőn valamennyien ismét az országba jönnek, és Mózeset a régi szertartásokkal újra megelevenítik, már maguk álmodják, és erről a próféták és az Írások egyetlen betűje sem emlékezik meg. Mert meg van írva, hogy minden országból, ahová vettettek, visszatérnek, de nem mindannyian, hanem némelyek közülük. Igen nagy különbség ez: minden zsidó visszatér, vagy minden országból visszatérnek. Elvégeztetett, hogy minden országból visszatérjenek; hanem hogy minden zsidó visszatér, az sohasem mondatott, hanem éppen az ellenkezője. Aminthogy Jeruzsálemben is, amíg az még állt, a fogság előtt és után sem voltak mindannyian Isten népe, sőt nagyobbik részük az ördögé volt, és bálványimádással, embert ölve, a föld leggonoszabb népévé lettek.

A jövendölés másik és legszebb része (amelyet a zsidók sem meglátni, sem pedig méltatni nem akarnak) az, hogy Isten ígérését teszi: újat fog alkotni az országban, és új frigy köttetik, másféle, mint a

Mózesrel kötött régi szövetség (amelyről ők álmodoznak). Világosan látjuk Jeremiásnál (31,33), és más helyeken is, hogy ezután kettő helyett egy, tehát örökké tartó királyság lesz ebben a földi országban is, trónján Dávid királlyal.

Ez a rész is betöltetett. Amikor Krisztus eljött, és Izrael és Júda népét minden országból és földjükről újra egybegyűjtötte, kezdetét vette az újnak, és megalapította az ígért új szövetséget. Nem lelki országban vagy más, földi tájon tette ezt, hanem éppen itt, ebben a kánaáni, testi országban és ebben a földi Jeruzsálemben, ahová minden országból visszatértek, az ígéret szerint.

De ha nem is kívánták e szövetséget, vagy sokan közülük nem akarták elfogadni, attól az még örökké tartó szövetség marad, és nem csak Jeruzsálemben és ebben az országban, mert elindult innét a világ négy tájéka felé, és a mai napig megmaradt Jeruzsálemben és mindenütt. Mert Jeruzsálem még mindig áll, és Krisztus ott is, mint mindenütt, úr és király, megsegíti és meghallgatja az ott lakót és az odavándorlót, amint bárhol a világban; miközben hagyja, hogy Mohamed zsarnoksággal, a pápa pedig szemfényvesztéssel tegye, amit tesz. Mert ő az Úr, és mindig is az marad mindenek felett.

Hogy a zsidók olyannyira kapaszkodnak Izrael nevébe, és vele dicsekednek, mondván, hogy csakis ők Izrael, mi pedig pogányok vagyunk, jogos az első rész és Mózes régi szövetsége szerint, amely azonban már hosszú ideje beteljesült. Hanem a második rész és az új szövetség szerint ők már nem Izrael többé, mert megújított minden, így Izraelnek is meg kell újulnia. Az igazi Izrael pedig azok, akik az új szövetséget (amely Jeruzsálemben kötöttetett, és onnét indult el) elfogadták.

Mert az Ószövetség szerint sem Izrael, sem pedig zsidó nem vagyok; hanem én azzal dicsekszem, hogy Szent Pál sarja vagyok, Izrael vagy Benjámin: mert ő az apám; az új Pál, nem pedig a régi, aki azonban nem más, mint ama régi Pál, aki Krisztusban megújulva Krisztusban nemzett engem az evangélium által, így hozzá hasonlóvá lettem az új szövetség szerint. A valódi Izrael és az új zsidók pedig a keresztyénné lett pogányok, mivel Krisztustól, a zsidók ékességétől születtek újjá. Mert minden az új szövetségen múlik, ez hozza a Messiást és újít meg mindent, ahogyan ez történt is.

Ezt az elvet pedig könnyen felismerhetjük. Mert ahol a próféták úgy beszélnek Izraelről, mint ami újra eljő vagy egybegyűjtetik (Mik 2,12; Ez 20,40) és egyebek, bizonyos, hogy az új szövetségre és az új Izraelre gondolnak, amelyben senki sem marad Krisztus országán kívül. De sehogy sem érthetjük a régi Izraelre; mert ennek nagyobbik része, holtan vagy elevenen, Asszíriában és Babilóniában maradt, és csak igen kevesen tértek vissza onnét; Ezsdrás fel tudja sorolni valamennyiüket.

Mindazonáltal a zsidók a régi szövetség szerint kívánnak maguknak Messiást, és az új szövetséget nem ismerik el. Így mindkettőt kiejtik kezükből, és ég és föld között lebegnek. Az újat nem akarják, a régit nem kaphatják. Ezért pecsételtetett be szemeknek az Írás (Ézs 29,10–11), és egyetlen prófétát sem érthetnek meg. Ezért sem lélek, sem pedig test szerint való kormányzásuk nincsen. Nincsen testi, azaz földi, mert nincsen királyuk és uruk, sem királyságuk vagy fejedelemségük. De nincsen lelki sem, mert az új szövetség előtt főtt hajtani nem akarva nincsen nekik papságuk sem. Summa, nemcsak megvetik ez új szövetséget, hanem üldözik és ki akarják irtani, olyannyira nem szenvedhetik; így azonban az Ószövetséget is elherdálják.

És még ha meg is tartatott volna Jeruzsálem a régi szokásokkal együtt, akkor is jönnie kellett volna egy új szövetségnek, hogy – betöltve az Írásokat – mindent megújítson; úgy, amint ezt most a keresztyénségben látjuk, azaz lenni kellene egy apostolnak, püspöknek vagy prédikátornak Jeruzsálemben, aki Krisztus országát kormányozza, amint azt maga Krisztus megkezdte, hirdetni az evangéliumot, keresztelni, a szentséget szolgáltatni, oldani és kötni stb. Ha ezt Kajafás főpap vagy másvalaki nem akarta volna megtenni, megtette volna egy apostol vagy egy az apostolok utódai közül, mert így történt eddig, és így fog történni ezután is; vagyis Krisztus országa uralkodik a régi Jeruzsálemben és az egész világban a jóvendölések szerint; még ha Mózes régi rendje meg is maradt volna világi kormányzásként.

Hiszen az egész világon megmaradt a régi, világi és az időnek alávetett kormányzás, ez azonban nem akadályozza meg, hogy Krisztus örökké tartó, új, lelki országa és birodalma megalakuljon a földön, amelynek rendjét mi saját szemünkkel is láthatjuk; kiváltképpen ahol jámbor

király vagy fejedelem kormányoz, aki Krisztus örök birodalmát régi kormányzásában megtűri vagy maga is elfogadja, szorgalmazza, és keresztyénként akar részesülni abban. Hanem a régi kormányzás királyainak, fejedelmeinek és uraságainak nagyobbik része az új szövetség és Krisztus országának felesküdt ellensége, ezért üldözik és ki akarják irtani azt, amint a zsidók Jeruzsálemben, hanem országuk – Rómához hasonlóan – hamarosan porrá omlik. Krisztus országa azonban megmarad, mert örök birodalom a jövendölések szerint, de a régi országnak végül el kell pusztulnia.

Abból, hogy maga Isten nevezi ezt az országot új országnak, megért-hetjük, hogy ennek a réginel százszor pompásabbnak kell lennie, és Istennek az volt a szándéka, hogy sokkal jobbat alkosson, mint amaz. S ha nem is volna más gyönyörűség benne, elég dicsősége egyedül az, hogy örök birodalom lesz, amely fennmarad az idők végezetéig, ellentétben a régi, világi birodalommal.

Ezenfelül mérhetetlen és csodálatos kincsekként, íme, ezeket leled benne: a bűnök bocsánatát, Istennel való békeséget, az örökké tartó halál és minden rossz elleni oltalmat, az isteni Fenséggel, az összes angyalokkal és szentekkel való közösséget, örömet és kedvtelést minden teremtményben, akár test szerint is. Mert ez a mostani test minden teremtményekkel együtt megújul, amint a lélek is újulni kezdett a hit által.

Ezért a zsidók magukkal is igazságtalanságot és kárt cselekszenek, hogy nem áhítják a Messiás hozta új országot, hanem inkább a régi, romlandó birodalomra vágynak. Ebben az arany, az ezüst, minden javak, a hatalom, a tisztesség, a kedv és az öröm a halandó test szerint való, ezért Isten igen kevésre, sőt semmire sem tartja őket. Ha ugyanis ilyen országot akart volna alkotni, nem nevezné azt új, más, sőt jobb országnak.

E világ javai előtt pedig nem nevezhetünk semmi mást újnak vagy jobbnak, egyedül az ég lelki, örök és üdvös kincseit, mert ezek között sem gonosz, sem hitvány dolog nincsen. Hanem az e világi, régi és romló javak közé, bármilyen pompások legyenek is, amilyenek a zsidók a maguk Messiásának ajándékait álmodják, igen sok gonoszság és baj keveredik, legfőképpen a halál és e javak pusztulása.

Két dolgot tanít tehát velünk Ezékiel: a Babilonból való visszatéréssel vizsgálja a népet, főként pedig az új Izraelről és Krisztus országáról prófétál. Erről szól a szekér látomása és könyvének utolsó része is.³⁵

Előszó Dániel próféta könyvéhez (1530)

Az együgyűek és azok kedvéért, akik a históriákat nem ismerik és nem olvashatják, Szent Dániel könyvét azonban valamennyire mégis érteni szeretnék, csekély útmutatót bocsátok közre. Először is arról, miképpen jött, Jeruzsálem pusztulása előtt néhány évvel Dániel Babilóniába, Jójákim király alatt, akit Nebukadneccár király elfogatott és kötéllel megkötötetett, Babilóniába akarván vezetetni őt; hanem mégis mást gondolt, őt otthagya, ám a legjobb emberek közül némelyeket elhurcoltatott (közöttük volt Dániel is), és a templom edényeit is. Mindezeket híven elbeszéli a Királyok második könyvének 24. fejezete és a Krónika második könyvének 36. fejezete.

Az *első* fejezet szép példázatot mond Dániel életéről, ebből megtudjuk, milyen szent, istenfélő, Istenhez lovagi hittel hú emberként járt e nyomorult pogány helyen, a rút gonoszságok közepette, amelyeket Babilóniában napra nap látnia s hallania kellett, de ő nem tántorodott meg, és nem bomlott fel állhatatossága, mert szívében túllépett ezeken. Ezért hamarosan azt látjuk, hogy Isten megnyilvánítja neki nagy kegyelmét, és legelőször eszt dicsőíti meg, bölcsességgel és értelemmel minden ember felett felruhazza őt, majd világi magasságokba ülteti, és nagy csodákat és cselekedeteket tesz általa. Ezzel mutatja mindannyi-

³⁵ Az Előszóhoz csatolja Luther *Útmutatás, miként értsük Ezékiel építményét, amely az utolsó részben szerepel, a 40. fejezettől a könyv végéig* című írását (1541). Szemmel látható épületről itt nem lehet szó. „Hanem amint az első szekér, az utolszor említett építmény sem egyéb, mint Krisztus országa, a szent egyház avagy az e világi kereszténység, amelyek az utolsó ítélet idejéig fognak fennállni. Ám hogy miként értsük ezt a részt, ennek megválaszolását hagyjuk arra az időre, amikor az építmény minden részletében tökéletesen és hibátlanul megmutatkozik. Most, hogy még tart az építkezés, nem láthatjuk, mivel sok olyan fára és kőre van szükség, amelyek még meg sem születtek, hogy volnának hát már kifaragva. Legyen elég annyi, hogy tudjuk: Isten háza ez, amelyet az ő keze épít, és mindannyian benne lakozunk.”

unknak, milyen nagy szeretetet és megbecsülést tanúsít azok iránt, akik félik őt, és benne bizakodnak, és e példázatban kedves szóval hívogat bennünket Isten félelmére és a hitre.

A *második* fejezet Dániel megdicsőülését mondja el; ennek oka a király álma, amelyet Dániel az isteni kinyilatkoztatástól segítve megért és magyaráz. Ezért fejedelmi rangot kap, hogy Babilónia egész országában ő lesz a leghatalmasabb, ezenfelül püspökké is kinevezik, amely a legmagasabb méltóság a papi és tudós személyek között. Mindez a zsidó nép vigasztalására történik, hogy a nyomorúságban ne rendüljenek meg, és ne legyen úrrá rajtuk a türelmetlenség; hiszen nem örökre vetette el őket az Úr magától, és a Krisztusról tett ígélet is áll még. Ezért kell, hogy egy zsidó fogoly kormányozza a birodalmat, és úgy megdicsőíttessék, mint a babilóniaiak közül egyetlen ember sem, hogy a fogoly uralkodjék azokon, akik őt fogságra vetették. Milyen csodálatosak annak útjai, aki Istennel jár, mert többet kap, mint amit halandó kívánhat magának.

Az álmat és a szobrot Dániel a négy világbirodalomra magyarázza: az első az asszíroké és a babilóniaiaké, a második a médeké és a perzsáké, a harmadik Nagy Sándoré és a görögöké, a negyedik a rómaiaké. Eszerint az egész világ egybeszerkesztett, amit a cselekedetek és a históriák is bizonyítanak. A Római Birodalomról beszél legtöbbet és leghosszabban, így nekünk is erre fontos odafigyelnünk.

A befejezést, midőn a vasból való lábszárak lábujjakra kezdenek oszolni, háromszorosan a Római Birodalomra magyarázza. Először, hogy a lábujjak megoszolnak, ám valamennyien a vas lábszárból erednek; amint az emberi testben is megosztva vannak a lábak ujjai, de egytől egyig a lábszárból nőttek ki, és a lábhoz tartoznak. Ezenképpen oszlott meg a Római Birodalom is, amikor Hispánia, Franciaország, Anglia és más országok is kiszakadtak belőle. Mégis kisarjadt belőle, és növény gyanánt a görög földből a németbe plántáltatott;³⁶ vas jellege azonban megmaradt. Mert a rendek, a hivatalok, a jogok és a törvények nem változtak. Ezért mondja Dániel, hogy ha megosztott birodalom lesz is, benne marad a vas gyökere, szára, törzse.

³⁶ A Római Császárság Bizáncból Nagy Károlyra való áthagyományozódásának elmelete (translatio imperii).

Másodszorra: hogy a lábujjak részint vasból, részint pedig cserépből valók; amit maga úgy magyaráz, hogy a birodalom részint erős lesz, részint pedig törékeny. Ez pedig így lehetséges: sok derék császár uralkodott itt, mint Nagy Károly, a három Ottó és más hozzájuk hasonlók, akik verhetetlenek voltak, de gyenge és szerencsétlen királyok is gyakorta születtek, kik pedig sok csatát vesztek. Mindez azért íratott, hogy tudjuk: a Római Birodalom lesz az utolsó, amelyet egyedül Krisztus országa tör meg. Ezért akárhány király is kel fel a Német Császárság ellen, és a török is akárhogy tajtékzik, és meglehet, csatát is nyernek, a vasból való gyökéren és plántán azonban soha nem lesz hatalmuk, és nem irthatják ki. Bizony, állni fog az az utolsó időig, ha gyenge is, mert a pápán és a királyokon esett dolgok is azt mutatják, hogy Dániel nem hazudik.

Harmadrészt, hogy a megosztott, másnemű ujjak összekeverednek, és egyik a másik után felváltva áll, úgy magyarázza, hogy törékeny birodalom lesz ez, amely magát szövetségekkel, olykor-olykor más királyokkal frigyet vetve erősítgeti; de nem talál hű segítőre, így egyedül Isten gondoskodása adja erősségét és győzelmét.

A hegyet, melyről a kő emberi kéz érintése nélkül szakad le, némelyek Szent Szűz Máriára értik, mert tőle emberi cselekedet nélkül született Krisztus; s ez valóban keresztyénhez illő beszéd. Hanem a hegyet tarthatjuk az egész zsidó birodalomnak, amelyből Krisztus hús és vér szerint származik, amelyből mégis kiszakasztott, és a pogányok közé ment. Mert így lett az egész világ Ura, Úr a négy világbirodalom felett, és mindenkor az is marad.

A *harmadik* fejezetben ismét a hit egy nagy csodáját beszéli el: azt, hogy mint tartatik meg a három férfi az égő kemencében; hogy a király, ezt látva, megismeri és írások által is magasztalja Istent az egész birodalomban. Ez szintén a fogoly zsidók vigasztalására történik, akik Istenükkel együtt megvették és egytől egyig semmivé lettek a babilóniai zsarnokok és hamis istenek között. De minden istenek felett megdicsőült most Istenük; és erősen bizakodnak abban, hogy alkalmas időben ők is megváltatnak, addig pedig dicsőségében és csodás cselekedeteiben gyönyörködnek, és belőlük merítenek vigasztalást.

A *negyedik* fejezet jeles példázatot ad a kegyetlenekről és zsarno-

kokról. Elmondja, mint vétetik el a nagy és hatalmas király értelme, mint őrjöng és tajtékzik, hogy láncokkal megláncolják, akár egy veszett kutyát, és a mezőre vetik, mert az emberek maguk között nem túrik meg. A könyvet forgatván mindez csekély dolognak tűnhet, de ha ott lettünk volna és saját szemünkkel láthattuk volna Isten rettenetes ítéletét, minden szív szánta volna a nagy urakat és rút zsarnokokat, hogy ilyen szörnyen bűnhődnek, ha hatalmukat gonoszra fordítják.

Mindezek a fogságban szenvedő zsidók vigasztalására és azok kedvéért történnek, akik a zsarnokoktól kínokat vagy igazságtalan tetteket viselnek, hogy lássuk, mint áll bosszút Isten ellenségeinken, úgy, amint azt mi kívánni sem merjük. Az 58. zsoltár szavaival: *„Örül az igaz, mikor látja a bosszúállást; lábait mossa a gonosznak vérében.”* (58,11) Ezért a zsarnokokat nem csupán türelemmel kell túrnunk, hanem szívből szánakozzunk rajtuk eljövendő büntetésükért, a jámbor Dániel példájára, aki maga is megszorodott, hogy a királynak (aki pedig őt fogságra vetette, országát lerombolta) milyen sanyarú sorsa lesz, és inkább ellenségei fejére kívánta azt.

Hanem a jámbor urak és fejedelmek elé vigasztaló és kedves képet állít: Isten, az Úr a zsarnok királyt is sudár fa képében láttatja, amelyen minden állatnak terem eleség, és alatta árnyékot talál a mező vadja. Ekképpen jelenti meg Isten, hogy nyugodalmat, békességet, védelmet, oltalmat, eleséget és minden jót megad és megtart, mert gyönyörködik abban, ha egy uralkodó vagy fejedelem a hivatalát nagy igyekezettel gyakorolja. Mert szépek a gyümölcsei, ágai, és szép annak a lombja is, mondja; ami annyit jelent, hogy ízletes, nemes és jó minden tette. Ha maga Isten is örömet leli abban, hogy finom vonalakkal fest, dicsér és díszít, illő, hogy egy úr is kedvvel és szeretettel végezze hivatalát, minden fáradtság és munka ellenére. Ne azt nézzük, milyen gonoszak a zsarnokok, hanem hogy milyen édes és üdvös hivatalt töltenek be, amelyet Isten a mi javunkra és szabadulásunkra szerzett.

Az ötödik fejezet ismét a zsarnokok ellen állít példázatot. Mert a korábbi példázatot, amelyben a király megbűnhődik, majd igaz bűnbánattal, alázattal és hitvallással Istenhez tér, így zsarnokból nagy szentté lesz, még elviselhetjük. Hanem itt a megátalkodott, vezeklést eszébe nem vevő, gonoszságában nagy vígsággal fürdőző zsarnok könyörületesség

nélkül bűnhődik, hogy testét, életét, országát és embereit egyként elveszíti. Mindez a hozzá hasonló zsarnokok elrettentésére íratott.

A hatodik fejezet egy jeles, kedves példázatot említ, egy kiváló és jámbor szívű királyról, aki szereti Dánielt. Hanem Dánielnek itt is szenvednie kell a hatalmasságoktól, akik mindennemű álnokságokat forralnak ellene, és végül az oroszlán barlangjába vetik. Ezen a fogságban sínylődő zsidók csak szomorúságot találnak. Ám Isten újból megnyilvánítja jóságát és vigasztalását, és úgy forgatja a játékot, hogy Dániel ellenségei maguk eszik meg, amit Dánielnek főztek. Mert a hetedik zsoltárban meg van írva: „*Ímé, álnoksággal vajúdik a gonosz, hamisságot fogan és hazugságot szül.*” „*Forduljon vissza a fejére az, amit elkövetett, és szálljon feje tetejére az ő erőszakossága.*” (6,11kk) Dániel élete nem egyéb, mint szép mívű, tiszta tükör, amely a hit harcát és Isten kegyelme által való győzelmét mutatja, mert az ördögöket és az embereket mind legyőzi, ezenfelül a hit hasznát és gyümölcsét, amelyeket ő a türelem és a kereszt által Isten és a világ előtt hoz.

A hetedik fejezet az eljövendő világbirodalmakról jövendöl és mutat látomásokat, kiváltképpen Krisztus országáról, mert miatta jelentetik meg mindez. Először a négy világbirodalmat, amelyeket a 2. fejezet nagy szobra mutatott, láttatja új alakban, négy állat képében; leginkább a negyedik állat, a Római Birodalom kedvéért, amelyről fontos mondanivalója van. Mert a Római Birodalom idejében következik el a földi dolgok leghatalmasabbika, megszületik Krisztus, aki az embereket megváltja, a világnak pedig végét veszi.³⁷

A nyolcadik fejezetben Dániel csodás látomást lát, amely nem az egész világra, egyedül a zsidó népre vonatkozik, ebből megtudják, mint alakul életük a Római Birodalom alapítása és Krisztus eljövele előtt, Nagy Sándor uralma idején; hogy tehát ismét megvigasztaltatnak majd, ezért ne csüggedjenek el az újra rájuk köszöntő nyomorúságban, s ne gondolják, hogy Krisztus elhagyta őket, és nem fog eljönni soha már. A látomást maga Dániel fejt meg, a kétszarvú kost a méd és perzsa

³⁷ Luther a négy állatot Asszíriára és Babilóniára (szárnyas oroszlán), Médeára és Perzsiára (medve), Nagy Sándor birodalmára (leopárd), a Római Birodalomra (a vasfogú állat) vonatkoztatja. Vö. Weimarer Ausgabe Deutsche Bibel, 11. II. 10,26–12,22.

királyokra magyarázza; a kecskebak Nagy Sándor, aki Dáriust, Perzsia utolsó királyát legyőzte, és országát elnyerte. Dániel azt mondja, a bak úgy repült, hogy lábai nem illették a földet. Nagy Sándor valóban nem késlekedett, mert alig telt el tizenkét év, és térdre kényszerítette a világot. Huszadik évében kezdett neki, és harminckettedik évében ragadta el a halál, hogy bizonyosan nem születik még egy ilyen ember, aki így szót értene a világgal, és aki egy személyben nagyobb dolgokat vinne véghez. Hanem korán hervad a hajnalban nyílt rózsza. Mert birodalma halála után tüstént szertehullott, és négy ország lett belőle: Szíria, Egyiptom, Kis-Ázsia és Görögország.

A következőkben Luther a Diadokhosz-birodalom történetét tárgyalja, Antiókhosz Epiphanészig és a balszerencsés vég bekövetkezéséig (1Makk 16).³⁸

Így teljeseedik be a zsarnokok sorsa. Mert Antiókhosz példaképpen áll minden gonosz király és fejedelem, kiváltképpen azok előtt, akik Isten és igéje ellen hadakoznak. Ezért a régi tanítók mind úgy emlegetik Antiókhoszt, mint az antikrisztus előképét, nem vétve el ezzel az igazságot. Mert a szennynek ezt az áradását és a fékevesztett zsarnok őrjöngését méltóképpen választhatjuk az utolsó idők borzalmainak képéül, amire itt és a 12. fejezetben titkosan utalás is esik.

A kilencedik fejezet egy igen szép imádsággal kezdődik; ebben Dániel Babilonban fogva tartott népéért, Jeruzsálem városáért és a templomért fohászkodik, és azért könyörög, hogy a zsidók térhessenek megint haza, és istentiszteletet tarthassanak ott. Imáját meghallgatja az Úr; sőt többet megjelent neki, mint kérte: elmondja, mennyi időnek kell eltelnie, míg Krisztus eljön, és országlását megkezdi. Bizony, csodálatos és nagyszerű kinyilatkoztatás ez Krisztusról, amelyik az időt ilyen pontosan és bizonyosan megjelenti!

A hetven hétről, amelyet az angyal megnevez, a tanítók egyetértésben úgy vélekednek, hogy esztendőök, nem pedig napok heteinek kell azoknak lenni, s erre irányít minket a tapasztalás is. Mert hetven hét nem tesz még két évet sem, nem volna hát alkalmas idő ilyen dicsőséges kinyilatkoztatásra. Másképpen a hetven hét négyszázkilencven esztendőt jelent. Ennyi idő szabotott a Krisztust várni, ezután kezdődik

³⁸ Vö. WA Dt. Bibel, 11. E. 14,8–16,27.

országolása. Az angyal annak idejétől számol, amikor törvény születik Jeruzsálem újjáépüléséről, mondván: az időtől, midőn szózat támad, hogy Jeruzsálem újjáépíttessék stb. De mert ezt mindenki a maga feje után értelmezi, mi úgy tartjuk, hogy a számítást Dárius király – akit másképpen Hosszúkezűnek is neveznek³⁹ – uralkodásának második esztendejétől kell elkezdni. Ebben az esztendőben Isten szózatot intézett Haggeus és Zakariás próféták által, és elhívta Zerubbábelt, hogy templomot építsen, amint azt a két próféta első fejezeteiben olvassuk.

*Ezután Luther a hetven évhétről részletes számításokat ad.*⁴⁰

Könnyen összeférhet ez a számítás másokéival, mert az idő Dárius második esztendejétől Nagy Sándorig száznegyvenöt évet tesz, amint Metaszthenész⁴¹ írja; Sándortól Krisztusig pedig háromszázöt esztendő telik el, így tanúsítják a históriák (mások szerint háromszáztíz); Krisztus születésétől megkereszteléséig harminc esztendő számláltatik, majd szenvedéséig három esztendő; mindezek összesen négyszáznolcvanhárom esztendőt, azaz hatvankilenc hetet adnak. Hogy némelyek a maradék öt év miatt aggályoskodnak, ne nyugtalanítson bennünket. Elég csoda az, hogy a pogány és egyéb históriák mind hajszálra Dániéléhez igazodnak.

A tizedik fejezet előszó a tizenegyedikhez. Különös dolgot ír azonban Dániel az angyalokról e helyen, amelyhez hasonlót sehol másutt nem találunk. Hogy ugyanis a jó angyalok a gonoszokkal hadakoznak, és az embert megoltalmazzák. A gonosz angyalokat fejedelmeknek is nevezi, mondván: Görögország fejedelme (10,20). Ez az oka annak, hogy a királyok és a fejedelmek udvarában olyan nagy a civódás, akadályoztatik a jó, és háborúskodás és szerencsétlenség támad. Ördögök lakoznak ott, akik viszályt szítanak, csiklandoznak és gátat vetnek, hogy a patak a medréből kilépjen. Például midőn a zsidók Babilóniából a perzsa királyok segítségével akartak megszabadulni, sehogy sem tudtak előbbre jutni, noha a királyok is szívesen melléjük álltak volna; mert azt mondja

³⁹ Longimanus.

⁴⁰ Vö. WA Dt. Bibel, 11. II., 20,3–28,28. Luther számításai és a felhasznált kronológiák végett vö. uo. XLIIIkk. 19kk. Luther 1523 óta (WA 11,333kk.) ismételten foglalkozott a kérdéssel.

⁴¹ A Domonkos-rendi Annus Viterbo († 1502) hamisítása.

az angyal, hogy neki Perzsiában kell megküzdenie a fejedelemmel, hanem ha az elmegy, Görögország fejedelme jön el. Akárha azt mondaná: Ha leküzdte egy szerencsétlenséget, az ördög rögvest újat állít helyette. Megszabadultok Babilóniából, és lám, a görögök gyötörnek benneteket. Hanem ennyi legyen elég; több időre és helyre volna szükség, ha mind ezekről még szólni akarnánk.

A tizenegyedik fejezetben Dániel, a nyolcadikhoz hasonlóan, népének prófétái, és jóvendölést mond Nagy Sándorról és a két világbirodalomról, Szíriáról és Asszíriáról, főként pedig Antiókhoszról (akit másképpen Nemesnek⁴² is neveznek), a zsidók kínzatójáról. Emezt azonban úgy rajzolja meg, hogy szavaiból Antiókhosz személye által végül az antikrisztus ábrázata tűnik elénk, és megfesti e végső időt, karnyújtásra az utolsó ítélettől; mert az Antiókhoszról való jóvendölést a tanítók egytől egyig az antikrisztusra magyarázzák. A szavak pedig mutatják, sőt megkívánják, hogy ne csupán a Nemesre gondoljunk, mert őt az antikrisztussal egyben láttatják, és szándékosan hiányzik belőlük a tisztaság és a világosság.

*Ezek után Luther részletes értelmezését adja a 11. fejezetben ábrázolt Diadokhosz háborúknak, Antiókhosz Epiphanész idejéig.*⁴³

A tizenkettedik fejezet a tanítók egybehangzó vélekedése szerint, Antiókhosz nevével az antikrisztusról és az utolsó időkről, azaz a mi időnkről beszél. Ne keress azért históriákat ebben, mert világos evangéliumként hirdeti, ki valójában ez az Antiókhosz, aki magát az istenek fölé emelte, és az asszonyok szeretetét, azaz a házasságot semmibe vette és megtiltotta, megtöltve a világot tulajdon bálványistenének imádatával, a testi fajtalankodással, a föld kincseit és drágaságait pedig elosztogatta, stb. Az asszony szeretetén ne a szertelen szerelmet értsed, mert a hozzá való illő szeretetet jelenti, vagyis a házasságot, amely Isten alkotásából és rendeléséből támadt. Mert a próféta az antikrisztus bűnei legrúbbjának azt tartja, hogy az asszony szeretetét nem tiszteli. De ezzel tovább ne foglalatoskodjunk, mert a fejezet értelmét és Antiókhosz személyének lelki magyarázatát tapasztalatainkból is megérthetjük. Az ő idejét, mint mondja, a holtak föltámadása és a valóságos megváltás követi.

⁴² Epiphanész.

⁴³ WA Dt. Bibel, 11. II. 32,7–48,6.

1541 óta Luther a 11,36–12,12 versek terjedelmes magyarázatát *toldotta be ide, amelyben a pápáról mint antikrisztusról és a világvége jeleiről értekezik. Az alábbi szavakkal zárja gondolatmenetét.*

Magam azonban megelégszem annyival, hogy azt mondjam, az utolsó ítélet napja kapunk előtt áll. Mert a jelek, melyeket Krisztus és Péter és Pál apostolok megjelentettek, íme, szinte egytől egyig bekövetkeztek. De rügy fakad a fákon: az Írás zöldell és virágzik. Hogy a napot nem ismerjük, azon semmi sem múlik. Magyarázza jobban, aki tudja; annyi biztos, hogy minden a végét járja.⁴⁴

Láthatjuk tehát, milyen kiváló és nagy ember volt Dániel Isten és a világ előtt. Elsőben is Isten előtt, hogy a többi prófétánál is csodálatosabb jövődölést kaphatott, mert nemcsak Krisztusról prófétál, mint amazok, hanem megjelenti eljövételének pontos idejét és esztendejét; sőt a világbirodalmakat is egytől egyig helyükön, és cselekedeteiket olyan pompásan és pontosan írja meg, hogy Krisztus eljövételének idejét lehetetlenség elhibáznunk, hacsak nem szándékos rosszakarattal, mint a zsidók teszik. És még ennél is tovább, az utolsó ítélet napjáig pontosan megrajzolja a Római Birodalom fennállását, a világ forgását, hogy az utolsó ítélet napját el ne tévesszük vagy láthatatlanul ne közelítsen, még ha a rosszhiszeműek, a mi epikureusaink másként tanítják is.

Úgy látom, Szent Péter elsőben is Dánielre gondolt, mikor azt mondta: a próféták tudakozódtak az után, „*hogy mely vagy milyen időre jelenté azt ki a Krisztusnak ő bennök levő lelke*” (1Pt 1,10kk) stb. „Mely” alatt azt értsd, hogy pontosan előszámoltatik és megmondatik az idő, az esztendő hosszúsága és száma szerint. „Milyen” pedig azt jelenti, hogy mívesen megfesti, miképpen halad és áll odáig a világ, ki lesz a legfőbb kormányzó, és hol áll majd a császárság; hogy nem egyedül az időt, hanem az idők fordulását, alakját és természetét is megjövendöli. Igen erősít ez bennünket, akik hiszünk a Krisztusban, mert állhatatossá teszi lelkiismeretünket, midőn szemünk előtt látjuk peregni, amit az ő könyve hosszú idővel ezelőtt leírt és megfestett.

Mert Dániel egyértelműen megjövendöli és nyilvánvalóan megmond-

⁴⁴ WA Dt. Bibel, 11. II. 50,1–124,20.

ja, hogy Krisztus Kóros⁴⁵ király után ötszázttíz esztendővel (9,25) fog eljönni, hogy megkezdjé országlását. Először összeomlik a perzsák és a görögök birodalma, és Róma csillaga ragyog fel. Ezért Krisztusnak mindenképpen a Római Birodalom ideje alatt, hozzá annak legfényesebb idejében kell eljönnie, hogy lerombolja Jeruzsálemet és a templomot; mert e birodalmat nem követi másik, hanem a világ vége érkezik el, amint azt Dániel 2 és 7 világosan megjelenti.

Nagy és jeles ember volt ő a világ előtt is. Mert látjuk, hogy a két első világbirodalmat legelső emberként ő igazgatja. Akárha így szólna Isten: embereket kell adnom ezeknek a birodalmaknak, ha Jeruzsálemnek és népemnek így nyomorúságot szerzek is. Jóllehet Dániel nem volt király, és javai vagy tisztessége sem származott abból, ám mégis királyi cselekedeteket, tiszteket és hivatalokat kapott és töltött be. Mert úgy van ez a világ megalkotva, hogy akik a legjobban munkálkodnak az udvarban, azok a legszegényebbek, és akik kisujjukat sem mozdítják, a leginkább jóllaknak; az evangélium mondásával: „*Más a vető, más az arató.*” (Jn 4,37) Így van ez, és ami még rútabb: Dániel a gyűlölködést, az irigységet, a veszedelmet és az üldöztetést kapta jutalmául; mert a világ minden szolgálatért és jó cselekedetért ezekkel fizet. De ezzel neki nem sokat árthattak. Sőt annál kedvesebb lett Isten előtt; annál gazdagabb jutalmat nyert tőle, aki úgy tartotta Dánielt Babilóniában és Perzsiában, akárha király volna. Mert ő a cselekedeteket és a gyümölcsöt nézi, nem pedig a személyt és a nevet. Cselekedetei által pedig Dániel Babilónia és Perzsia valóságos királya, noha sem személye, sem neve nem királyi, és sok előnye nem, sőt inkább szerencsétlensége és veszedelme származott ebből. Íme, megvigasztalja és megdicsőíti az Isten rabságra vetett zsidó népét, mert a lerombolt Jeruzsálem egy polgárának fiából támaszt kétszeres császárt Babilóniának és Perzsiának.

Summa, Ábrahám fiai közül egy sem emelkedett a világban olyan magasra, mint Dániel. Mert nagy volt József a fáraó előtt Egyiptomban; és nagy volt Dávid és Salamon Izraelben. De hitvány kis királyok ezek Babilónia és Perzsia királyaival mérve, akiknél Dániel a legnagyobb fejedelem volt. Őket magukat pedig csodálatos módon meg is térítette

⁴⁵ Kürosz.

Istenhez, és kétség nem férhet ahhoz, hogy mindkét birodalomban temérdek gyümölcsöt nevelt, az embereket Isten megismerésére vezetve és nekik üdvösséget szerezve. Mindezeket fényesen bizonyítják a császárok levelei és rendeletük, amelyben nagy tisztességet követelnek Dánielnek az egész országban (2,47; 6,26kk).

Jól teszi hát minden jámbor keresztyén, ha Dániel könyvét mind buzgóbban forgatja, mert hasznos és üdvös ez az utolsó, nyomorúságos időkben. Hanem az istentelenek esetében csak siketnek imádkozik, amint maga is mondja: az istentelenek istentelenek maradnak, és nem értik azt (12,10). Mivel Dániel próféciai nem egyedül azért íratlak, hogy e történetről és az elközelgő sanyarúságokról tudomást szerezzünk, és kíváncsiságunkat új hírekkel elégítsük meg, hanem hogy a jámborok megvigasztaltassanak, szívük felviduljon, és hittel és reménységgel erősíttessenek meg állhatatosságukban: mert itt szemükkel és fülükkel is meggyőződhetnek arról, hogy nyomorúságuknak egyszer vége szakad, megszabadulnak a bűnöktől, a haláltól, az ördögtől és minden gonoszástól (mert régtől erre áhítoznak), és felmennek Krisztus után a mennyekbe, az ő örök, égi birodalmába. Amint Krisztus is vigasztalja az övéit a rettentő jelekkel, mondván: *„Mikor pedig ezek kezdenek meglenni, nézzetek fel, és emeljétek fel a ti fejetekeket; mert elközelget a ti váltságtok”* (Lk 21,28) stb.

Láthatjuk, hogy Dániel a látomásait és álmait – minden rettenetük ellenére – víg szívvel fejezi be, Krisztus és országának eljövetelét ígérve; mert ez álmok és látomások mind azért születtek, magyarázattak és íratlak, hogy ő tételessék fölébük díszes ékességül. Aki tehát haszonnal akarja forgatni, ne kapaszkodjék a históriákba és a történetekbe, hanem eresse szabadjára azokat, és szíve Üdvözítőnk, Jézus Krisztus bizonyosan megígért eljövetelével vigasztalódjék és teljék meg, mert ő az, aki üdvösséggel és boldogsággal megvált bennünket a nyomorúság és a siralom völgyéből. Segítsen ebben a mi kegyes Urunk és Üdvözítőnk, az Atyával és a Szentlélekkel együtt, akik mindörökké áldottak. Ámen, ámen.

Előszó Hóseás próféta könyvéhez (1532)

Hóseás (amint a címben mondja is) második és utolsó Jeroboám izraeli király idejében élt és prédikált, az idő tájt, mikoron Ézsaiás Júdában, valamint Ámós és Mikeás, azonban ő a legöregebb mindannyiuk között. Nemes és dicsőséges uralkodó volt Jeroboám, akinek sok jeles cselekedetét tartják számon, mint a Királyok második könyvének 14. fejezete tanúsítja. Hanem ő is megmaradt az atyák, Izrael régi királyainak bálványimádásában. Ezért, noha sok kiváló férfiú akadt a népben, mégsem igazulhattak meg az emberek. Mert az ördög azt a keserűséget cselekedte velük, hogy prófétáikat megöljék, gyermekeiket a bálványoknak áldozatul a tűzre vessék, és az országot véres bűnökkel fertőzzék. Mindezt a próféta az első fejezetben megint Jezezélt.

Jóllehet látszik, hogy Hóseás könyve nem egyszerre íratott, hanem némely részletét és mondásait prédikációiból foglalták egybe és alakították teljes könyvvé, megtudjuk azonban belőle, hogy ékesen és bátran hordozta kétféle hivatalát; elsőben is, hogy a bálványimádás ellen kemény szókkal prédikált, és szigorúan dorgálta a népet, a királyt, a fejedelmeket és a papokat, amikért is (mint mások) a halál martaléka lett, és a papság elleni eretnekként, király elleni lázítóként végezte életét. A próféták és az apostolok halála ez; így kellett Krisztusnak is meghalnia. Másfelől vigasztaló szókkal prédikál Krisztusról és országáról, amint a 2., a 13. és a 14. fejezetből láthatjuk.

Noha gyakran használja a parázna és a paráználkodás szót és az első fejezet értelmében parázna asszonyt vesz feleségül, senki ne gondoljon arra, hogy Hóseás szóban és cselekedetekben paráználkodna. Lelki dolgokról beszél, és a parázna asszony hitese és törvényes felesége, aki törvényes gyermekeket szült neki. Hanem az asszony és a gyermekek kénytelenek gyalázatos neveket viselni, a bálványimádó nép jeléül és büntetésére, mert az tengernyi lelki paráznaságot (vagyis bálványimádást) művel, amelyekről a szöveg azt mondja: „...mert paráználkodván paráználkodik e föld, nem követvén az Urat.” (1,2) Amiképpen Jeremiás is korszót cipelt,

és jármot vett nyakába,⁴⁶ és a próféták mind csodálatos jeleket viseltek a nép előtt. Ezért van az, hogy törvényes felesége és gyermekei parázna nevet kapnak, jelül a parázna, bálványimádó nép ellen. Hogyan is hihetnénk, hogy Isten paráznalkodást parancsol egy prófétának, amint ezt a részt némelyek magyarázni akarják.

Előszó Jóel próféta könyvéhez (1532)

Jóel nem utal arra, hogy mikor élt és prédikált. A vének azonban úgy mondják, Hóseás és Amósz korában. Mi ezzel nem vitatkozunk, és a javításhoz sem készültünk fel még eléggé.

Jóságos és lágyszívú ember volt Jóel, nem pirongatott, nem dorgált, mint más próféták, hanem esedezett és siránkozott, jó és kedves szókkal akarta megigazítani az embereket, hogy a kártól, a bajtól megmeneküljenek. Hanem sorsában, ismerheted már, nem különbözött a többitől, mert szavát nem hitték, őt magát pedig bolondnak tartották.

De magasztalja az Újtestamentum; Szent Péter emlegeti őt (ApCsel 2,16–17), és tőle való az első prédikáció, amelyet az apostolok pünkösöd napján a jeruzsálemi templomban tartottak, midőn megszállta őket a Szentlélek. Szavait Szent Pál is dicséri, mondván: „*Mert minden, a ki segítségül hívja az Úr nevét, megtartatik*”; ezt a mondást Jóel 2. fejezetében is megtaláljuk.⁴⁷

Az első fejezet Izrael népének közelítő büntetését jövendőli meg, azaz, hogy az asszírok megrontják és rabláncra fűzik őket, akiket is hernyóknak, sáskáknak, cserebogaraknak és férgeknek nevez. Mert az asszírok izrael királyságának egyik darabját a másik után kebelezik be, mígnem teljesen elpusztítják. Hanem végül térdre kényszerül Szanhérib király is, akire Jóel a 2. fejezetben utal, mondván: „*Az északi népet is elűzöm tőletek*” stb.

Másfelől a második fejezet végén és aztután tovább is Krisztus országáról és a Szentlélekről prófétál, és az örök Jeruzsálemről beszél. Azt,

⁴⁶ Jer 27,2; 28,10kk.

⁴⁷ Jóel 2,32; Róm 10,13.

hogy Jósáfát völgyét, ahol a pogányok mind egy szálig ítélőszék elé állítatnak, a régi atyák az utolsó ítélet napjára magyarázzák; nem utasítom el, azonban úgy találok, Jóel szavainak értelme más: amint az örök Jeruzsálem nála a keresztyén egyházat jelenti, azonképpen nem más a Josafát völgye sem, mivelhogy az egész keresztyén világot, akit Isten mindenképpen bűnösnek talál, az ige szólítja egybe, ítéli meg, és feddi meg a prédikációkban. Amint Krisztus mondja: az igazság szelleme megfeddi a világot a bűn tekintetében (Jn 16,8). Jósáfát völgye ugyanis az ítélet völgyét jelenti. Azonformán, amint Hóseás könyvének második fejezete (2,14) a keresztyén egyházat Ákór völgyének nevezi.⁴⁸

Előszó Ámós próféta könyvéhez (1532)

Ámós könyvéből kitűnik, hogy ő is Hóseás és Ézsaiás idejében élt és prófétált, ugyanazon bűnök, bálványimádás és hamis szentség ellen, mint Hóseás, s hírül adja az asszír fogságot is. Ám heves természet lévén, majd az egész könyvben Izraelt dorgálja, kivéve az utolsó, befejező fejezetet, amelyben Krisztusról és országaról prófétál. Mindazonáltal úgy vélem, nincs még egy próféta, aki ilyen kevés ígéretet és ilyen sok szidalmat és fenyegetést hordozna, joggal hívják tehát Ámósznak őt, ami „terhet” vagy „súlyost” és „bosszúságot okozót” jelent. Kiváltképpen, mert pásztor, és nem a papi rendből való, amint ezt maga mondja a hetedik fejezetben (14); azonfelül Júda törzséből, Tékoából megy Izraelbe, s ott idegenként prófétál. Ezért úgy tartják, hogy Amacjá (akit a hetedik fejezetben büntetéssel fenyeget) halála sújtotta őt egy bottal.

Az első fejezet nehezen érthető, mert három-négy bűnről is említést tesz; ezen a részen sokan törték már a fejüket, és igen alaposan meg is vizsgálták. Ám a szöveg – úgy vélem – világosan felfedi, hogy ez a három és négy nem több egyetlen bűnnél, mivel mindenütt csupán egyetlen bűnt nevez meg, például Damaszkusznak egyedül ama bűnét, hogy vascséplőkkel csépelte meg Gileádot⁴⁹ stb. Azért említ azonban három

⁴⁸ Hós 2,17.

⁴⁹ Ám 1,3.

és négy bűnt, mert nem vezekelnek, sőt meg sem vallják azokat, hanem, mint minden hamis szent, még dicsekednek is velük, és ragaszkodnak hozzájuk, mintha bizony helyesen cselekedtek volna. Mert nincsen annál gonoszabb és nagyobb rossz, mint ha a bűn, magát szent és isteni műnek akarván tudni, az ördögöt Istenné, Istent pedig ördöggé teszi. Három meg négy pedig összesen hetet adnak; ez a szám az Írásban a számolás végét jelzi, mert innét visszafordulunk, és előlről kezdjük sorolni a hét napjait.

Az Újtestamentum kétszer hivatkozik Ámósra: először az Apostolok cselekedeteiben (7,42), amikor Szent István az ötödik fejezetből idéz a zsidók ellen, hogy bebizonyítsa, hogy Isten parancsolatait Egyiptom óta soha nem tartották meg. Másodszor, amikor Szent Jakab (ApCsel 15,10) az apostolok első gyűlésén a keresztyén szabadság bizonyítására az utolsó fejezetből idéz, amely szerint a pogányok nem vétkesek abban, hogy nem tartották meg Mózes törvényeit, mert ezeket a zsidók sem tartották meg és nem is tarthatták meg soha, ahogyan Szent Péter mondja (ApCsel 15,10). Ez a két fejezet Ámós könyvének a legszebb és legékesebb részlete.

Előszó Abdiás próféta könyvéhez (1532)

Noha maga Abdiás nem utal arra, mikor élt, jövendölései a babiloni fogság idejére vonatkoznak; mivel azzal vigasztalja Júda népét, hogy ismét a Sion hegyére vonulnak majd. Kiváltképpen pedig Edóm és Ézsau ellen szól, akik Izrael és Júda népe ellen a legnagyobb gyűlölettel és irigységgel viseltetnek; ahogyan ez már lenni szokott, ha barátok között megbomlik az egyetértés, különösen pedig, ha fivérek között támad gyűlölet és ellenségeskedés, mert olyankor az ellenszenv határtalan. Aminthogy az edómiták szerfelett gyűlölködtek a zsidó népre, és legnagyobb örömeiket abban lelték, ha a zsidókat fogságban láthatták, és dicsekedtek, és gúnyolták Izraelt ínségében és nyomorúságában, ezért szinte minden próféta átkozza utálatos gonoszságukat, és őket pereli a 137. zsolttár is, mondván: *„Emlékezzél meg, Uram, az Edóm fiairól, akik azt mondták Jeruzsálem napján: Rontsátok le, rontsátok le fenéki!”*

Mivel pedig módfelett fájdalmas az, ha az ínségben és nyomorúságban lévők közül (akiket inkább vigasztalni illenék) még csúfot is üznek

nyomorúságukért, kikacagják őket, dacolnak és dicsekednek, ami által az Istenbe vetett hit nagy és erős támadást szenved, kételkedés és hitetlenség ébred; ezért Isten prófétát támaszt az efféle bosszantó gúnyolódók és ingerkedők ellen, és, hogy megvigasztalja a megszorítottakat, és erősítse a hitüket, megfenyegeti és ostromozza az ellenséges lelkületű edómitákat, azaz a nyomorúságban szenvedők gúnyolóit, nekik pedig eljövendő segítséget, menekvést ígér. Bizony, a szerencsétlenség idején jólesik a vigasz, és hasznos Abdiás.

Végül Krisztus országáról jövendöl, amely nem csupán Jeruzsálemben, de mindenhol elérkezik. A prófécia szerint ez minden népet egybegyűjt, Efraim, Benjámin, Gileád, Filisztea, Kánaán, Sarepta népét, ezért semmiképp sem érthetjük Izrael időbeli birodalmára, mivel e törzseknek a mózesi törvények értelmében egymástól elválasztva kell élniük.

Hogy a zsidók Sareptát Franciaországra és Szefáradot Hispániára vonatkoztatják, azzal én nem sokat törődöm; Sarepta nálam a Szidón melletti város marad, Szefárad pedig egy asszír város vagy vidék, ahol a jeruzsálemiek fogságban tartattak, amint a szöveg is világosan mondja: „...a jeruzsálemi száműzöttek pedig, akik Szefáradban vannak...” (20) Hanem vélekedjék erről mindenki belátása szerint.

Előszó Jónás próféta könyvéhez (1532)

Néhányan – amint Jeromos is utal erre – e prófétát a Szidón melletti Sareptából való özvegy fiának akarják tudni, aki Illés prófétát táplálta az ínség idején, a Királyok első könyve (17,9) és Lukács evangéliuma (4,26) szerint. Ennek az az oka, hogy ő maga nevezi itt magát Amittaj fiának, azaz az Igazságos szülöttének, mert anyja így szólt Illéshez, amikor az a gyermekét felélesztette a halálból: „*Most tudom, hogy a te ajkad beszéde igaz.*”⁵⁰

Elhíheti ezt, aki akarja, de én nem hiszem el. Mert apját nevezték Amittajnak, latinul veraxnak, németül igazságosnak,⁵¹ és Gát-Héferbeli

⁵⁰ 1Kir 17,24.

⁵¹ Wahrhaftig.

volt, amely város Zebulon törzsét illette (Józs 19,13). Mert meg van írva a Királyok második könyvének 14. fejezetében: „Ő [Jeroboám] király szerezte vissza az Izrael határát Emáthtól fogva a pusztasági tengerig, az Úrnak, Izrael Istenének beszéde szerint, a melyet szólott volt az ő szolgája, Jónás próféta, az Amittai fia által, a ki Gáth-Kéferből való volt.” (14,25) A sareptabeli özvegy pogány asszony volt, ahogyan azt Krisztus is mondja (Lk 4,26). Ám Jónás az első fejezetben hébernek vallja magát (1,9).

Ezért mi azt gondoljuk, Jónás Jeroboám király idejében élhetett, aki Jéhu király nagyapja; s akkortájt Uzzia kormányozta Júdát. Ugyanakkor, midőn Izrael országának más vidékein és városaiban Hóseás, Ámós és Jóel próféta élt. E könyvből világosan kiderül, milyen jeles és kiváló férfiú volt Jónás Izrael országában, és Isten nagy dolgokat cselekedett általa, mivelhogy Jeroboám király beszédén felbuzdulva visszaszerzett mindent, amit Hazáel, Szíria királya Izrael országától elvett.

De mindannál, amit népe között cselekedett, nagyszerűbb az, hogy szavát emelte a nagy hatalmú Asszír Birodalom ellen, és a pogányok körében beszédei olyan gyümölcsözőek voltak, mintha Isten általa, aki övéi körében gyakrabban prédikálva sem tudott volna sokat elérni, Ézsaiás mondására akarna figyelmeztetni, amely szerint: „...mit nem hallottak volt, arra figyelnek.” (52,15) Példája ez annak, mint becsülik le a szót, akik bőségében vannak, és fogadják szívesen, akik nem bírhatják azt. Amint azt maga Krisztus is mondja Máté evangéliumában: „...elvéteik tőletek az Istennek országa, és adatik oly népnek, amely megtermi annak gyümölcsét.” (21,43)

Előszó Mikeás próféta könyvéhez (1532)

Mikeás próféta Ézsaiás idejében élt. Könyvének második fejezetét⁵² idézi is, amiből kitetszik, hogy az egy időben élt próféták Krisztusról merőben azonos szavakkal prédikáltak, akárha tanácsot ültek volna erről egymás között.

Ama próféták egyike ő, akik a népet bálványimádásáért hevesen os-

⁵² Mik 4,1; 3; Ézs 2,2–4.

torozzák, és folyvást emlegetik Krisztust és országának eljövételét; ám mindenekelőtt a tekintetben különös próféta, hogy Betlehem városát olyan nyilvánvalóan nevezi meg Krisztus születési helyeként. Ezért igen híres az Ószövetségben, amint azt Máté evangéliumának második fejezete jelzi is (2,6).

Summa, dorgál, jövendöl, prédikál stb.; legvégül azonban úgy vélekedik, hogy ha kőhalommá lesz is Izrael és Júda, el fog jönni Krisztus, aki mindezt orvosolni tudja. Ugyanúgy, ahogyan mi is büntetünk, dorgálunk, vigasztalunk, prédikálunk stb.; közben pedig azt mondjuk: ha minden elveszne is, az utolsó ítélet napján el fog jönni Krisztus, hogy minden bajtól megszabadítson bennünket.

Az első fejezet igen nehéz, ennek oka a héber grammatika; ezenkívül sok utalást használ, például: Zaenánt mond Saanán helyett, Akzibot és Marésát stb., amely szavak gonosz dolgokat jelentenek, ezért felcseréli őket. Olyan ez, mintha azt mondanám: Róma, légy ráma, mégpedig jól kirámázva. Wittenberg, légy széles hegyé⁵³ stb. Bizonyára felfigyelnek majd erre a grammatikusok, és látják igyekezetünket.

Előszó Náhum próféta könyvéhez (1532)

Náhum próféta megjövendöli, hogy az asszírok pusztulást hoznak Izrael és Júda népére, mint ahogyan nagy bűneik miatt Salmanasszár és Szanhérib is elpusztultak, de a maradék jámborok, mint Ezékiás és a hozzá hasonlók megtartattak. Ebből úgy tűnik, Náhum Ézsaiás előtt vagy vele egy időben éltetett.

Azután az Asszír Birodalom, kiváltképpen Ninive pusztulásáról prófétál, amely korábban, Jónás idejében igen jámbor volt, azután azonban gonoszsággal eltelve olyan erősen gyötörte izraeli foglyait, hogy Tóbiás gonoszságáért örökös romlást jövendölt reá, mondván: „*Gonoszságuk hozza végüket.*”⁵⁴ Nevéhez híven vigasztalja Izrael népét (mivel Náhum

⁵³ A magyarban nehezen visszaadható szójátékok: Roma, du sollst ein Raum werden und wohl ausgeräumt, Wittenberg, du sollst ein weiter Berg werden. Wittenberg neve kis ferditéssel „széles hegyet” (weiter Berg) jelent. – *A ford.*

⁵⁴ Tb 14,13.

consolatort, azaz vigasztalót jelent), megjósolván, miként pusztulnak el ellenségei, az asszírok.

Az első fejezet végén⁵⁵ Ézsaiáshoz hasonlóan⁵⁶ a jó prédikátorról beszél, aki örömhírt és szabadulást hirdet a hegyeken, és Júdát örömnépre szólítja. S jóllehet érthetjük ezt Ezékiás és Szanhéríb idejére is, amikor Júda megmenekült, mert Szanhéríb király visszavonult; de híradás ez Krisztus eljövetele felől is, hogy tehát Júdában megmarad az Isten ígéje által tanított és megerősített jó hír és örvendező istentisztelet; mindezekért valóban méltán nevezték Náhumnak őt.

Előszó Habakuk próféta könyvéhez (1532)

Habakuk vigasztaló próféta, aki a népet erősíteni és vigyázni akarja, hogy ne kételkedjék Krisztus eljövetele felől, még ha igen kétségesnek látszik is ez. Ehhez minden tudományát és művészetét össze kell szednie, ami arra szolgál, hogy a szív az ígért Messiásba vetett hitében meg ne rendüljön, s azt hirdeti: szükséges, hogy a bűnök miatt a babiloni királyok lerombolják az országot; azonban el fog jönni Krisztus és országa, és ebben a pusztító babiloni király, aki ennek nagyon nem örvendhet, végét leli. Mert Isten úgy munkálkodik, hogy megsegít a szükségben, és alkalmas időben érkezik, amint a próféta éneke dalolja: „*Haragban emlékezzél meg a kegyelmességről!*” (Hab 3,2) És ahogyan a mondás tartja: ahol legkeményebb a szár, ott törik leginkább.

Isten ígéjével így kell nekünk is vigyáznunk a keresztyéneket az utolsó ítélet napjáig, még ha úgy tetszenék is, hogy Krisztus jövetele késik, vagy meg sem találna érkezni. Amint ő maga is mondja, akkor jön el, amikor a legkevésbé gondolnak rá az emberek, építkeznek, kereskednek, esznek, isznak, udvarolnak és házasodnak stb.; néhányan azonban, ha nem is mindannyian, megtartatnak majd a hitben. Mert napról napra tapasztaljuk, milyen nagy szükség van a hitre és a prédikációra.

⁵⁵ Náh 1,15.

⁵⁶ Ézs 52,7.

Mindezekből jól látható, hogy Habakuk a babiloni fogság előtt élt, talán Jeremiás idejében, és szavainak értelmét könnyen felfoghatjuk.

Egyes könyvek arról adnak hírt,⁵⁷ hogy Habakuk Dániel prófétának Babilonba ételt vitt volna a fogság idején, ám ennek sem alapja, sem pedig bizonyítékai nincsenek. Ezenfelül az időszámítással sincs minden rendjén, mivelhogy Habakuk idősebb Jeremiásnál, aki megélte Jeruzsálem pusztulását; Habakuk azonban megjövendöli azt. Dániel viszont Jeremiás után élt, és hosszú idő telt el életéből, míg fogságra vetetett.

Habakuk neve hivatásához illő: mert a Habakuk szó gyámolítót jelent, aki másokat bátorít és felkarol. Jövendöléseivel is biztatja és felkarolja népét; vagyis vigasztalja és vigyázza, ahogyan egy szegény, kesergő gyermeket vagy embert gyámolítunk, hogy elcsituljon és megbékéljen, mert, ha Isten is úgy akarja, minden jóra fordul.

Előszó Zofóniás próféta könyvéhez (1532)

Zofóniás Jeremiás próféta idejében élt, mivel Jósias király alatt prófétált, mint Jeremiás, amit a címben⁵⁸ is jelez. Ezért jövendöli ugyanazt, amit Jeremiás, hogy tehát Jeruzsálem és Júda leromboltatik, és a nép engedetlen és gonosz élete miatt rabságra jut. Ő azonban Jeremiástól eltérően nem Babilon királyát említi, mint aki a pusztítást és a fogságot hozza, hanem azt hirdeti, hogy egyenesen Isten az, aki ilyen nyomorúságot és szorongatást küld reájuk, hogy bűnbánatra vezérelje őket. Mert e népet egyetlen próféta sem tudta meggyőzni arról, hogy Isten haragudna reá. Folyvást kiváltságos voltukat emlegették, azaz hogy ők Isten népe. És aki azt prófétálta, hogy Isten haraggal viseltetik irántuk, azt hamis prófétának nevezték és halállal büntették, mert nem akarták elhinni, hogy Isten elhagyhatja népét. Éppen úgy, ahogyan most is szidalmaznak és halálra küldenek minden eretneket, aki azt tanítja, hogy az egyház tévelygő bűnös, és Isten meg fogja büntetni.

Zofóniás azonban nemcsak Júdára jövendöl ekkora szerencsétlenség-

⁵⁷ Legenda a bábéli sárkányról.

⁵⁸ Zof 1,1.

get, hanem minden környékbeli és szomszédos országra, így a filiszteusokra, a móábitákra, a szerecsenekre és az asszírokra. Babilon királya Isten palcájaként sújt minden népet.

A harmadik fejezetben szerfelett nagy örömezzéssel és világossággal szól Krisztus áldott és üdvös országáról, amely az egész földön elterjed majd. És jóllehet kispóféta ő, többet beszél Krisztusról, mint sok más nagypróféta, majdhogynem többet Jeremiásnál; és erősen vigasztalja a népet, hogy a babiloni fogságban és nyomorúságban se kételkedjen Istenben, és ne gondoljon arra, hogy Isten mindörökké eltaszította őket, hanem szilárdan higgyen, hogy büntetésük leteltével ismét részesülnek a kegyelemben, és eljön az ígért üdvözítő Krisztus csodás országával.

Előszó Haggeus próféta könyvéhez (1532)

Haggeus az első próféta, aki a babiloni fogság után adatott a népnek, prófétálására állították helyre a templomot és az istentiszteletet; két hónap elteltével társául kapta Zakariást,⁵⁹ mivel két tanú ajkáról Isten szava nagyobb hitelt nyer, hiszen a nép igen kételkedett, vajon a templomot fel tudnák-e építeni újra.

Azt gondoljuk, ő az a próféta, akiről Dániel jóslata beszél: „*A Jeruzsálem újraépítettése felől való szózat keletkezésétől a Messiás-fejelelemig hét hét és hatvankét hét van*” (9,25) stb. Noha korábban Kóres király is parancsot adott, amely szerint Jeruzsálemben az ő (a király) költségén templom építtessék, ám ez egészen Haggeus és Zakariás idejéig akadályokba ütközött, akkor prófétálásuk megmutatta Isten rendelését, és a templom megépült.

Hanem dorgálja is népét, mivel a templomra és az istentiszteletre nem volt gondjuk, javaik és házaik szaporítására azonban annál inkább, s ezért inséges időkkel és borban, vetni való magban és mindennemű gabonában való szegénységgel sújtotta őket Isten, hogy az istenteleneknek, akik az ő szavával és szolgálatával nem törődnek, és csak a maguk zsákjába gyűjtenek, példát szolgáltasson. Róluk szól a szöveg,

⁵⁹ Hag 1,1.

amikor azt mondja:⁶⁰ „...*a bérlő is lyukas zacskóra bérel.*” Így találjuk valahány történetben, amely arról szól, hogy Isten szolgáját az emberek nem táplálják, sem igéjének megőrzésében nem segítenek, amire Isten hagyja, hadd zsugorgassanak és gyűjtsenek maguknak. Utóbb azonban kilyukasztja a zsákot, és beléfúj, hogy minden porrá lesz és szertefoszlik, hogy senki sem tudja, hová sodródott, ami benne volt. Mert vagy ő is eszik velük, vagy azok sem találnak maguknak eledelt.

A második fejezetben Krisztus közeli eljövételéről is prófétál, hogy a pogányokat megvigasztalja, amivel rejtetten arra utal, hogy a zsidók hatalma és törvényei egyszer elmúlnak, és a föld minden királysága összeomlik, és Krisztus fog uralkodni felettük, amely azóta is történik, és történni fog egészen az utolsó ítélet napjáig, amikor minden beteljesül.

Előszó Zakariás próféta könyvéhez (1532)

E próféta a babiloni fogság ideje után élt, és Haggeus nevű társával együtt segédkezett a templomot újjáépíteni és a szétszóratott népet ismét egyesíteni, hogy az országban kormányzás és rend uralkodjék, s bizonyosan ő a legvigasztalóbb próféták egyike, mert számos kedves és vigasztaló látomást jelent meg, sok édes és szívélyes szóval szól, hogy az elkeseredett és szétszóratott népet vigasztalja és erősítse, ezenfelül eléri, hogy megkezdjék az építést és a kormányzást, amely azelőtt nagy és sokféle ellenállásba ütközött. Ezt beszéli el az ötödik szakaszig.

Az ötödik fejezetben a könyvről és a mérőedényről való látomásban azokról a hamis tanítókról jövendöl, akik ezután jönnek a nép közé, és megtagadják Krisztust; ezért ez a látomás a zsidó népet a mai napig illeti. A hatodikban Krisztus evangéliumáról és a lélek templomáról prófétál, amely az egész világban épül majd, mert a zsidók megtagadták.

A hetedik és a nyolcadik fejezetben egy kérdést említ, melyet meg is válaszol, ezután vigasztalja és ismét az építésre és a kormányzásra inti őket, ezzel vet véget az ő idejében az újjáépítésről mondott próféciaíknak.

A kilencedik fejezetben az elkövetkező időkről beszél, először arról,

⁶⁰ Hag 1,6.

miként győzi le Nagy Sándor Tírusról, Szidónt és a filiszteusokat, hogy az egész világ megnyittassék Krisztus eljövendő evangéliuma számára, majd elmondja, hogyan vezetik be a számarháton ülő Krisztus királyt Jeruzsálembe stb.

A tizenegyedik fejezet azt is megjövendöli, hogy Krisztust a zsidók harminc ezüstpénzért eladják, ő pedig elhagyja azokat, végül elpusztítja Jeruzsálemet, a zsidók pedig a tévelygésben megrekedve szétszóratnak, az evangélium és Krisztus országa pedig Krisztus szenvedései után a pogányok közé jön el, miután őt, a pástort, levágják, az apostolok, azaz a juhok pedig szétszóratnak, mert neki előbb szenvednie kellett, és csak azután dicsőülhetett meg.

Az utolsó fejezetben arról beszél, hogy Jeruzsálem pusztulása után megszűnik a lévita papság is minden szertartásával és ünnepével együtt: minden lelki hivatal közös lesz, nem csupán a Lévi törzséé, Isten szolgálatára. Azaz: más papok, más áldozatok, más istentiszteletek jönnek, amelyeket más törzsek is elvégezhetnek, még Egyiptom és a pogányok is. Ez azt jelenti, hogy az Ótestamentum ideje letelt, és mindörökre eltöröltetett.

Előszó Malakiás próféta könyvéhez (1532)

A zsidók azt tartják, hogy ez a Malakiás Ezsdrás próféta volna. Ezzel mi nem vitatkozunk, mivel semmi bizonyosat nem mondhatunk róla, egyedül azt, hogy nem sokkal Krisztus születése előtt élt, és minden bizonnyal ő az utolsó próféta, mert a második fejezetben arról beszél, hogy Krisztus hamarosan eljön. (Mindezeket azonban próféciáiból is megtudhatjuk.)

Jeles próféta ő, aki szép szavakkal szól Krisztusról és az evangéliumról, amelyet e világ tiszta áldozatának nevez. Mivel az evangélium Isten kegyelmét magasztalja, s valóban ez a tiszta hálaáldozat. Hasonlóképpen Keresztelő Jánosról is jövendöl, és szavait Krisztus is említi (Mt 11,10.14), amikor Jánost Isten követének és Illésnek nevezi.⁶¹

⁶¹ Mal 3,1; 4,5.

Másfelől nagy szigorúsággal dorgálja népét, hogy elmulasztotta a tizedet és más kötelességét a papoknak beszolgáltatni. S ha áldoztak is, csak igen hűtlen áldozattal, megfertőztetett, hitvány juhokkal, és ami nekik már nem kellett, azt a szegény papoknak és prédikátoroknak adták. Azonban így van ez; ahol valóban Isten ígéje és hű próféták szólnak, ott ezeknek ínséget s szükségét kell szenvedniük, ám a hamis tanítók mindenütt bőségben élnek. Ámbár a papokat is megfeddi, amiért elfogadták és bemutatták az efféle áldozatokat. Lám, hová juttat a bírvány. De Isten megmondja, hogy a nagyságban nem leli kedvét, és nevéen esett gyalázatnak nevezi az ilyen hűtlenséget és gonoszságot. Azzal is fenyegetőzik, hogy elhagyja őket, és a pogányokat veszi népéül.

Ezek után leginkább a papokat ostorozza, akik meghamisították Isten ígését, és hűtlenkedtek a tanításban, sokakat félrevezetve ezáltal, és visszaéltek papi hivatalukkal, mert nem sújtották büntetéssel azokat, akik ilyen hitvány áldozatokkal járultak elébük, vagy máskülönben nem éltek jámborul, de dicsérlettel illették a népet, s jámbornak nevezték őket, csak hogy áldozatokat kapjanak, és eltartsák őket. Így tett kárt minden időben a kapzsiság és a falánkság Isten ígésében és szolgálatában, mivel a prédikátorokat képmutatókká változtatta.

Azért is feddi őket, mert asszonyaikat megszorították s megutálták, ezzel tisztátalanná tették áldozataikat és istentiszteletüket is, mert Mózes törvényei tiltják, hogy megszorított áldozat áldoztassék, és a megszorítottak nem áldoztak, sem az áldozat húsából nem ettek. Ezek voltak az okok, melyek asszonyaikat megszorították, hogy azok könnyüket hullatták, ők azonban magukat Ábrahám példájával igyekeztek menteni, akinek el kellett űznie és meg kellett szomorítania Hágárt. De ő nem szeszélyből cselekedett így, aminthogy nem is kíváncsiságból vette Hágárt feleségül.⁶²

⁶² 1Móz 16.

Előszó Judit könyvéhez (1534)

Ha Judit történetét hiteles és bizonyos históriák igazolnák, nemes és ékes könyv volna, amely méltán találtatik a Bibliában. Azonban igen bajosan illik össze a Szentírás más történeteivel, legfőképpen Jeremiással és Ezsdrással nem, akik elbeszélik, hogyan rontatott le Jeruzsálem és az egész ország, és milyen nyomorúságok árán épült újjá a perzsa királyság idején, amely a határos országokat mind magában foglalta.

Hanem e könyv első fejezete úgy mondja, hogy Babilon királya, Nebukadnecár, először tervezi ez országok megszerzését, s ez azt a gondolatot ébreszti, mintha a történet a zsidók fogsága és a perzsa monarchia alapítatása előtti időkből származnék. Másfelől azonban Philón úgy vélekedik, hogy mindezek a zsidók Babilonból való visszatérése után, Ahasvérus király idejében estek meg, amidőn a zsidók a jeruzsálemi templomot még nem építették fel, és kormányzásuk sem volt. Marad hát a bizonytalankodás az idők és nevek felől, mert ezeket eligazítani a magam tehetsége igen kevés.

Némelyek azt tartják, nem is történet ez, hanem egy szent és nemes lelkű embertől való gyönyörűséges vers, aki ekképpen akarta volna megfesteni és ábrázolni a zsidó nép boldogulását és ellenségei felett aratott győzelmét, mert Isten mindezt minden időben megadja neki. Olyanformán, amint Salamon az Énekek énekében egy menyasszonyt versel és dalol meg, ezzel azonban nem egyetlen személyre vagy egy bizonyos történetre gondolt, hanem egyedül Izrael egész népére. És amint Szent János a Jelenések könyvében és Dániel tengernyi képet és állatot fest, de velük nem személyeket, hanem az egész keresztyén egyházat és az összes világbirodalmat ábrázolja. És maga Krisztus Urunk is milyen szívesen mondott példázatokat és efféle verseket az evangéliumban, mikor a mennyek országát tíz szűz leányhoz, kereskedőhöz, gyöngyökhöz, kenyérsütő asszonyhoz,⁶³ mustármaghoz, halászokhoz és hálókhoz, juhokhoz és pásztorhoz és egyebekhez hasonlította.

Igen nagy gyönyörűségemre szolgál az a vélekedés, és magam is úgy gondolom, a poéta tudatosan és nagy szorgalommal munkálkodott az

⁶³ Mt 13,33.

idők és nevek összezavarásán, arra intve az olvasót, hogy lélek szerint való, szent versnek tartsa azt, és ezenképpen értelmezze. Ehhez pedig mértéken felül illenek a nevek, mert a Judit „Júdeát” jelent, azaz a zsidó népet, a tiszta, szűzi hitvest. Vagyis: Isten népe mindenkor elhagyott hitves, aki azonban tiszta és szent életű, mert szentségét és tisztaságát Isten ígéje és a hit által tartja meg, bűntől és imádkozik. Holofernész azt jelenti: *profanus dux vel gubernator*, pogány és istentelen, azaz nem keresztyén úr vagy fejedelem; ilyenek mind a zsidó nép ellenségei. Bethulia (amelyik várost egyetlen térképen sem találod meg) „szűzet” jelent, mutatni, hogy abban az időben a hites, jámbor zsidók tiszta szüzekhez voltak hasonlatosak, bálványimádást és hitetlenséget nem ismertek, amint Ézsaiás és Jeremiás emlegeti őket; így maradhattak a szorongatásban is mindvégig győzhetetlenek.

És meglehet, játszották e verset, amint játsszák nálunk a passiót és az egyéb szent történeteket, hogy – akár egy közérthető kép vagy játék által – így tanítsák jámborságra a népet és az ifjakat, és arra biztassák őket, hogy Istentől reméljenek vigaszt és szabadulást a nyomorúságban és az ellenség gyűrüjében stb. Ezért igen ékes, jó, szent és hasznos könyv ez, amit nekünk, keresztyéneknek is hasznos forgatni. Mert a szóló személyek szavait úgy kell értenünk, akárha egy szent poéta vagy a Szentlélektől megszállt próféta beszélne, aki játéka személyeinek gúnyját felöltve prédikál. Illik utána Philón bölcsessége, amely pirongatja a zsarnokokat, és magasztalja Istent népének nyújtott segítségéért, akárha egy dal volna a játék után; éppen ezért a könyv közérthető példázatának is neveznénk.⁶⁴

Előszó Salamon bölcsességeihez (1529)

E könyv felett hosszú időig veszekedtek, nem tudván eldönteni, vajon ez is a Szentírás könyvei közé számoltassék-e, avagy sem, kiváltképpen azért, mert a 9. fejezetben (9,7) alkotója úgy szól magáról, mintha az egész könyvben ő, Salamon király beszélne, akit a Királyokról írott könyv nagy

⁶⁴ Vagyis: ahogyan a színjátékot követő dal, a Judit könyve után következő Salamon (Philón) bölcsességei mindenki számára érthető példázatokkal szolgál.

bölcsességéért magasztal. Hanem a régi atyák mereven elválasztották ezt a Szentírástól, mert úgy vélekedtek, hogy Salamon király országglása alatt írták ugyan, és a nagytiszteletű király nevének és személyének említése nagyobb tekintélyt szerzett neki a földi hatalmasságok körében, hiszen elsősorban hozzájuk íródott, de talán már réges-rég elfeledték volna, ha az alkotó – csekély méltóságú volta miatt – tulajdon neve alatt teszi közzé.

Ezért úgy gondolják, hogy e könyv szerzője Philón, aki minden kétség nélkül egyike a próféták kora után élt legtudósabb s legbölcsebb zsidóknak, amiről más könyveivel és cselekedeteivel is bizonytságot tett. Mivel Caligula császár idejében, midőn a zsidókat némely görögök – mint például az alexandriai Apión és mások – a legfertelmesebb módon gúnyiratok és rettentő beszédek által meggyalázták, azután pedig őket a császár előtt gonoszul bevádolták és felpanaszolták, a zsidók Philónt küldték a császár elébe, hogy folyamodjék értük, és bocsánatát kérje. Mikor azonban a császár, mivel igen megkeseredett miattuk, elutasította és meg sem akarta hallgatni őket, Philón, a bátorság és a bizakodás embere, így szólt a néphez: Jól van, kedves testvéreim, ne rémüljete meg, s vigasztalódjatok, mert ahol az emberek megvonják tőlünk kezűket, ott az Isten fog értünk nyúlani.

Úgy vélem, akkor íratott e könyv, hogy Philón – miután a zsidók dolgát és igazságát a császár nem hallgatta meg – Istenhez folyamodott, és a hatalmasokat, a gonosz fecsegőket Isten ítéletével fenyegette. Ezért van az, hogy az első és a második fejezetben olyan hevesen és élesen szól az utálatos és gonosz nyelvűekről, akik az igazakat és az ártatlanokat az igazságért üldözik és megölik, és felemlíti a hatalmasságokon tett isteni ítélet legnagyobb példáját, azaz amit ő Izrael fiaiért a fáraó és Egyiptom felett tett, mégpedig olyan találó és indulatos szavakkal, mintha az lett volna a szándéka, hogy a császárra, a rómaiakra és a kígyónyelvű görögökre, akik a zsidók ellen háborogtak, minden egyes szavával egy-egy ütést mérjen, és a rémisztő példák által megrettentse őket, a zsidókat pedig megvigasztalja. (Végül pedig, ha Philón idejét, történetét és írásait megnézzük és e könyvvel összevetjük, úgy találjuk, hogy igen zsidósan beszél, és a szövegek is hibátlanul egymásra csengnek, így a régi atyák méltán tartották ezt is Philón mester művének.)⁶⁵

⁶⁵ Az utolsó mondat 1534 óta hiányzik.

Utóbb azonban sokak a Szentírás hiteles könyvei közé számolták, kiváltképpen a római egyház méltatta olyan nagyra, hogy bizonyosan nem sok könyvből született annyi ének, mint éppen ebből. Talán, mert e könyv szavai a zsarnokokat olyan nagyon ostromozzák és támadják, ellenben a szentek és a vértanúk vigasztalást nyernek belőle; és mivel a keresztényeket sehol másutt nem üldözték és irtották úgy, mint Rómában, e könyv nekik különösen kedves lehetett, mert ügyükkel összhangban, a zsarnokokat megfenyegeti, a vértanúkat pedig vigasztalja. Jóllehet sok részletét meg sem értették és gyakorta erőszakkal, üstökénél fogva rángatták elő, ami az egész Szentírással amúgy is napról napra megtörténik.

Akárhogy is legyen, bőséggel tartalmaz hasznos dolgokat, érdemes tehát olvasnunk. Kiváltképpen pedig ama nagy uraknak kellene forgatniuk, akik alattvalóik ellen haraggal viseltetnek, és az ártatlanokat Isten igéjéért háborgatják. Őket szólítja meg a hatodik fejezet, amely azt mondja, értük íratott e könyv: „Titeket illetnek az én beszédeim” (10) stb. S azt is ékesen bizonyítja, hogy a világi uraságok Istentől kapják hatalmukat, és az ő helytartói, ám fenyegeti is őket, hogy Istentől való hivatalukkal ne zsarnok módjára éljenek. De nem idejétmúlt könyv ez ma sem, mivel a zsarnokok felsőbbiségüket most is az ellen használják, akitől kapták, és éppen olyan undok bálványimádásban és pogány szentségben élnek, amilyenek Philón a rómaiakat és a pogányokat bálványimádásukban leírja, ezért igen illik mindez a mi időnkre is.

Salamon bölcsességének pedig amiatt nevezik, mert (mint mondtuk) Salamon neve és ideje alatt íródott, és csodásan dicsőíti a bölcsességet, elmondja, mi ő, mire képes, és honnét származik. Hanem mindenk felett azért olyan kedves nekem, mert Isten igéjét magasztalja, és ennek tulajdonít minden csodát, amelyet Isten ellenségein és szentjein valaha tett. Ebből világosan megismerszik, hogy bölcsességen nem a pogány tanítók és az emberi elme okos, magasztos gondolatait kell értenünk, hanem a szent, isteni igét. S ha benne mégis a bölcsesség dicséretéről és érdemeiről hallasz, tudd: nem egyébről, mint Isten igéjéről van itt szó, amint azt ő maga is mondja a 16. fejezetben (16,7): Izrael gyermekeit nem a mennyei kenyér táplálta, és nem is a rézkígyó, egyedül Isten igéje gyógyította meg, ahogyan Krisztus is mondja Máté evangéliumában (4,4). Ezért tanítja úgy, hogy a bölcsesség egyedül Istentől származhat,

erre az Írások számos példáját említi, és a bölcsességnek azt tulajdonítja, mint azok Isten igéjének.

Annál is szívesebben szóltam erről, mivel a bölcsesség szót közönségesen másként értik, mint ahogyan azt az Írások használják. Mikor ugyanis valaki ezt a szót hallja, szárnyaló gondolatokkal továbbsiklik, úgy vélekedvén, hogy csupán gondolatokat rejt a bölcs ember szíve, ezért a kimondott szót vagy írást nem tartja bölcsességnek, márpedig minden emberi gondolat Isten igéje nélkül hívságos hamisság és csalárd ábránd. Így ha e könyv a Salamon bölcsessége nevet viseli, az annyit tesz, mintha ezt mondanám: Salamonnak Isten igéjéről való könyve, a bölcsesség lelke pedig nem más, mint a hit és az ige megértése, a Szentlélek ajándékából. Az ilyen hit és lélek mindent tud és cselekszik, amint a 7. szakasz 27. verse is dicséri.

Végül pedig e könyv igaz magyarázata és példázata az első parancsolatnak, mivel, magad is láthatod, folyton Isten félelmét és a benne való bizakodást tanítja, s az isteni harag példáival ijeszti azokat, akik nem félnek, és Istent nem tisztelik, ellenben az isteni kegyelem példáival vigasztalja a hívőket és a bizakodókat. Mindez nem más, mint az első parancsolat igaz megértése. Belőle megtudjuk, hogy az első parancsolat egy kútforráshoz hasonlít, amelyből minden bölcsesség árad, és ugyanez a parancsolat nap is, amelynek fényénél minden lény látja, amit láthat. Mert aki Istent féli, és hite van, minden bölcsesség, az egész világ tudománya, minden szó és alkotás birtokosa, minden Isten előtt érdemes tanítás és lény bírója. Hanem aki az első parancsolatot nem tartja meg, és Istent nem féli, és nem benne bizakodik, azt balgaság tölti el, és semmit sem tud, és ő maga is semmivé lesz. Legelső oka annak, amiért e könyvet olvasni érdemes, az tehát, hogy Istent félni és benne bizakodni megtanuljunk, ebben kegyelme segítsen bennünket. Ámen.

Előszó Tóbiás könyvéhez (1534)

Tóbiás könyvéről ugyanazt mondhatjuk, mint Juditéról. Ha történet lenne, tiszta és szent történet volna; ez azonban vers, valóban igen szép, üdvös és hasznos vers, egy szellemdús poéta játéka. Márpedig sejtethjük,

hogy a zsidóknál sok ehhez hasonló, ragyogó szép vers és játék teremhetett, mert ezekkel készültek az ünnepekre és a szombat napjára, és fiaiknak gyönyörűséggel tanították Isten ígését és cselekedeteit, kiváltképpen, ha békességben és jó kormányzás alatt éltek. Pompás embereik voltak ugyanis: próféták, énekmondók, poéták és egyebek, akik Isten ígését buzgón mindenféle módon hirdették. És meglehet, a görögök a zsidóktól vették azt a szokásukat, hogy komédiákkal és tragédiákkal mulassanak, amint sok egyéb bölcsességet és az istentisztelet bizonyos módjait tőlük tanulták stb. Amilyen kiváló, jó és komoly tragédia Judité; olyan kedves, mulattató, üdvös komédia Tóbiásé. Amiképpen Judit könyve arról szól, hogyan viselnek az ország és az emberek gyakorta nyomorúságot, s hogy kezdetben kevélyen tajtékoznak a zsarnokok, végül azonban gyalázatosan elbuknak, Tóbiás azt beszéli el, milyen sanyarú sorsa lehet a jámbor parasztnak vagy polgárnak, és milyen sok a nyomorúság a házasság állapotában, de Isten mindenkor kegyelmesen megsegít, és vigassággal zárja le a dolgok végét, hogy a hitvestársak türelmet tanuljanak, és mindennemű szenvedéseket szívesen elhordozzanak az eljövendő reménység kedvéért, Isten félelmében és erős hittel. A görög szövegből úgy tűnik, hogy ez egy színjáték volt; mivel mindent Tóbiás személye beszél el, úgy, ahogyan a játszó személyeknek beszélni szokás. Azután jött egy mester, aki a játékot valódi beszéddé alakította.

Ehhez a nevek itt is pompásan illenek. Mert a Tóbiás név „jámbor ember”-t jelent; akinek magjából új Tóbiás támad, aki a zsarnokok és szomszédai miatt veszedelmek és nyomorúságok között él, sőt (mert a baj sosem jön egymagában) vakká lesz, és még kedves Hannájával is meghasonlik, és fiukat is elküldik; így valóban sanyarú, gyötrelmes életük lesz. Ám ő a hitben, a türelemben és a jó cselekedetekben meg nem rendül. Hanna neve „kegyes”, azaz jóra való asszonyt jelent, aki férjével szerelemben és szeretetben él. Azmodi, a ház ördöge a „pusztító, megrontó”: aki mindent meggátol és elront, hogy sem a háznép, sem pedig a gyermek nem jutnak dolgukban előbbre. Sára azt jelenti, „harcos” vagy „győző asszony”, ő végül valóban győzedelmeskedik. Rafael, az „orvos” vagy „gyógyító” is megjelenik, magát Azarjának nevezve, amely „segítőt”, „támogatót” jelent, s ő a nagy Azarja fia, azaz: „Isten, a legfőbb támasz küldötte vagy követe”. Mert Isten segít gazdálkodni,

és ő áll a hitvestársak mellett, akik máskülönben sehol sem lennének nyugalmat Azmoditól.

Nekünk, keresztyéneknek is jó és hasznos e könyvet forgatnunk, hiszen jeles héber poéta írta, akinek nem könnyelműségek jártak az eszében, hanem igaz dolgokon elmélkedett, szózátát és beszédét igaz keresztyén módjára igazgatva. Méltán követi ezt Jézus, Sirák fia könyve, mert mindenben tanítja és vigasztalja a közönséges embert és családfőt, akikről Tóbiás könyvének példázata szól.

Előszó Jézus, Sirák fia könyvéhez (1533)

Ezt a könyvet ez idáig latinul *Ecclesiasticus*nak nevezték, németre pedig „egyházi fegyelem” címmel fordították. Ezt az egyház olvasmány, ének és prédikáció formájában valóban gyakran előveszi, ám nem sok értelemmel és haszonnal; attól eltekintve, hogy a papi rendet és az egyház fényűzését hivatott dicsérni.⁶⁶ Máskülönben eredeti néven Jézus Siráknak nevezik, annak neve után, aki megalkotta, amint az előbeszéd és a görög szöveg mondják, Mózes, Józsué, Ézsaiás és a többi próféta könyveihez hasonlóan, amelyek szintén szerzőjük után kapták a nevüket; ám ezt a régi atyák nem számlálták a Szentírás könyveihez, hanem egy bölcs ember jeles művének tartották, ami ellen mi sem emelünk szót.

De úgy találjuk, mivel erről az előbeszédben ő maga is megemlékezik, hogy Euergetész király idejében jött Egyiptomba, és – sok könyv legjavát leszüretelve – itt fejezte be a könyvet (amelynek még nagyapja látott neki); mivel Egyiptomban nemes könyvtárat talált, amelyet Philadelphosz király, Euergetész atya gyűjtött egybe, mert felette nagy tiszteletnek örvendtek akkortájt a könyvek és a tudósok, ezért úgy sereglettek ide minden országból az emberek, akárha valamely nagy és híres iskolába jönnének, kiváltképpen görög földről, de a zsidók is építettek itt istentiszteleti templomot.

Mindezekből kitűnik, hogy ezt a könyvet nem sorban, darabról da-

⁶⁶ Utalás a Jézus, Sirák fia azon szövegrészleteire, amelyeket az egyház szentjeit ünneplő liturgiákon idéznek.

rabra, egy kéz írta, hanem több szerzőt és könyvet szemelgetve fűzték egybe, amint a méhek százféle virágból szűrnek nektárt, és mindezeket összeelegyítik. És úgy látszik, hogy ez a Jézus, Sirák fia Dávid király törzséből való, Amos Sirák unokája vagy unokafivére, aki Júda házának legmagasabb fedelme volt, s ahogyan azt Philón könyvéből kiolvashatjuk, kétszáz esztendővel Krisztus születése előtt, a Makkabeusok idejében élt.

Nagy hasznát látja e könyvnek a közönséges ember, mert minden erejével azon igyekezik, hogy istenfélő, jámbor és eszes polgárokat és családtyákat neveljen, és azt mutatja, mint viseljék magukat Isten, Isten igéje, pap, szülő, asszony, gyermek, tulajdon testük, háznépük, javaik, barátaik, ellenségeik, feljebbvalóik és minden ember előtt; ezért bizvást nevezhetnénk e könyvet a házi erkölcsökről vagy a jámbor gazdák érenyeiről, azaz a valódi egyházi nevelésről alkotott írásnak.

Aki pedig tudni akarja, mennyi fáradságot pazaroltunk arra, hogy e könyvet németre fordítsuk, elég, ha könyvünket minden máséval egybeveti, görögével, latinéval, németével, akárha újjal avagy régivel, mert az alkotónak műve állít cégért. Olyan sok okostóni buzdult már neki minden nyelven, hogy azon sem volna mit csodálkoznunk, ha – mivel elejétől fogva nincsen benne rendszer – egészen átláthatatlanná, érthetlenné és használhatatlanná tették volna. Mi azonban megint egybeszerkesztettük, mint a széttépett, elszagगतott, darabjaira hullott levelet, eltüntettük róla a bogokat, és úgy összefoltoztuk, hogy most már bárki olvashatja; Istennek legyen ezért hála és dicséret. Ámen. Tudjuk, a keresztyének nem illetnek bennünket szidalommal, hanem tudni fogja a világ is, hogyan hálálkodjék, hiszen nagy tapasztalata van már ebben.

Előszó Báruk könyvéhez (1534)

Igen hitvány könyvecske ez, akárki légyen is a jó Báruk. Balgaság volna azt hinnünk, hogy Szent Jeremiás szolgálója, akit szintén Báruknak neveznek (és neki tulajdonítják ezt a levelet is), ne lett volna emelkedettebb és gazdagabb szellem, mint ez a Báruk. Ráadásul az esztendőök száma sem esik egybe a történetek idejével, így kis híja volt, hogy Ezsdrás 3. és 4. könyvének sorsára nem juttattam. Ezt a két könyvet ugyanis egyál-

talán nem akartuk németre fordítani, mert semmi olyat nem találtunk benne, ami Aesopusnál és más, silányabb könyvekben ne íratott volna meg ékezebb szavakkal; nem is szólva arról, hogy a negyedik könyvben egyebet sem találsz álmoknál, mint Jeromos is mondja, hogy Lyra⁶⁷ magyarázni sem akarta ezeket; a görög műben pedig meg sem találjuk őket. Lefordíthatja, aki kedvét leli bennük, hanem ne sorolja őket e könyvek közé. Báruk könyvét azonban ebbe a halomba tettük, mert kemény szavakkal szól a bálványimádás ellen, és Mózes törvényére figyelmeztet.

Előszó a Makkabeusok első könyvéhez (1533)

Ama könyvek egyike ez is, amelyeket nem sorolnak a héber Bibliába, noha szavai és mondásai igen sokban hasonlítanak a Szentírás más könyveéhez, hogy nem volna méltatlan közékük számlálnunk, mert felettébb szükséges és hasznos, ha Dániel próféta könyvének 11. fejezetét meg akarjuk érteni. Mert abban Dániel az Izrael népét sújtó szörnyűségekről és csapásokról jövendöl, ez a könyv pedig a jóslatok beteljesedéséről íródott, azaz a Nemes Antiókhoszról⁶⁸ és – amint Dániel mondja – a hitvány segítség és a nagy üldöztetés idejéről, amikor reájuk törnek a pogányok és a hamis zsidók; ezek pedig a Makkabeusok alatt következtek el. S nekünk, keresztyéneknek is hasznunkra válik, ha forgatjuk és ismerjük ezt az írást.

Antiókhoszt ugyanis az antikrisztus példányképeének mondják, aki rettentő szörnyűségeket bocsátott a zsidókra, meggyalázta Jeruzsálem templomát, és végigpusztított az országon, kevés idővel Krisztus születése és első eljövele előtt; ezért őt látva megismerjük az antikrisztus valóságos természetét, aki Krisztus második és utolsó eljövele előtt keresztül fog söpörni a keresztyénségen, és meggyalázza majd a templomokat; ezért ne teljék meg félelemmel szívünk, ha ezeket látjuk, hanem fogadjuk a vigasztalást, és mindenkor állhatatosak maradjunk, mert e könyv azt mondja, hogy megtartatik a keresztyénség és végül megmenekül, nőjön az őrjöngés, amekkorára akar, és dühöngjön az ördög, ahogy csak bír.

⁶⁷ Nicolaus de Lyra (†1349), neves középkori bibliaértelmező.

⁶⁸ Epiphánész.

Mert, noha csak kevésbé, de mi magunk is megtapasztaljuk a mindenható Isten segítségét. És felvértessük magunkat az evangéliummal, mert ez az a fegyver, amellyel az övéi e mostani ,ntikrisztusra ronthatnak, ha el akarnak érni valamit, még ha vérontás és szenvedés árán is. Úgy, ahogyan abban az időben a Makkabeusok kardjával szerzett segítséget népének, akik ugyan nem kerülhették el az üldöztetést és a nagy szomorúságot, de megtisztította nekik a templomot, hogy újra tarthassanak benne istentiszteletet, és egybegyűjtötte a népet a korábbi kormányzás alá. Amiképpen az evangélium is kiirtja a bálványimádást, és – amint Krisztus mondja – összegyűjtik az angyalok az ő országából a botránkozásokat (Mt 13,41), és megint egybefogja az igaz keresztyéneket a régi, igaz keresztyén hitben, hogy derék és jó cselekedetekkel munkálkodjanak, és istentiszteletet tartsanak.

Másfelől, hogy megvidámítsa szívünket, mert mindenkit megsegít, nem csupán Antiókhosz és a pogányok, hanem az árulók és a szakadár zsidók ellen is, akik a pogányokhoz verődve saját népüket, tulajdon fivéreiket üldözik, gyilkolják és mindennemű szenvedéssel sújtják: hogy állhatatosak maradjunk, és ne rémüldözzünk, ha a hamis keresztyének és az árulóinkká lett szakadárok ellenünk fenekednek, és ahol csak tehetik, gyötrelmeket és kárt okoznak, Antiókhoszhoz vagy az antikrisztushoz hasonlóan. Ezekről beszélt Dániel is, de vigasztalásunkra azt is megjövendölte, hogy mindezeknek így kell történniük, és saját népünk fiai lesznek árulóinkká és üldözőink segítőivé. Nem lesz tehát jobb sorsunk, mint amilyen Izrael jámbor gyermekeinek Antiokhosz avagy az Antikrisztus alatt, hamis testvéreiknél kijutott.

Hanem Isten igen megbünteti ellenségeinket és az árulókat, és bosszút áll zsarnokságukért, hogy víg szívvel és bátor tekintettel nézhetünk szembe az antikrisztussal, a zsarnokokkal és a meghasonlást szítókkal, és megállhatunk kevelységük előtt, mert biztosak lehetünk abban, hogy már nem sokáig szántogatnak, aratni pedig bizonyosan nem fognak, hanem (az antikrisztushoz és minden árulóhoz hasonlóan) érdemük szerint kapják fizetségüket; és a rájuk mért büntetések jó része már be is teljesedett, és napról napra szaporodik, még ha ők megátalkodott vakságukban erre ügyet sem vetnek. De ez már nem a mi gondunk: kóstolgasák csak, amit főztek. Adja a mindenható Isten, mivel ők nem akarnak

változni, hogy gyorsan és hamar történjék mindez, szent nevéért és országának épülésére, minden megszorított és az ördög és az anti-krisztus birodalmában fogságban sínylődő szív vigasztalására. Ámen.

Előszó a Makkabeusok második könyvéhez (1534)

Ez a könyv volna a Makkabeusok második könyve, amint azt a cím mutatja. Hanem ez nem teljesen helyes, mivel olyan történeteket is elbeszél, amelyek az első könyv történetei előtt estek, és nem jut tovább Júdás Makkabeusnál, azaz az első könyv hetedik fejezeténél; jobb volna tehát ezt elsőnek, amazt pedig másodiknak neveznünk. Ezenképpen nem a Makkabeusok második könyvének, hanem egy tőlük származó második könyvnek neveztetne. De így adjuk közre, a hét Makkabeus és anyjuk vértanúságát elbeszélő szép történet és egyéb textusok miatt. Úgy tűnik azonban, hogy nem egyetlen ember alkotta, hanem több könyvből toldozták egygyé. Lett is egy igen nagy csomó a 16 fejezeten, amikor Raziás megfojtja magát. Ez a rész már Szent Ágostont és a régi atyákat is aggasztotta. Az efféle példázat ugyanis semmi módon nem visz előbbre, és nem is dicsérendő, még ha megtűrik és bőven magyarázzák is. Az első fejezet Antiokhosz halálát is másképpen írja meg, mint az első könyv. Summa: amiképpen méltó az első könyvet a Szentíráshoz számlálnunk, azonképpen illő a másodikat onnét kihajítanunk, noha valami jó azért van benne. Az ítékezés jogát azonban az olvasó kezébe adjuk.

Előszó Eszter és Dániel könyveinek egyéb részeihez (1534)

Néhány olyan rész következik itt, amelyeket nem akartunk Dániel próféta és Eszter könyvén belül lefordítani. Kiszaggattuk azért e búzavirágokat (mert a héber Dániel és Eszter könyvéből is hiányoznak); de, hogy el ne hervadjanak, külön illatos kertecskébe és ágyásokba plántáltuk őket,

mert bennük sok jóra, kiváltképpen a Benedicite⁶⁹ hálaénekre lelhetünk. Zsuzsánna, Bél, Habakuk és a Sárkány textusai pedig Judit és Tóbiás könyvére emlékeztetnek, mert a nevek itt is összeillenek. Zsuzsánna neve rózsát jelent, azaz szép és kegyes életű országot, szerény halmocskát a tövisek alatt; Dániel neve bírát, és így a többiek. Könnyen érthetjük ezt a hívők mindenkori politeiájára, ökonómiájára⁷⁰ vagy jámbor seregére, amelyre nem hat a világ alakulása.

Előszó az Újtestamentumhoz (1522)

Valóban méltó és illő volna, hogy e könyv minden előszó és idegen név nélkül adassék ki, egyedül a maga nevét és szavait viselve. Hanem mert néhány elvetemült magyarázat és előszó ezt keresztyén értelmétől olyan messzire ragadta, hogy szinte már alig tudjuk, mit jelent az evangélium és a törvény, mit az Új- vagy az Ótestamentum, így a szükség kívánja, hogy útmutatással vagy előszóval szolgáljunk, és ezáltal kanyargós tévútjaikról az együgyűeket is egyenes ösvényre vezessük, és megmutassuk nekik, mit várhatnak e könyvtől, hogy ne parancsolat vagy törvény után kutassanak ott, ahol az evangéliumot és Isten ígését kellene fürkésznük.

Legelőször is azt kell tudnunk, hogy nem lehet tovább arról képzelegnünk, hogy négy evangélium és négy evangélista létezik, arról pedig egészen el kell feledkeznünk, hogy némelyek az Újtestamentum könyveit legales, historiales, prophetales és sapientales⁷¹ részekre osztják; azt gondolván (fel nem foghatom, miképpen), hogy az Újtestamentumot a régivel összevethetik. Hanem maradjunk meg abban, hogy⁷² az Ótestamentum Isten törvényének és parancsolatainak könyve, amelyekben azokról olvashatunk történeteket, akik megtartották vagy megszegték ezeket, az Újtestamentum pedig az evangélium és Isten ígérének könyve, emellett azokról való történeteké, akik ebben hittek vagy kételkedtek. Legyünk

⁶⁹ A három férfi éneke a tüzes kemencében, a Dán 3,27-hez.

⁷⁰ Állam, gazdaság.

⁷¹ A törvény, a történeti, a prófétai és a bölcsességi könyvek. Ez a felosztás a Vulgata 1509-es baseli kiadásában található.

⁷² A szöveg az 1534-es teljes bibliakiadás óta idáig hiányzik.

tehát bizonyosak abban, hogy csak *egyetlen* evangélium van; aminthogy az Újtestamentum *egyetlen* könyv, és *egy* a hit, és *egy* az ígérését adó Isten.

Az *euangelion* görög szó, és jó hírt, híradást, üzenetet jelent, amelyet ha eldalolunk, elbeszélünk, örvendezünk: amiképpen akkor történt, midőn Dávid legyőzte a nagy Góliátot, és jó hír, vigasztaló üzenet hallatszott, amely azt hirdette, hogy megveretett a szörnyű ellenség, és megszabadultak tőle, s hogy örvendezzenek, és békesség legyen közöttük; mire ők énekelni kezdtek, felserkentek és vigadoztak. Jó hír és üzenet nekünk Isten evangéliuma és az Újtestamentum, amely az apostolokkal az egész világban elterjed, és a valódi Dávidtól származik, aki a bűnnel, a halállal és az ördöggel viaskodott, és ezeket legyőzte, hogy érdemet nem tekintve megváltást, igazságot, életet és üdvösséget hozzon mindenkinek, akiket fogva tart a bűn, gyötör a halál, akiken erőt vett az ördög, hogy mindannyiuknak békét adjon, és hazavezesse őket Istenhez. Ők pedig énekelnek, hálát adnak, magasztalják Istent, és vígan vannak mindörökké, ha hitük szilárd, és állhatatosak maradnak.

Ez a hír és vigasztaló üzenet, az evangéliumi vagy isteni híradás azért is neveztetik Újtestamentumnak, mert olyan, akár a testamentumok, amelyekben a haldokló kiosztja javait: így rendelkezett Krisztus is halála előtt arról, hogy az evangélium az egész világon hirdettessék, hogy minden hívő lélek az ő birtokát, vagyis életét, amely legyőzi a halált, igazságát, amely eltörli a bűnt, és üdvösségét, amellyel megmenekül az örök kárhozattól, kapja örökségül. A szegény halandó, aki bűnben hal meg, és a pokolra jut, nem is hallhat vigasztalóbbat, mint Krisztustól ezt a drága jó hírt, ezért szíve mélyéről kacag és örvendezik, ha elhiszi igazságát.

Isten, hogy a hitet erősítse, az Ótestamentumban a próféták szavával is sok helyen megjövendöli evangéliumát és testamentumát, amint Szent Pál mondja: „*Pál, (...) elválasztva Isten evangéliumának hirdetésére, melyet eleve megígért az ő prófétái által a szent írásokban az ő fia felől, a ki Dávid magvából lett test szerint...*” (Róm 1,1) Hogy más részt is említsünk, először akkor tesz ígérte, midőn így szól a kígyóhoz: „*És ellenségeskedést szerzek közötted és az asszony között, a te magod között, és az ő magva között; az neked fejedre tapos, te pedig annak sarkát mardosod.*” (1Móz 3,15) Ennek az asszonynak a magja Krisztus, aki az ördögnek, azaz a bűnnek, halálnak, pokolnak és minden erejének a

fejére tapos. Mert e mag nélkül egyetlen ember sem menekülhet meg a bűnök, a halál és a pokol elől.

Hasonlóképpen azt ígéri Ábrahámnak: „*És megáldatnak a te magodban a földnek minden nemzetségei...*” (1Móz 22,18) Krisztus az Ábrahám magja, mondja Szent Pál (Gal 3,16), aki megáldotta a világot az evangélium által. Mert ahol nincsen Krisztus, ott beteljesedik az átok, amely Ádámot és fiait sújtotta Ádám vétke miatt, és ezzel mindannyiunkat a bűnnek, halálnak és a pokolnak juttatott. Az átok ellen áldja meg az evangélium a világot, amikor nyíltan ezt hirdeti: aki Ábrahám magjában hisz, megáldatik, és megmenekül a bűntől, a haláltól és a pokoltól, és mindörökké igaz, élő és üdvös életű lesz; amint Krisztus maga mondja: „...*a ki hisz én bennem, ha meghal is, él...*” (Jn 11,25) Hasonlóképpen Sámuelnek is ígéretet tesz, mondván: „...*feltámasztom utánad a te magodat (...): az fog házat építeni az én nevemnek, és megerősítem az ő királyságának trónját mindörökké. Én leszek néki atyja, és ő léssen nekem fiam*” (2Sám 7,12kk) stb. Krisztus országa ez, amelyről az evangélium azt mondja, hogy örökké tart, és az élet, az üdvösség és az igazságosság országa; és ide jutnak mind, akik hisznek, a bűn és a halál fogságából. Efféle ígéreteket más prófétáknál is jószerivel találunk: „*De te, Efratának Betleheme, bár kicsiny vagy a Júda ezrei között: belőled származik nekem, a ki uralkodó az Izraelen.*” (Mik 5,2) Hasonlóképpen: „*Megváltom őket a Seol hatalmából! Megmentem őket a haláltól! Hol van a te veszedelmed, oh, halál?! Hol van a te romlásod, oh, Seol!?*” (Hós 13,14)

Ebből pedig kitetszik, hogy egyetlen evangélium létezik, aminthogy egy Krisztus. Mert nem egyéb az evangélium a Krisztusról, Isten és Dávid fiáról, az igaz Istenről és emberről való prédikációnál, mert ő az, aki halálával és feltámadásával megváltott a bűntől, a haláltól és a pokoltól mindenkit, aki hisz őbenne. Hosszú vagy rövid beszéd is lehet tehát az evangélium, mert ki hosszán, ki pedig röviden írta meg azt. Hosszúra azok fogják, aki Krisztusnak sok cselekedetét és szavait elbeszélik, amiképpen a négy evangélista. Rövidre pedig azok, akik, mint Szent Péter és Szent Pál, Krisztus cselekedeteiről nem szólnak, hanem csak arról emlékeznek meg, hogyan győzte le halálával és feltámadásával a bűnöket, a halált és a poklot, hogy az őbenne hívőknek kedvezzen.

Ügyelj tehát arra, hogy Krisztusból ne csinálj Mózeset, sem pedig az evangéliumból törvényt és tanító könyvet, ahogyan Szent Jeromos és mások

előszói tették. Mert az evangélium nem vár tőlünk cselekedeteket, sőt szinte kárhoztatja azokat. Egyedül a Krisztusban való hitre serkent, aki értünk legyőzte a bűnt, a halált és a pokolt, hogy ne a magunk, hanem az ő cselekedetei, halála és szenvedései által legyünk jámborok, elevenek és szent életűek, s halálát és győzelmét úgy viseljük, mintha a magunk cselekedetei volnának.

Hogy az evangéliumban Krisztus, később pedig Szent Péter és Szent Pál sok rendeletet és tanítást adnak, és a törvényt is magyarázzák, úgy kell szemlélünk, mint Krisztus többi cselekedetét és jótetteit. Mert hiába ismered cselekedeteit és történetét, még nem ismered a valódi evangéliumot: mivel nem tudod, hogy Krisztus győzött a bűn, a halál és a pokol felett, ugyanígy akkor sem, ha a tanításokat és rendeléseket megtanultad, egyedül, ha szózat érkezik, amely ezt mondja: legyen tiéd Krisztus, életével, tanításával, cselekedeteivel, halálával, feltámadásával és mindenével együtt.

Láthatjuk tehát, hogy nem kényszerít ő minket, hanem kedvesen hívogat, mondván: „*Boldogok a szegények*” (Mt 5,3) stb.. Az apostolok pedig így szólnak: buzdítok, fohászkodom, könyörgök. Mindebből kitűnik, hogy az evangélium nem törvények könyve, hanem Krisztus jó cselekedeteit adja hírül, és akkor mutatkozik meg és adatik nekünk, ha hitünk van. Mózes azonban beszél, szorongat, fenyeget, újra és újra rettentő büntetéseket szab; mert ő a törvényt írja és azt végzi.

Ám a hívőnek nem adatik törvény, amely által Isten előtt megigazul, amint Szent Pál mondja (1Tim 1,9), hogy a hit által legyen igaz, eleven és szent az élete. És nincsen is szükség másra, mint hogy cselekedeteivel mutassa meg hitét. Mert a hitet nem lehet zablára fogni; megmutatkozik, jó cselekedetekben tör ki, tanúságot tesz az evangéliumról, tanítja az embereknek, és rajta próbálja meg életét. Egész életével és minden cselekedetével felebarátja javán munkálkodik, és nem csupán abban segíti, hogy kegyelemre jusson, de testben, javakkal és tisztességgel is, mert látja, hogy Krisztus is így cselekedett vele; és az ő példáját követi.

Erre gondol Krisztus is, midőn búcsúzóul nem ad más parancsot, egyedül a szeretetét. Erről ismerik meg tanítványait és a jámbor hívőket. Mert ahol a cselekedetek és a szeretet nem törnek ki, ott a hit sem valóságos, ott nem fogadták még be az evangéliumot, és Krisztust sem ismerik igazán. Íme, vedd kezedbe az Újtestamentum könyveit, és ügyelj arra, hogy eszerint forgasd azokat.

Arról, melyek az Újtestamentum valódi és legékesebb könyvei⁷³ (1522)

Mindezek után már magad is igaz ítéletet és különbséget tehetsz a könyvek között, mert felismered legjavukat. János evangéliuma és Szent Pál levelei, legfőképpen a rómaiakhoz írt, és Szent Péter első levele e könyvek magja és veleje; ezért illő, hogy ezeket tartsuk legelőbbre, és minden keresztyénnek azt javalljuk, hogy legelőször és leggyakrabban ezeket forgassa, hogy a naponkénti olvasással olyan szükségessé váljanak, akár a mindennapi kenyér. Ezek ugyan Krisztusnak kevés cselekedetét és csodatételét beszélnek el, azonban annál ékesebben mutatják neked, mint vesz erőt a Krisztusban való hit a bűn, a halál és a pokol felett, hogy életet, igazságot és üdvösséget adjon, amely – mint hallhattad – az evangéliumok igazi természete.

Ha pedig egyiktől búcsút kellene vennem Krisztus cselekedetei és prédikációi közül, szívesebben válnék meg a cselekedetektől, hogyszem a prédikációtól. Mert a cselekedetek nem használnak, beszédei azonban életet adnak, ezt maga is mondja (Jn 6,63; 8,51). Mivel János evangéliuma Krisztusnak kevés cselekedetét, ám annál több prédikációját megírja, a három evangélista ellenben sok szót veszteget a cselekedetekre és keveset a beszédekre, János evangéliuma az egy, gyengéden szóló, igaz főevangélium, amelyet a másik három előtt sok arasszal előbbre és magasabbra kell tartanunk. Amint Szent Pál és Péter levelei is jóval előbbre valók Máté, Márk és Lukács evangéliumánál.

Summa, Szent János evangéliuma és első levele, Szent Pál levelei, kiváltképpen a galáciaiakhoz, efezusiakhoz és rómaiakhoz írottak azok a könyvek, amelyek megmutatják neked Krisztust, és megtanítanak mindarra, amit hasznos és üdvös ismerned, még ha nem látnál vagy hallgatnál is ezeken kívül más könyvet vagy tanítást. Innét nézve Szent Jakab levele csak szalmával bélelt írás, mivelhogy az evangélium természetéből semmit nem mutat. De minderről majd a többi előszóban beszélünk tovább.

⁷³ Ez a szakasz 1534 óta a Biblia kiadásaiából és az 1539-es Újtestamentum különkiadásából is hiányzik.

Előszó az Apostolok cselekedeteihez (1533)

Ne úgy forgasd és szemléld ezt a könyvet, amint egykor magunk is tettük, vagyis ne gondold, hogy Szent Lukács egyedül a saját cselekedeteit vagy az apostolok történeteit beszélné el, mint a jó cselekedetek és a jóra való élet példáit; hogy tehát az apostolok javaikat mind megosztották a keresztyénnel stb., amint Szent Ágoston és mások is vélték, mert ezek a dolgok nem tartottak sokáig, és idővel véget értek. De tudd, hogy Szent Lukács e könyvben az egész keresztyénségnek a keresztyén tanítások legfontosabbját tanítja, vagyis hogy mindannyiunknak egyedül a Jézus Krisztusban való hit által kell megigazulnunk, a törvény hozzátétele vagy cselekedeteink segítsége nélkül.

Ez a legfőbb oka és értelme annak, hogy e könyv megíródott, és ezért nem csupán azt mondja el, hogyan prédikáltak az apostolok arról, mint kell megigazulni a Krisztusban való hit által pogánynak-zsidónak egyaránt, érdem és cselekedet nélkül, de példázattal és történetekkel szolgálnak a tanítások mellé: elbeszélik, hogyan igazultak meg a pogányok és a zsidók az evangélium által, a törvény nélkül, és Szent Péter is bizonyoságot tesz a 10. (28) és a 15. (9) fejezetben arról, hogy Isten ezekben a dolgokban zsidók és pogányok között nem mér különbséget. Hanem amiképpen a pogányoknak, akik törvény nélkül éltek, elküldte a Szentlelket az evangélium által, úgy az evangélium, nem pedig a törvény által adta azt meg a zsidóknak is, cselekedetet és érdemet nem tekintvén. Ezért e könyvben e két dolgot – azaz a hitről való tanítást és a hit példáját – egy lapra vonja.

Ennélfogva e könyvet Szent Pál leveleinek magyarázatául is tarthatnánk. Mert amely dolgokról Szent Pál tanít és az Írásból származott szavakkal és mondásokkal szól, azokat hirdeti Szent Lukács is, és róluk példázatokkal és történetekkel tanúságot tesz, hogy tehát minden úgy fordult és halad, amint Pál tanítja, mert nem törvény, sem pedig cselekedet által az ember meg nem igazulhat, hanemha a Krisztusban való hit által. És csodás tükörré lehetsz e könyvben, s benne megláthatod a világos igazságot: sola fides iustificat – egyedül a hit igazít meg. Mert

bizonyos és vigasztaló tanúk ez ügyben mind a példázatok és történetek, mert nincsen bennük hazugság vagy hamisság.

Nézd meg, miképpen tért meg Szent Pál maga; hasonlóképpen mint tért meg a pogány Kornéliusz Szent Péter szavára, amint az angyal neki még előbb megjelentette, hogy Péter prédikálása által megtartatik; hasonlóképpen a helytartó Sergius és mind a városok, ahol Szent Pál és Barnabás prédikált. Nézd meg a tizenötödik fejezetben az apostolok első jeruzsálemi gyűlését vagy Szent Péter, Pál, István, Fülöp prédikációit, és úgy fogod találni, hogy ezek egytől egyig azt tanítják, hogy egyedül a Krisztusba vetett hit által, a törvény cselekedetei nélkül jutunk kegyelemre, s általa igazulunk meg. E könyvvel tehát szilárdan és tartósan betapasztathatjuk az ellenünk szegülők száját, akik bennünket a törvényhez és a magunk cselekedeteihez utasítanak, s ezzel az egész világ színe előtt megnyilvánítják ostobaságukat.

Ezért mondja Lukács, hogy a hit efféle példái a jámbor zsidókat (akik hittek) igen megrémítették, a többi, hitetlen zsidót pedig megátalkodott fajankókká tették. Nincs ezen mit csodálkoznunk, mivel a törvényben nevelkedettek Ábrahám óta ehhez voltak szokva, így bosszankodniuk kellett amiatt, hogy a pogányok, akiknek pedig sem Istenük, sem törvényük nem volt, mégis egyenlők lehettek velük Isten kegyelmében.

Hanem ennél százszor rosszabb, hogy a mi embereink, a pogányok közül valók, ugyanígy ócsárolják és üldözik az efféle beszédet: noha magunk is látjuk, s el nem tagadhatjuk, hogy Isten kegyelmét és Krisztus megismerését elődeink törvény és érdem nélkül, rettentő bálványimádásukban kapták. De egy garassal sem nyernek többet, ha ócsárolnak és üldöznek, mint amennyit a zsidók nyertek háborgásukkal és tombolásukkal. Hanem az, aki a zsidókat fenyegette, és Mózeszel ezt énekelte: „...*én pedig azzal ingerlem őket, a mi nem népem: bolond nemzettel bosszantom őket*” (5Móz 32,21), és Hóseással: „...*és azt mondom ló-amminak: Én népem vagy te...*” (2,23)⁷⁴ (vagyis aki törvény és cselekedetek nélkül él), és szavát meg is tartotta, ugyanígy fenyegeti a mi ócsárlóinkat is, és mivel már nekilátott, bizonyosan el is fogja végezni. Ám ők mindaddig nem hisznek neki, amíg ezt – a zsidókhoz hasonlóan – saját bőrükön nem tapasztalják. Ámen.

⁷⁴ *Ló ammi*: 'én népem' – héber.

Előszó Szent Pálnak a rómaiakhoz írt leveléhez (1522)

Ez a levél az Újtestamentum valóban legfontosabb részlete és a legvilágosabb evangélium, amely méltó és érdemes arra, hogy a keresztyén ember nemcsak hogy szóról szóra, kívülről tudja, de napról napra úgy törődjék vele, mint a lélek mindennapi kenyerével. Mert sosem lehet elégszer, avagy kellő figyelemmel olvasni és szemlélni, s minél többször vesszük elő, annál zamatosabb lesz, és mind jobban fog ízleni. Ezért, magam is szolgálatot akarván tenni, ez előszóval bejáratot készítek hozzá Isten adta legjobb tehetségemhez mérten, hogy bárki jobban megérthesse. Mert ami magától oly ragyogó fényesség, hogy szinte elegendő volna az egész evangéliumot megvilágítani, azt a magyarázatok és a számtalanféle fecsegés sötétséggé homályosították.

Először is a nyelvet kell megismernünk, hogy tudjuk, mire gondol Szent Pál e szavakkal: törvény, bűn, kegyelem, hit, igazság, test,⁷⁵ lélek és egyebek, mert máskülönben semmit sem használ az olvasás.

A *törvény* szócskát nem emberi módon kell itt értened, mintha tanítás volna, amely megmondja, mit cselekedjünk, és mit engedjünk másoknak cselekedni. Mert az emberi törvények természete olyan, hogy nekik már a cselekedetekkel is eleget teszünk, noha a szívünk máshol van. Az ő törvénye a szív mélyét követeli, és nem elégedik meg a cselekedetekkel, hanem éppenséggel bünteti azokat, ha nem a szív mélyéről fakadtak, és színlelésnek, hamisságnak nevezi őket. Ezért van az, hogy a 116. zsoltárban minden ember színlelőnek mondatik (11), mivel nincsen ember, aki szíve mélyén megtartja avagy megtarthatná a törvényt. Mert mindannyian meglegjünk magunkban a jóra való restséget és a gonoszra való kedvet. Ahol pedig nem szabad kedvvel cselekszik a jót, ott a szív mélye nem tartja Isten törvényét, s az ilyen ember méltán rászolgált a bűnre és Isten haragjára, még ha színleg sok jót tesz és tisztelendő életet él is.

⁷⁵ Luther itt a *Fleisch* (hús) jelentésű szót használja, de mivel a Károli-fordítás következetesen a „test” szót alkalmazza ebben a jelentésben, az eredeti szövegben is ezt használtuk. – *A ford.*

Ezért Szent Pál a második fejezetben arra jut, hogy a zsidók mindannyian bűnösök, és azt mondja, hogy egyedül a törvényt cselekedők igazak Isten előtt. Ezen nem azt érti, hogy cselekedetekkel tesszük a törvényt, hanem így szól hozzájuk: „*A ki azt mondod, ne paráználkodjál, paráználkodol-é*” (2,22), hasonlóképpen: „...*mert a miben más megítélsz, önmagadat kárhoztatod, mivel ugyanazokat míveled te, a ki ítélsz.*” (2,1) Akárha ezt akarná mondani: színleg szépen élsz a törvény cselekedeteiben, és megítéled, akik nem így élnek, és mindenkit tanítasz, hogy a szállát is meglátod a más szemében, de sajátodban még a gerendát sem veszed észre. Mert jóllehet kívülről tartod a törvényt a cselekedetekkel, mert félsz a büntetéstől, vagy a jutalmat szereted, mégsem szabad kedvvel és szeretettel végzed azt, hanem keserű kényszerűségben: és ha a törvény nem volna, bizonyosan más cselekednél. Ebből pedig az következik, hogy szíved mélyén a törvény ellensége vagy. Mi dolog tehát, hogy másokat arra tanítasz, hogy ne lopjanak, ha szívedben magad is tolvaj vagy, és kívülről is az volnál szívesen, ha bíznál magadban? Ezért a külső cselekedetek nem is maradnak meg sokáig az efféle színlelőknél. Így tanítasz másokat, csupán magadról feledkezel el, miközben azt sem tudod, mit tanítasz, mert még nem értetted meg igazán a törvényt. Igen, így gyarapodik a bűn a törvény által az ötödik fejezet szerint, és az ember mindinkább lázadozik ellene, mert egyre olyat követel tőle, amit képtelen megcselekedni (5,20).

Ezért mondja Pál a hetedik fejezetben: „*a törvény lelki.*” (7,14) Mit jelent ez? Ha a törvény testi volna, eleget tehetnének neki a cselekedetekkel is. Mivel azonban lelki, senki sem tehet neki eleget, hacsak nem fakad minden, amit teszel, szíved legmélyéből. Hanem ilyen szívet Isten Lelkén kívül senki sem adhat, egyedül ő teheti az embert a törvényhez hasonlattossá, hogy elvégzéséhez szívből kedvet nyerjen, és azontúl ne félelemből, sem pedig kényszerűségből, egyedül szíve szabad akaratóból cselekedjék. Ezt jelenti, hogy a törvény lelki, amelyet megjelkesített szívvel kell szeretnünk és betöltenünk, és amely ehhez való lelket követel. Ahol a szív híjával van ennek, ott megmarad a bűn és a restség, ott lázadoznak a törvény ellen, amely pedig jó, igazságos és szent.

Szoktasd magad tehát a beszédhez, hogy más dolog a törvény cselekedeteit tenni, és megint más a törvényt betölteni. Mindaz a törvény csele-

kedete, amit az ember szabad akaratából s a maga erejéből végez. Hanem az efféle tettek elvesznek, és semmit sem használnak, mert mögöttük a szívben kedvetlenség és kényszerűség lakik. Erre gondol Szent Pál a harmadik szakaszban mondván: „...*a törvénynek cselekedeteiből egy test sem igazul meg ő előtte...*” (3,20) Ebből láthatod, hogy a civakodók és a szofisták⁷⁶ mind egy szálig tévelygésre visznek, midőn azt tanítják, hogy cselekedetekkel készítsük magunkat a kegyelemre. Hogyan is készíthetnénk magunkat cselekedetekkel a kegyelemre, ha nincsen egyetlen jótettünk sem, amelyet ne a szív restsége és kedvetlensége ellenére cselekedtünk volna? S hogyan lelhetné Isten kedvét az olyan cselekedetben, amely kedvetlen és konok szívből fakadt? Hiszen a törvényt betölteni annyit tesz, mint cselekedeteit kedvvel és szeretettel végezni, és a törvény kényszerűsége nélkül isteni és igaz életet élni, akárha nem volna sem törvény, sem pedig büntetés. Hanem a szabad szeretetre való kedvet egyedül a Szentlélek olthatja a szívbe, amint Pál is mondja az ötödik fejezetben (5,5). A Lélek pedig nem adatik másként, egyedül a Jézus Krisztusban való hit által, ezzel és ebben, amint az előszóban mondja. S a hit sem származhat máshonnan, egyedül Isten ígétől, avagy evangéliumától, amely Krisztust hirdeti, Isten emberré lett fiát, aki meghalt és feltámadott értünk, amint az a harmadik, a negyedik és a tizedik fejezetben meg van írva (3,25; 4,25; 10,9).

Ezért egyedül a hit tesz igazzá, s tölti be a törvényt, mert Krisztus érdeméért adja meg a Lelket. A Lélek pedig víg és szabad szívet szerez, a törvény követelése szerint, így a jó cselekedetek is magából a hitből származnak. Erre gondol Pál, amikor a cselekedeteket elvetve azt kérdi, vajon ő hiábavalóvá tette-e a törvényt a hit által. Nem, feleli, sőt inkább megerősítjük a törvényt a hit által (3,31), azaz általa töltjük be azt.

A *bűn* az Írások értelmében nem egyedül a testi cselekedeteket jelenti, hanem minden dolgot, amely külső cselekedetekre unszol és buzdít, vagyis a szív mélyét, annak minden erejével együtt. Ezért bünt cselekedni annyit tesz, hogy az ember mindenestül áldozatává lesz, és belesodródik. Mert nem külső cselekedetektől származik a bűn, hanem testestül-lelkestül rohan abba az ember. Az Írás pedig főképpen a szívre tekint, ebből is minden bűn gyökerére és fő forrására, azaz a szív hitet-

⁷⁶ A skolasztikusok.

lenségére. S amiképpen egyedül a hit igazít meg, és a Lélek ad kedvet ahhoz, hogy külsőleg jót cselekedjünk, úgy egyedül a hitetlenség vétke, hogy a testet külsőleg gonosz cselekedetekre serkenti, amint Ádámmal és Évával esett a paradicsomban (1Móz 3).

Ezért Krisztus egyedül a hitetlenséget nevezi bűnnek mondván: „*És az a Lélek, mikor eljő, megfeddi a világot a bűn (...) tekintetében (...), hogy nem hisznek én bennem...*” (Jn 16,8–9) Így, mielőtt még rossz vagy jó cselekedeteket végeznénk, azaz jó vagy rossz gyümölcsöket teremnénk, szívünkbe kell költöznie a hitnek vagy a hitetlenségnek, mert emez minden bűn gyökere, vejele és fő ereje, amiért is az Írás a kígyó vagy a régi sárkány fejének mondja, amelyet az asszony magjának, azaz Krisztusnak el kell taposnia az Ádámnak tett ígélet szerint (1Móz 3,15).

A *kegyelem* és az *ajándék* között különbség van: mert a kegyelem valójában Isten hozzánk való kegyességét és jóindulatát jelenti, amely által hajlandó Krisztust és a Lelket ajándékaival reánk árasztani, amint azt az ötödik fejezet megvilágítja, mondván: „...*a kegyelmből való ajándék, mely (...) Krisztusé...*” (5,15) S jóllehet naponként gyarapodnak az ajándékok és a Lélek mibennünk, mégsem vagyunk még tökéletesek, mert a gonosz kívánságok és a bűnök nem maradtak el tőlünk, ezek pedig a Lélek ellen törekednek, és a hetedik fejezet (7,14) Gal 5,17 és 1Móz 3 jóvendőlései szerint perlekedés támad az asszony magja és a kígyó magja között: hanem a kegyelem mégis megtesz annyit, hogy Isten előtt egészen és teljesen megigazulunk. Mert az ő kegyelme nem szóródik szerte és nem darabolódik fel, mint az ajándékok, hanem egészen magába fogad bennünket Krisztus, a mi közbenjárónk szaváért, és mert az ajándékok is munkálkodni kezdtek bennünk. Így kell értened a hetedik fejezetet, amelyben Szent Pál magát még bűnösnek nevezi, a nyolcadik fejezetben mégis azt mondja, hogy semmi romlandó nincsen azokban, akik Krisztusban vannak a rész szerint való ajándékok és a Lélek miatt (8,1). Az elpusztíthatlan hús okán azonban még mindannyian bűnösök vagyunk. De Krisztusban való hitünkért, és mert birtokul kaptuk a Lelket, kedvez nekünk az Isten, nem számlálja elő és nem ítéli meg az efféle vétkeket, hanem a Krisztusban való hit szerint bánik velünk, míg a bűn meg nem öletik.

Hit alatt pedig ne az ember megszállottságát és álmait értsd, mint némelyek gondolják. Ezek, ha azt látják, hogy az élet nem jobbul és a

jó cselekedetek sem következnek ezután, noha a hitről sokat hallanak és beszélnek, megtévelyednek, és azt mondják: nem elegendő hinni, cselekedni is kell, ha jámborok és szentek akarunk lenni. Ezért elhagyják az evangéliumot, és a maguk erejével olyan gondolatot alkotnak szívükben, amely azt súgja: hiszek. Ezt tartják ők a valóságos hitnek. Hanem mert embertől származott költemény és gondolat, s ezt a szív mélye rögvest megérzi, nem használ semmit, s a dolgot nem követi jobbulás.

A hit azonban isteni mű bennünk, amely megváltoztat, és Istentől szül újjá (Jn 1,13), hogy megölve a régi Ádámot, más szívvel, kedvvel, értelemmel és minden erővel bíró embereket alkosson belőlünk, s a Szentlélek kíséri őt. Ő, milyen eleven, buzgó, cselekvő és hatalmas dolog a hit, amely nem képzelheti el, hogy ne munkálkodjék szakadatlanul a jón. Nem kérdezi, kell-e cselekednie a jót, de még meg sem kérdeztük, ő már meg is cselekedte, mivel folyvást szorgoskodik. Hitetlen ember, aki nem így tesz, aki maga körül tapogatózik és szemlélődik a hit és a jó cselekedetek után, és jóllehet nem is tudja, mik ezek, mégis sok szót szaporít és veszteget reájuk.

Isten kegyelmébe vetett eleven és bátor bizakodás a hit, olyan bizonyosság, melyért ezer halált is vállalnánk. Akik magukénak tudják, boldogan, bátran és víg szívvel viseltetnek Isten és a teremtmények iránt, mert ismerik az isteni kegyelmet, és ebben bizakodnak, a hit és a Szentlélek erejével. Az ilyen emberek a kényszerűségtől szabadon, kedvvel és szívesen munkálkodnak, mindenféle jót cselekednek, mindenkinek szolgálnak, mindennemű szenvedéseket eltűrnek Isten szeretetéért és az ő dicsőségére, így lehetetlenné válik elválasztanunk a cselekedeteket a hittől, olyan képtelenséggé, akárha a fényességet akarnád elvonni a tűztől. Tartózkodj azért a magad hamis gondolataitól és a haszontalan fecsegőktől, akik eszükkel akarnak ítélni a hitről és a jótettekről, ámbár ők a legnagyobb bolondok. Kérd azért az Istent, hogy ruházzon fel téged a hittel, máskülönben örökre hit nélkül maradsz, képzelepsz, és azt cselekszed, amit kedved vagy tehetséged enged.

Ez a hit az *igazság*, azaz Isten igazsága, avagy: amely Isten előtt beszámíttatik, mivel az ő ajándéka,⁷⁷ és megigazítja az embert, midőn min-

⁷⁷ 1533 óta: mivel Isten adja, és beszámítja igazságként Krisztus, a mi közbenjárónk kedvéért.

denkinek abból ad, amivel adós. Mert hit által lesz büntelenné az ember, és nyer kedvet Isten rendeléseinek elvégzésére. Így magasztalja Istent, és rója le neki adósságát, és önként szolgál az embereknek, ekképpen nekik is megfizet. Ilyen igazság a természetből, szabad akaratból és a mi erőnkől nem támadhat. Amint egyetlen ember sem ajándékozhat magának hitet, úgy senki sem veheti el a hitetlenséget sem. Hogyan is akarhatnánk elvenni akár egyetlen apró vétkecskét is? Ezért hamis színlelés és bűn minden, ami a hiten kívül, azaz a hitetlenségben történik, bármilyen jól végződjék is (Róm 14,23).

A *testet* és a *lelket* ne úgy értsd, mintha egyedül a test volna a paráznaság, és a lélek az, ami a szív legmélyén lakozik. Mert testnek mondja Pál Krisztushoz hasonlóan (Jn 3,6) mindazt, ami testtől született, az egész embert testestül-lelkestül, az értelemmel és minden érzékével együtt, mivel ezek egytől egyig a test szerint igazodnak. Tudd tehát, hogy azok is testinek neveztetnek, akik kegyelem híján a magasztos lelki dolgokról mindenfélét képzelegnek, tanítanak és összefecsegnek: mindezt pedig jól megtanulhatod a test cselekedeteiből (Gal 5,20), mert Pál így nevezi az eretnokséget és a gyűlölködést is; Róm 8,3 pedig azt tanítja, hogy a test kedvéért gyengítették a törvény, ami nem egyedül a paráznaság miatt mondatik, hanem minden bűn, legfőképpen a hitetlenség, e leglelkibb vétek felől. Lelkinek tartsd ekképpen mindazt, ami látható cselekedetekkel jár, amint Krisztus is megmosta a tanítványok lábát, és Péter hajóra szállt, hogy kivesse a hálóját. Vagyis testi az az ember, aki külső- és belsőképpen abban él és munkálkodik, ami a test szükségének és a mulandó életnek szolgál, lelki pedig az, aki külső- és belsőképpen a léleknek és az eljövendő életnek szolgálatára munkálkodik.

S ha e szavakat nem így érted, nem egyedül Szent Pálnak e levelét, de a Szentírás egyetlen könyvét sem fogod megérteni soha. Őrizkedj azért az olyan tanítóktól, akik e szavakat másként magyarázzák, akárkik legyenek is ők, bár Jeromos, Ágoston, Ambrosius, Órigenész vagy más, nagynevű férfiak. Nos, nézzük hát a levelet.

Illő, hogy az evangélium prédikálója először is a törvény és a bűn megnyilvánítása által megfeddje és vétkeknek mondja mindazt, ami nem a Lélektől és a Krisztusban való hit által elevenedik meg, így az embereket a maguk megismerésére és nyomorúságára ébressze, hogy

alázatosakká váljanak, és segítségre szomjazzanak. Ezt cselekszi Szent Pál is; az *első* fejezetben sorra ostromozni kezdi a bűnöket és a hitetlenséget, amelyek a nappali világosságban éppolyan nyilvánvalókká lesznek, mint a pogányok és az Isten kegyelme nélkül élők bűnei. És úgy mondja, az evangélium megjelenti Isten haragját, amely az istentelenség és az igazságtalanság miatt minden emberre leszáll. Mert jóllehet tudják, és napról napra meggyőződhetnek róla, hogy egy az Isten, ám a természet egymagában, a kegyelem híján olyan gonosz, hogy sem hálát, sem pedig tiszteletet nem nyilvánít feléje, sőt inkább magamagát elvakítva mind megátalkodottabbá lesz, mígnem szegyenét sem látva a bálványimádással, annak minden undokságával a legfertelmesebb bűnt is elköveti, így a többi is büntetlenül hagyja.

A *második* fejezetben azokra is kiterjeszti a vétet, akik külsőképpen jámbornak mutatkoznak, titokban azonban vétkeznek; egy cseppet sem különbek ők a zsidóknál, akik mind egy szálig szemforgatók, mert kedv és szeretet nélkül élnek helyesen, szívükben pedig Isten ellenségei, mégis szívesen ítélnek meg másokat. Ilyen a ragyogás természete: önmaga előtt tiszta, ám külseje gyűlöletet, kevélységet és mindennemű tisztátalanságot rejteget (Mt 23,25). Éppen ők azok, akik megvetik Isten jóságát, és szívük keménységével minden haragját magukra zúdítják; ezért van az, hogy Szent Pál, a törvény igaz magyarázója, senkit sem hagy meg büntetlennek, hanem Isten haragját jövendőli mindenkire, aki a természet és a maga akarata szerint él, és nem engedi ezeket jobbnak látszani a nyilvánvalón vétkezőknél; sőt azt mondja, hogy keményszívűek és vezeklésre sem hajlandók.

A *harmadik* fejezetben mindannyiukat egy halomra veti, és azt mondja, hogy egyik sem különb a másiknál, mind bűnösök Isten előtt, a különbség csak annyi, hogy a zsidók megkapták Isten ígését, sokan mégsem hittek benne, ettől azonban még nem veszett el a hit és az igazság. Ezenfelül az 51. zsoltsárnak egyik mondását is megemlíti, mondván, hogy Isten igaz az ő beszédeiben (51,6). Majd megint róluk beszél, és az Írásból bizonygatja, hogy mind bűnösök, és a törvény cselekedetei által senki sem igazulhat meg, s a törvény egyedül azért adatott, hogy a bűn napvilágra kerüljön. Mindezek után az igaz útról tanít, arról, miképpen válhatunk jámborokká és szentekké, mondván: mind vétkeztek, és nem

bírhatják Isten dicsőségét, és érdem nélkül, a Krisztusban való hit által kell megigazulniuk, aki vérét adta értünk, és a kegyelem széke lett Isten előtt, megbocsátotta bűneinket, és bizonyosságot tett arról, hogy egyedül az az igazság segít meg, amelyet ő ad a hit által. Ez az igazság az evangéliumban mutatkozott meg, azelőtt pedig a próféták tanúskodtak felőle.

A *negyedik* fejezet, miután az első három megmutatja a bűnt, és a hit igazságra vezető útját tanítja, néhány kérdést válaszol meg, amelyeket mindenki feltesz, aki a hitről hall, hogy tehát miként igazulhatunk meg a hit által, mondván: avagy ne cselekedjük-e a jót? Erre magát állítja Ábrahám elé, és így szól: Mit cselekedett Ábrahám, csupa hiábavalóságot-e? Nem használtak-e az ő cselekedetei? S arra jut, hogy Ábrahám a törvény cselekedetei nélkül, egyedül a hit által igazult meg, olyannyira, hogy körülmetélkedése előtt egyedül hite miatt mondatik igaznak (1Móz 15,6). S amint őt sem segítette a körülmetélkedés igaz életre, noha Isten rendelése és az engedelmesség jó cselekedete volt az, úgy nem toldhatja meg egyetlen más jó cselekedet sem az igazságot. Hanem amint Ábrahám körülmetélkedése külső jel volt, mely hírül adta a hitben megnyilvánított igazságát, úgy lesz csupán külső jel minden hitből fakadó jó cselekedet, amely, akár a jó gyümölcs, tanúságot tesz arról, hogy belsőképpen már korábban igazak voltunk Isten előtt.

Így erősíti meg Szent Pál az Írások egyik nagy példájával, amit az előző fejezetben a hitről tanított, és még egy tanút szólít, a 32. zsoltár Dávidját (1; 2), aki szintén azt mondja, hogy az ember a törvény cselekedetei nélkül igazul meg, noha igaz voltában sem él cselekedetek nélkül. Ezek után kiterjeszti a példát a törvény minden cselekedetére, mondván, hogy a zsidók nem lehetnek egyedül a vérség okán Ábrahám örökösei, még kevésbé a törvény cselekedeteiért. Hanem Ábrahám hitét kell megörökölniük, ha valóban örököseivé akarnak lenni. Mert Ábrahám a törvény, Mózes és a körülmetélkedés előtt, a hit által igazult meg, miért is a hívők atyjának nevezik őt. Ezenfelül, mert a törvény inkább háborgást szül, hogysen hitet, mivel nincsen ember, aki azt szeretettel és kedvvel végezné, nem kegyelem, hanem éppenséggel annak hiánya fakad belőle. Ezért van az, hogy egyedül a hit vezethet az Ábrahámnak megígért kegyelemre. S e példa miattunk is íratott, hogy mi is higgyünk.

Az *ötödik* fejezetben a hit gyümölcseiről és cselekedeteiről beszél, ezek

pedig: a békesség, az örvendezés, Isten és minden ember szeretete, az oltalom, a bizakodás, a bátorság, a kedv és a reménység a szomorúságban és a szenvedésben. Mert ezek kísérik az igaz hitet, Isten Krisztusban megnyilvánított, kifogyhatatlan jósága kedvéért, aki előbb hagyta őt kínhalált halni, mint hogy mi erre kérhettük volna, igen, amikor még az ő ellenségei voltunk. Látjuk tehát, hogy a hit a cselekedetek nélkül is megigazít, mégsem következik ebből, hogy ne cselekedjünk a jót, hanem hogy a jó cselekedetek ezután sem maradnak el, ám minderről a tettek szentjei semmit sem tudnak, ezért cselekedeteket költenek maguknak, amelyek azonban a keresztyén cselekedetek és a hit híján békesség, örvendezés, oltalom, szeretet, reménység és bizakodás nélkül valók.

Mindezek után örvendetes kitérőt és sétát tesz, melyben elbeszéli, honnét származik a bűn és az igazság, honnét a halál és az élet, és élesen szembefordítja Ádámot Krisztussal, mondván: Krisztusnak kellett jönnie, egy másik Ádámnak, hogy igazságát reánk hagyja, a hitben való újjászületés által, amiképpen a régi Ádám reánk hagyta a bűnt a testi születés által. Ezzel megerősíti és hírül adja, hogy senki sem segítheti magát cselekedetekkel a bűnből az igazságra, amint keveset tehetünk az ellen, hogy test szerint születünk. Ez abból is bizonyossá válik, hogy az isteni rendelés, mely méltán segíthetne, ha ugyan van valami, ami az igazságra segíthet, nemcsak nem segített, de meg is szaporította a vétkeket, ezért van az, hogy a természet megátalkodottságában mind nagyobb ellenségévé lesz, és annál többet kell vezekelnie, minél inkább ellene szól a törvény. Így a törvény még erősebben óhajtja Krisztust, és több kegyelmet követel a természet megmentésére.

A *hatodik* fejezetben a hit különös munkálkodásáról beszél, elmondja, hogyan viaskodik a testtel a lélek, hogy egészen kiirtsa az igazságban is megmaradott halált és gonosz kedvet, és azt tanítja, hogy a hit által nem szabadulunk meg a bűnöktől, sőt inkább restség, lustaság és elbizakodottság lesz úrrá rajtunk, mert azt gondoljuk, nincsen már bűnünk. Ám az még itt van, de nem visz többé a kárhozatra, a vele perlekedő hit kedvéért. Így szükséges, hogy magunkon életünk végéig munkálkodjunk, megzabolázzuk testünket, gonosz kedvét megfékezzük, és tagjait a léleknek kényszerítsük engedelmeskedni, ekképpen váljunk hasonlósá halálában és feltámadásában Krisztushoz, s megkereszteltetésünket

betöltsük, amely a bűnök halálát és a kegyelemből születő új életet jelenti, mígnem egészen megtisztulunk a vétkektől, és testben is feltámadunk Krisztussal az örök életre.

Mindezekre azért vagyunk képesek, mondja, mert a kegyelem és nem a törvény alatt vagyunk. S ezt maga is olyképpen magyarázza, hogy a „törvény nélkül lenni” alatt ne azt értsük, mintha semmi rendelést nem kellene elvégeznünk, és mindenki kedve szerint cselekedhetnék; hanem akkor „vagyunk törvény alatt”, ha kegyelem nélkül, a törvény cselekedetei szerint élünk. Mindezekért bizonyos, hogy a törvény idején a bűn uralkodik, mert egyetlen ember sem kegyes a törvényhez természete szerint, ami pedig igen nagy bűn. Hanem a kegyelem kedvessé teszi a testünket, és eltávoznak belőle a bűnök, így a törvény többé nem ellenünk való lesz, hanem egy mivélünk.

Ez a büntől és a törvénytől való tökéletes szabadság, amelyről a fejezet végén azt írja, hogy annak szabadsága, aki a jót kedvvel cselekszi, és igaz életet él a törvény kényszerűsége nélkül. S mert lelki, nem szünteti meg a törvényt, hanem megmutatja, mit követel, megnyilvánítja a törvény erejét csillapító kedvet és szeretetet, és többé nem unszol, nem követel. Hasonlatos ez ahhoz, mintha adósa volnál egy úrnak; ettől kétféleképpen szabadulhatsz: elsőben, ha ő semmit nem vesz el tőled, és a lajstromot darabokra szakítja, vagy egy jámbor ember megfizeti tartozásodat, s neked ajánlja a pénzt, hogy a dolgoznak eleget tehess. Ekképpen szabadított meg bennünket Krisztus a bűnöktől. S ezért nem szilaj, testi szabadság ez, amely semmit sem cselekszik, hanem olyan, amely sokat, sőt mindent elvégez a törvény kényszerétől és a vétectől szabadon.

Ezt a *hetedik* fejezetben egy, a házaseletből vett hasonlattal erősíti meg, mondván, ha meghal a férj, hajadonná válik az asszony, s egyik a másiktól szabaddá lesz. Nem úgy van azért, hogy az asszony ne vehetne más férjet magának, sőt éppenséggel most lesz igazán szabaddá, és újrահázasodhat, amit ennek előtte nem tehetett meg, mert még e férfitől nem volt szabad. Ekképpen kötődik egybe a lelkiismeret a törvénnyel a régi bűnös ember alatt. Ha azonban a törvényt a lélek megöli, szabaddá válik a lelkiismeret, és nem kötődik többé egyik a másikhoz; de nem azért, hogy a lelkiismeret ne cselekedjék semmit, hanem hogy mindenekelőtt Krisztushoz, a másik emberhez kötődjék, és megteremje az élet gyümölcsét.

Majd színes szavakkal megfesti a bűn és a törvény természetét, megrajzolja, hogyan eszmél magára és hatalmasodik el a bűn a törvény által. Mert a régi ember mind nagyobb ellensége lesz a törvénynek, mivel nem tudja megcselekedni, amit az megkívánna tőle. Bűnös természete szerint, a maga erejéből nem is tehet mást; ezért a törvény halált és mindenmű kőnokat hoz reá. De nem a törvény gonoszsága miatt, hanem hogy a gonosz természet a jót nem szenvedheti, mert az tőle is jót követel. Amiképpen egy beteg sem szenvedheti, ha őt futásra vagy szökésre serkentik, vagy más egyebet követelnek tőle, amit az egészséges ember cselekszik. Ezért Szent Pál úgy vélekedik, hogy ahol a törvényt valóban megismerik és a legjobban megértik, ott sem tesz az egyebet, minthogy vétkeinkre emlékeztet bennünket, halált hoz reánk, és megszolgáljuk általa az örök haragot; ez minden, amit megtanul és megtapasztal a lelkiismeret, ha igazán találkozik a törvénnyel. Mert szükség van a törvény felett valami egyébire is, ami jámbor és szent életűvé teszi az embert. Akik azonban a törvényt nem ismerik fel igazán, vakságban és kevélységben járnak ezután is, és azt gondolják, hogy cselekedeteikkel eleget tesznek neki; mert nem tudják, mit követel a törvény, nem ismerik a készséges és vidám szívet. S nem nézhetnek igazán Mózes szeme közé sem, mert egy lepellel az is elfedeztetik előlük (2Kor 3,13).

Mindezek után megmutatja, hogyan tusakodik egymással a lélek és a test egyetlen emberben, és magát állítja példaképpen, hogy megtanuljuk, miként ölhetjük meg magunkban a bűnt. Hanem egy törvénytől valónak mondja a testet és a lelket, mert amiképpen az isteni törvénynek az a természete, hogy folyvást üzzön, hajtson előre, úgy űz, hajt és tombol a test is a lélek ellen a maga kedvét keresve. És viszontag: a lélek a test ellen űz és hajt, a maga kedvét akarva. Ez a tusakodás életünk végéig tart, kiben jobban, másban kevésbé, aszerint, hogy a test vagy a lélek erősebb. Hanem az ember mindkettő egyszerre, lélek és test is, s emez magával addig tusakodik, míg ő is lelkivé lesz.

A *nyolcadik* fejezetben azokat vigasztalja, akik így viaskodnak magukban, mert nekik nincsen már semmi kárhoztatásuk a testük miatt, s újra megrajzolja a test és a lélek természetét, elbeszéli, mi módon származik a lélek Krisztustól, aki elküldte nekünk Szent Lelkét, hogy lelkivé tegyen bennünket, a testet pedig megzabolázza, s megerősít bennünket

afelől, hogy, bárha erősen tombol bennünk a bűn, Isten gyermekei vagyunk, míg a lélek erejével járunk, és ellent állunk a bűnnek, hogy megöljük őt. A test megnémításának nincsen jobb módja a keresztnél és a szenvedésnél, ezért szenvedésünkben a Szentlélek segedelmével és a teremtmények szeretetével vigasztal, mondván, hogy maga a Lélek fohászodik bennünk, és az egész világ nyög és esedezik azért, hogy megszabadulhassunk a bűntől. Látjuk tehát, hogy e három fejezet a hit egyetlen cselekedetéről szól, amelynek értelme, hogy a régi Ádámot megöljük és a testet megzabolázzuk.

A *kilencedik*, *tizedik* és *tizenegyedik* fejezet az isteni eleve elrendelésről tanít; ez adja eredetét annak, ki hisz, és ki nem, ki szabadulhat meg bűneitől, és ki nem; ezzel a megigazulásunk egészen kivéteket a kezünkől, és egyedül Isten kezébe tétetik. Hanem erre igen nagy szükség is van. Mert olyan gyarlók s erőtelenek vagyunk, hogy ha rajtunk állna, bizonyosan egyetlen ember sem üdvözülhetne, mert az ördög mindannyiunkat legyőzne. De mert Isten rendelése bizonyosan beteljesedik, és senki sem szegülhet ellene, velünk a reménység a bűn ellen.

Határt emelünk itt a dölyfös és gonosz szívű ember elé, akit elméje mindjárt ide vezetne, és rögvest az isteni elrendelés mélységeit kutatná, mert hiába akarják megfejteni a maguk felől elrendelt dolgokat. Máskülönben ennek maguk látják kárát, s vagy megállnak itt, vagy kockára vetik életüket. Hanem te a levél rendjét kövesd, s előbb Krisztussal és az evangéliummal törődj, hogy bűnödöt és az ő kegyelmét megismerd, hogy dacolhass a bűnnel az 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8. fejezet tanítása szerint. S ha már a nyolcadikig eljutottál, el a kereszti és az életig, a 9., 10. és 11. fejezet megmutatja neked, milyen vigasztaló is az eleve elrendelés. Mert ha a szenvedést, a keresztet és a halálos nyomorúságot nem ismerjük, az eleve elrendelésről botránkozás és Isten elleni rejtett harag nélkül nem szólhatunk. Ezért előbb meg kell hálnia Ádámnak, hogy ezt a dolgot elviselhessük, és kiüríthessük a keserű poharat. Tartózkodj azért a borivástól, amíg kisded vagy. Minden tanításnak mértéke és ideje van.

A *tizenkettedik* fejezetben az igazi istentiszteletről tanít, és papnak mond minden keresztyént, akik azonban sem pénzt, sem pedig marhát nem visznek áldozatul, hanem tulajdon testüket adják a gonosz kedv megölésére. Ezek után a keresztyén kormányzásban elkövetkező kül-

ső változásokról szól, mint tanítsunk, prédikáljunk, kormányozzunk, szolgáljunk, adjunk, szenvedjünk és cselekedjünk baráttal, ellenséggel és minden emberrel szemben. Ezek azok a cselekedetek, amelyeket egy keresztyén ember tesz. Mert – úgy mondják – a hit nem tart ünneppapot.

A *tizenharmadik* fejezetben arra tanít, hogy becsüljük a világi kormányzást, és engedelmeskedjünk annak, hiszen azért adatott. Jóllehet, nem válnak tőle jámborral az emberek Isten előtt, azt mégis meghozza, hogy a jámboroknak külső nyugalmat és oltalmat szerez, a gonoszok pedig nem cselekedhetik gonoszságaikat félelem nélkül, békés nyugalommal. Így a jámboroknak is tisztelniük kell ezt, noha ők nem látják szükségét. Végül mindezeket egybeköti a szeretettel, és Krisztus képéhez kapcsolja, mondván, hogy őt kövessük.

A *tizennegyedik* fejezetben arra tanít, hogy támogassuk a hitben erőtelenekeket, és nekik oltalmukra legyünk, hogy a keresztyéni szabadság ne botránkozásra, hanem a gyengék támogatására használtassék. Mert ahol nem így cselekednek, ott viszály támad, és megvetik az evangéliumot, amely pedig mindennél fontosabb, ezért jobb nekünk inkább kis ideig elmaradni a hitben erőtelenekekkel, míg ezek meg nem erősödnek kissé, hogysen az evangélium minden tanításával együtt semmivé váljék. A szeretet különös műve ez, melynek mostanság igen nagy szüksége látszik, mikoron a hűvéssel és egyéb szabadosságokkal pimaszul és nyersen, minden ok nélkül meggyengítik a hitben erőtelenekeket, mielőtt még ezek az igazság felismerésére jutnának.

A *tizenötödik* fejezetben Krisztust állítja példaképpen, mondván, hogy viseltesünk türelemmel a gyengék iránt, akik a nyilvánvaló bűnök és a közönséges szokások miatt enélkül törekenyek, s ne taszítsuk el őket, hanem vegyük fel, míg meg nem jobbulnak. Mert ezt cselekszi velünk Krisztus is mind a mai napig, midőn sok erénytelen cselekedetünket és gonosz szokásunkat minden tökéletlenségünk felett elhordozza, és megállás nélkül segít nekünk. Legvégül értük fohászkodik, dicséri és Istennek ajánlja őket, hivataláról és prédikációjáról emlékezik meg, majd szépen kéri őket, adakozzanak Jeruzsálem szegényei részére, s csupa szeretet, amiről beszél, és amit cselekszik.

Végezetre az üdvözetek fejezete következik, hanem közéjük elegyítve int az emberi tanításoktól, melyek az evangéliumi tanítás mellett

elhatalmasodtak, és botránkozást szereznek, akárha előre megsejtette volna, hogy Rómából hamis és csalárd írások, Canones és Decretales támadnak, és se szeri, se száma nem lesz majd a mindenféle emberi törvénynek és rendeletnek, amelyek elárasztják az egész világot, ezt a levelet pedig a Szentírással, a lélekkel és a hittel együtt elpusztítják, hogy a has bálványán kívül, amelynek szolgálóit Szent Pál is korholja, semmi sem marad. Isten oltalmazzon bennünket az ilyenektől. Ámen.

Mindent megtalálász ebben a levélben, hozzá a legteljesebb bőséggel, amit egy keresztyén embernek tudnia kell, a törvény, az evangélium, a bűn, a büntetés, a hit, az igazság, Krisztus, Isten, a jó cselekedetek, a szeretet, a reménység és a kereszti értelmét, s azt, hogyan viselkedjünk az emberekkel, aszerint, hogy jámborok vagy bűnösök, erősek vagy gyengék, barátok vagy ellenségek-e, s ugyanígy önmagunkkal szemben. Mindezt pedig olyan erősen megtámogatja az Írásokkal, a maga és a próféták példájával, hogy ennél jobban nem is kívánhatnánk. S úgy tűnik azért, mintha Szent Pál e levélben a teljes keresztyéni és evangéliumi tanításokat röviden egybe akarta volna foglalni, bejáratot készítvén az Újtestamentum felé. Mert nem kétséges, hogy aki ezt a levelet szívébe véste, az Újtestamentum minden erejét és fényességét magáénak mondhatja, ezért illő, hogy minden keresztyén nagy jártasságot szerezzen és folyvást gyakorolja magát benne. Mindehhez Isten adja kegyelmét. Ámen.

Előszó Szent Pálnak a korinthusiakhoz írt első leveléhez (1530)⁷⁸

E levélben Pál arra inti a korinthusiakat, hogy a hitben és a tanításban egyek legyenek, s ügyeljenek arra, hogy a legfőbb dolgot, azaz hogy Krisztus a mi üdvösségünk, jól megtanulják, mert ezen akad fenn minden eszeség és bölcsesség.

Aminthogy most, a mi időnkben, midőn az evangélium világosságra

⁷⁸ A legrégebb előszó (1522–1527) csupán egy rövid tartalomjegyzékből áll.

jön, felette sokan vannak a megszállott szentek, akiket szakadároknak, rajongóknak, avagy eretnekeknek neveznek. Túl korán okosodtak meg ezek, és olyan tanultakká lettek, hogy nagy tudományuk és bölcsességük miatt senkivel ki nem egyezhetnek: egyik erre, másik amarra húz, mintha olyan nagy szégyen volna, ha nem gondolnának mindent különbözőképpen, és nem fitogtathatnák nagy bölcsességüket, ami pedig őket, akiknek fogalmuk sincsen a valóban fontos dolgokról, noha gyakorta járatták szájukat, igen bolondnak mutatja. Az ilyenekből Szent Pálnak is kijutott. Mikor ugyanis korinthusi gyülekezetét a keresztyén hitről és szabadságról tanította, mindjárt előkerültek a megszállott szentek és az éretlen okostónik, akik darabokra szaggatták az egy tanítást, és meghasonlást szítottak a hívek között. Egyesek Pálé, némelyek Apollósé, mások Péteré, megint mások Krisztusé akartak lenni: egyesek körül akartak metélni, mások nem, egyik meg akart házasodni, a másik nem, egyik enni akart a bálványok áldozatából, a másik nem, némelyek testükben szabadok akartak maradni, s volt asszony, aki befedetlen fővel akart járni, és hasonlók. Míg végül oda jutottak, hogy egyikük visszájára fordította szabadságát, és mostohaanyját vette feleségül, mások semmibe vették a holtak feltámadását, megint mások nem hittek a szentségben. A hitványság és a szertelenség pedig odáig fajult, hogy mindannyian mesterek akartak lenni, és az evangéliumot, a szentséget és a hitet úgy tanították, ahogyan maguk jónak látták. Ezenközben lassacskán a legfőbb dologról is megfeledkeztek, azaz, hogy Krisztus a mi üdvözítőnk, igazságunk és megváltásunk, mintha ezek már régen megkopott tanítások volnának. Hiszen nem sokáig maradhat színen az efféle tanítás ott, ahol az emberek okoskodni és bölcselkedni kezdenek.

Szakasztott, ahogyan magunkon is tapasztaljuk: alighogy Isten kegyelméből német nyelven közzétettük az evangéliumot, mindjárt mindenki a legjobb mesternek tudja magát, és a Szentleket egyedül a magáénak mondja, mintha az evangéliumot azért prédikálták volna, hogy eszességünket és értelmünket ezen fitogtassuk, és a magunk dicsőségét keressük általa, így ezek a korinthusiak méltán állhatnak példaképpen a mi időnk emberei előtt, akiknek szintén nem válna kárukra egy efféle levél. De mindezeknek így kell lenniük, ez az evangélium sorsa, hogy – amint Szent Pál mondja – a megszállott szentek és a zöldfülű okostónik

viszályt és háborgást szítsanak, a megpecsétettek pedig nyilvánvalókká legyenek általa.

Ezért feddi és kárhoztatja Szent Pál nagy szigorúsággal az efféle szégyenletes bölcselkedést, és bolonddá teszi az orrukig is alig látó szenteket, mert egyszerűen azt mondja róluk, hogy semmit sem tudnak Krisztusról, a Lélekről és Isten ajándékairól, amelyek Krisztusban adatnak nekünk, és még bőséggel volna mit tanulniuk. Lelki embernek kell ahhoz lenni, hogy megértsük: az evangéliumban éppen a bölcselkedés és az okoskodás Krisztus és Isten megismerésének legfőbb akadályai, és ezek szítják a viszályt és a meghasonlást. Arra azonban jó szolgálatot tesz az eszeség és a bölcsesség, hogy csupa megszállott szenttel és elvadult keresztyénnel legyen tele a világ, akik a mi Urunkat, Krisztust soha nem fogják megismerni, hacsak nem lesznek ismét balgákká, és együgyűségükben hagyják, hogy Isten ígéje vezesse őket. Efféle dolgokról szól az első négy fejezet.

Az *ötödik* fejezetben nagy paráznaságáért azt ostorozza, aki tulajdon mostohaanyját vette feleségül, és – fejére átkot szórva – át akarja adni az ördögnek. Ezzel megmutatja, miként használhatjuk helyes módon az átkot, amelyet a hites gyülekezet beleegyezésével kell kimondani a nyilvánvaló bűnös fejére, amiképpen Krisztus is tanítja (Mt 18,19).

A *hatodik* fejezetben a törvényszék előtti, főképpen a pogányok és a hitetlenek előtti veszekedésért és perlekedésért feddi meg őket, és azt tanítja, hogy vagy egymás között egyengessék el a dolgaikat, vagy tűrjék el az igazságtalanságot.

A *hetedik* fejezetben a hajadonság és a házasság állapotáról beszél. Magasztalja a hajadonságot és a szüzességet, mert ezek által még inkább áhítjuk az evangéliumot, amint Krisztus is mondja azokról, akik a menynek országa miatt herélték ki magukat (Mt 19,12). De Pál nem akarja, hogy szükségből vagy kényszerűségből így cselekedjenek, hogy elejét vegye a nagyobb bűnöknek, mert jobb a szabadság, mint az olyan szüzesség, amely örökös gerjedelemben tart.

A *nyolcadiktól a tizenkettedik* fejezetig néhány javaslatot ad arra, hogyan vezessék és tartsák meg a hitben erőtelenekeket külső dolgokban, evésben, ivásban, ruházatban és a szentség vételében. És mindenkor arra int, hogy az erősek ne vessék meg a gyengéket, mert ő maga is,

aki pedig apostol, sok dologtól megtartóztatja magát, amelyeket joggal megcselekedhetne. Ezenfelül az erősek okkal retteghetnek, mert a korábbi időkben Izrael népéből is oly sokan elpusztultak, akiket pedig a csoda vezetett ki Egyiptomból. Emellett néhány üdvös tanításnak is megadja az értelmét.

A *tizenkettedik* és a *tizenharmadik* fejezetben elmondja, milyen sokféle az Isten ajándékai, melyek közül a szeretet a legelső; ezért ne bizakodjanak el magukban, és egyetértésben szolgáljanak, mert egy az Isten, egy az Úr, és egy a Lélek, és minden egy, noha ezerféleképpen tűnik elénk.

A *tizennegyedik* fejezetben a prédikátorokat, a prófétákat és az énekmondókat tanítja, hogy ajándékaikat rendjén használják, azaz egyedül a jobbításra gondolva, ne a maguk dicsőségére, hogy prédikációjukat, tudományukat és eszességüket fitogtassák.

A *tizenötödik* fejezetben azokat ostromozza, akik a test feltámadásáról valótlant tanítottak vagy hittek.

Végül arra int, hogy nyújtsanak testvéri segítséget, és adjanak alalmazást a rászorulóknak.

Előszó Szent Pálnak a korinthusiakhoz írt második leveléhez (1522)

Az első levélben Szent Pál sok dolgukért kemény szókkal ostromozta a korinthusiakat, s égető szesz töltött a sebbe, és megrettentette őket. Hanem az apostolnak vigasztaló prédikátornak is kell lennie, aki a megrémült és megrettent szíveket százszorta jobban megerősíti, mint amennyire megrettentette. Ezért ebben a levélben újra dicsérettel szól felőlük, s gyógyírral keneti a sebeket, barátsággal fordul hozzájuk, és arra biztatja őket, hogy fogadják vissza a vétkeseket.

Az *első* és a *második* fejezetben megnyilvánítja az irántuk érzett szeretetét, midőn elbeszéli, mennyit szónokolt, tett és szenvedett, hogy hasznukra és üdvösségükre legyen, ezért a legjobbakat remélik tőle.

Ezután az evangéliumi hivatal magasztalja, amely a legdicsőbb és a legvigasztalóbb dolog, mert a lelkiismeret hasznát és üdvösségét szolgál-

ja, s amelyet üldöznek bár, mégis gyarapodik a hívek között, és a kereszttel által reményt támaszt az eljövendő üdvösségre. Hanem mindezekkel a hamis apostolokat is találja, akik a törvényt az evangélium ellenére hirdetik, és csupa szenteskedést (azaz szemfogatást) tanítanak, miközben belsőképpen a hitetlenség szégyenében hagynak. Ezt teszi a *harmadik*, a *negyedik* és az *ötödik* fejezetben.

A *hatodik* és a *hetedik* fejezetben arra inti őket, hogy cselekedetekkel és szenvedéssel viszonyozzák prédikációját, majd mindezt dicsérettel zárja, hogy továbbhaladásra serkentse őket.

A *nyolcadik* és a *kilencedik* fejezetben arra inti őket, hogy a jeruzsálembeli szenteket az ínség idején alamizsnával segítsék, mert ezek kezdettől fogva közösködtek javaikban (ApCsel 4,32).

A *tizedik*, a *tizenegyedik* és a *tizenkettedik* fejezetben a hamis apostolokkal van dolga.

A *tizenharmadikban* azokat fenyegeti, akik vétkeztek, ám nem jobbulnak meg.

Előszó Szent Pálnak a galáciaiakhoz írt leveléhez (1522)

A galatákat Szent Pál térítette a keresztyén hitre, és vezette őket a törvénytől az evangéliumhoz. Ám alighogy búcsút vett tőlük, megjelentek náluk a hamis apostolok, akik az igazi apostolok tanítványai voltak, és elfordították a galáciaiakat, akik újra azt hitték, hogy a törvény cselekedetei által kell megigazulniuk, és akkor vétkeznek, ha nem így tesznek, amint Jeruzsálem némely főembere is tanította (ApCsel 15,1).

Velük szemben Szent Pál is magasra tartja hivatalát, nem akarván magát más apostoloknál kevesebbnek mutatni, és egyedül Istentől való tanításával és hivatalával dicsekszik, hogy mérsékelje az olyan apostolok dicsőségét, akik magukat a valódi apostolok nevével és cselekedeteivel támogatták, és azt mondja, semmi más nem volna igaz, még ha egy angyal vagy éppenséggel ő maga prédikálná is másképpen, hát még ha az apostolok tanítványai vagy ők maguk mást tanítanak. Erről beszél

az *első* és a *második* fejezetben, és arra jut, hogy mindannyiunknak érdem, cselekedetek és törvény nélkül, egyedül Krisztus által kell megigazulnunk.

A *harmadik* és a *negyedik* fejezetben mindezt írásokkal, példákkal és hasonlatokkal is megtámogatja, és megmutatja, hogy a törvény csak bűnt és káromlást hoz az igazság helyett, amelyre egyedül Isten kegyelméből kaptunk ígéretet, s Krisztus a törvény nélkül töltötte be azt, így adatott nekünk.

Az *ötödik* és a *hatodik* fejezetben a szeretet ama cselekedeteiről tanít, amelyek a hittel járnak.

Előszó Szent Pálnak az efézusiakhoz írt leveléhez (1522)

Ebben a levélben Szent Pál először is azt tanítja, mi az evangélium, mondván, hogy egyedül Isten határozta el azt az örökkévalóságban, és Krisztus érdeméért került a világba, hogy mindannyian, akik hiszünk, igaz, jámbor, eleven és szent életet nyerjünk, és a törvénytől, a bűntől és a haláltól megszabaduljunk. Erről beszél az *első három* fejezetben.

Ezután arra int, hogy őrizkedjünk az egyéb tanításoktól és az emberi törvényektől, hogy megmaradjunk az egyetlen kútforrásnál, s egyedül Krisztus által legyünk bizonyosak, jóra valóak és teljesek, mert ő egymaga megelégit bennünket, és rajta kívül nincsen szükség másra. Erről szól a *negyedik* fejezet.

Majd azt tanítja, hogyan gyakoroljuk magunkat a hitben, s hogy erről jó cselekedetekkel tegyünk bizonyosságot, tartózkodjunk a bűntől, és lelki fegyverekkel vértessük fel magunkat az ördög ellen, hogy a kereszt erejével megmaradhassunk a reménységben.

Előszó Szent Pálnak a filippiekhez írt leveléhez (1522)

Ebben a levélben Szent Pál dicsérettel illeti és arra inti a filippieket, hogy állhatatosak maradjanak, és gyarapodjanak az igaz hitben, s növekedjenek a szeretetben. Hanem mert a hitben a hamis apostolok és a cselekedetek tanítói mindenkor kárt tesznek, óvja őket ezektől, és néhány prédikátort állít elébük, jókat s gonoszokat egyaránt, köztük önmagát és tanítványait, Timóteust és Epafroditoszt. Ezt teszi az *első* és a *második* fejezetben.

A *harmadikban* megvetéssel szól a hitetlenek és az emberek igazságairól, amelyeket a hamis apostolok tanítanak és követnek, s magát állítja példaképpen, mint aki pompás életet élt az efféle igazságban, most azonban semmire sem tartja őket a Krisztus igazsága kedvéért. Mert amazok a hasukat nevezik istenüknek, Krisztus keresztségében azonban ellenségei.

A *negyedik* fejezetben békességre inti őket, s hogy külső dolgokban is jóakarattal viseltessenek egymás iránt, majd köszönetet mond a neki küldött ajándékért.

Előszó Szent Pálnak a kolosséiakhoz írt leveléhez (1522)

Éppúgy, amint a galatákhoz írt levél természete adja, hogy a római levél után került, mint annak rövid foglalata, amelyet amaz bővebben és gazdagabban magyaráz, jutott a kolosséiakhoz írt levél az efézusiaké után, ennek tartalmát röviden magában foglalva.

Legelőször is dicsérettel illeti a kolosséiakat, és azt kívánja nekik, hogy maradjanak állhatatosak, és növekedjenek a hitben, s erősen hangsúlyozza, mi az evangélium és a hit, hogy tehát az a bölcsesség, amellyel Krisztust, aki értünk megfeszítettet, elfogadjuk Urunknak és Istenünknek, s belátjuk, hogy ami ez idáig rejtve volt a világ előtt, hivatala által most láthatóvá lett. Erről szól az *első* fejezet.

A *második* fejezetben arra int, hogy őrizkedjünk az emberi tanítások-

tól, mert ezek mindenkor a hit ellenére járnak, s olyan hűséges képet fest ezekről, amelyre az Írásban sehol másutt nem lelünk példát, ezenfelül mesterien ostorozza őket.

A harmadikban arra inti őket, hogy hitük az egymás iránti jó cselekedetek által teremjen gyümölcsöt, s minden rendnek egyenként leírja a feladatát.

A negyedikben elrendeli, hogy imádkozzanak, üdvözli és megerősíti őket.

Előszó Szent Pálnak a thesszalonikaiakhoz írt első leveléhez (1522)

Különös szeretettel és apostoli gondoskodással írja Szent Pál ezt a levelet. Az *első* fejezetben dicséri őket, amiért az evangéliumot oly nagy komolysággal fogadták tőle, hogy a szorongattatások és az üldöztetés idején is megálltak mellette, így a gyülekezeteknek mindenütt a hit ékes példáját mutatták, hogy Krisztushoz és apostolaihoz hasonlóan a zsidóktól, tulajdon vérrokonaitól kellett üldöztetést szenvedniük, amint példaképpen ő maga is szenvedett, és szent életet élt a thesszalonikaiak között. S hálát ad Istennek, hogy evangéliuma körükben ennyi gyümölcsöt hozott.

A harmadikban igyekezetéről és gondoskodásáról győz meg, s aggódik, nehogy munkáját és annak dicsőséges kezdetét az ördög és az ő emberi tanítást prédikáló apostolai megrontsák. Azért küldte hozzájuk korábban Timóteust is, hogy efelől tudakozódják, és hálát mond Istennek, hogy még minden rendjén találtatott náluk, majd gyarapodást kíván nekik.

A negyedikben arra inti őket, hogy tartózkodjanak a bűntől, egymás között pedig jót cselekedjenek. Ezenfelül egy kérdésüket is megválaszolja, melyet Timóteussal küldtek hozzá a holtak föltámadásáról, azaz hogy mindannyian egy időben, avagy egymás után támadnak-e majd fel.

Az ötödikben az utolsó ítélet napjáról ír, amely lopakodva és hirtelen fog elkövetkezni. Ezenfelül néhány jó tanáccsal is ellátja őket, a tekintetben, hogyan kormányozzák a többi embert, s mint viseltessenek másféle életek és tanítások láttán.

Előszó Szent Pálnak a thesszalonikaiakhoz írt második leveléhez (1522)

Az első levélben Szent Pál választ adott egy kérdésre, amelyet azok az utolsó ítélet napjáról intéztek hozzá, mondván, úgy jön az el, mint a tolvaj éjjel. De amint az már lenni szokott, a kérdést új kérdés követte, mert a thesszalonikaiak ezt tévesen úgy értették, mintha az utolsó ítélet napja már elkövetkezett volna. Pál erre ezt a levelet írja válaszul, melyben magát magyarázza.

Az *első* fejezetben hitükért és a mindennemű szorongatásban megbizonyított türelmükért örök jutalommal vigasztalja őket, üldözőiket pedig örök kínszenvedéssel fenyegeti.

A *másodikban* arról tanít, hogy az utolsó ítélet napja előtt előbb még elpusztul a Római Birodalom, és az antikrisztus Isten ábrázatával jelenik meg a keresztyénségben, és hamis tanítókkal és jelekkel tévelyíti el a hitetlen világot, mígnem eljön Krisztus, és miután lelki prédikációjával megemészttette, dicsőséges jövetelével elpusztítja őt.

A *harmadik* fejezetben némely dolgokban megintti őket, kiváltképpen azért, hogy a henyélőket, akik nem a maguk kenyerét eszik, feddjék meg, és ha nem jobbulnának meg, vonják el magukat ezektől. Mindennek igen erős foganatja volna a mi papi rendünket tekintve is.

Előszó Szent Pálnak Timóteushoz írt első leveléhez (1522)

E levelet Szent Pál a püspököknek írja példaképpen, s benne elmondja, mit tanítsanak, és hogyan kormányozzák a keresztyénség rendjeit, mindezt azért teszi, hogy semmiben ne kelljen a maguk gondolataira hagyatkozniuk.

Az *első* fejezetben elrendeli, hogy a püspök mindenkor állhatatos maradjon az igaz hitben, hogy a hamis törvényprédikátoroknak ellent tudjon állni, akik Krisztus és az evangélium mellett a törvény cselekedeteit

is végezni akarják. Majd a teljes keresztyén tanítás rövid summáját adja, elmondja, mi végre adatott a törvény, és mi az evangélium, s minden bűnös és megszorított lélek elé önmagát állítja példaképpen.

A *második* fejezetben elrendeli, hogy minden rendért imádkozzanak, és arra int, hogy az asszonyok ne prédikáljanak, és semmiféle drága ékszer ne viseljenek, egyedül férjeiknek engedelmeskedjenek.

A *harmadik* fejezetben leírja, miféle személyek legyenek a püspökök és feleségeik, hasonlóképpen a templomszolgák és feleségeik, és dicsérettel szól azokról, akiknek egyetlen vágyuk, hogy ilyen püspökké váljanak.

A *negyedik* fejezetben a hamis püspökök és papok rendjéről beszél, akik az eddig mondottakkal mindenben ellentétesen cselekszenek. Ezek a személyek tiltanak a házasságtól és némely ételektől, és emberi tanítások által mindannak az ellenkezőjét cselekszik, amit Pál korábban megrajzolt.

Az *ötödik* fejezetben elrendeli, hogy az özvegyekre és az ifjú asszonyokra gondot viseljenek, és az özvegyeket a közös adóból lássák el, s azt is, hogy a jámbor püspököket és presbitereket tisztességre méltassák, a vétkeseket azonban feddjék meg.

A *hatodik* fejezetben arra inti a püspököket, hogy a tiszta evangéliumhoz ragaszkodjanak, ezt mutassák prédikációjukkal és életükkel, a haszontalan, hiábavaló kérdésekkel pedig, amelyek csupán a világi dicsőség és a gazdagság elérése miatt vetődnek fel, ne gondoljanak.

Előszó Szent Pálnak Timóteushoz írt második leveléhez (1522)

Búcsúlevél ez, amelyben Szent Pál arra inti Timóteust, hogy továbbra is a megkezdett utat kövesse, és az evangélium hirdetésétől ne térjen el, amire valóban nagy szükség is van, mert sokan vannak, akik elfordulnak ettől, ezenfelül a hamis lelkű tévtanítók is mindenütt buzgólkodnak. Ezért a püspök feladata, hogy mindenkor éberrel vigyázza az evangéliumot, és ezen munkálkodjék.

A harmadik és a negyedik fejezetben kiváltképpen a világvége veszedelmes időszakáról jövendöl. Ebben az időben a hamis lelki élet külső

látszatával, amely mögött számtalanféle gonoszság és csalárdság rejtőzködik, az egész világot eltévelyíti majd, amint, fájdalom, Szent Pál e próféciját a mi papságunkon túlságos bőséggel látjuk beteljesülni.

Előszó Szent Pálnak Tituszhoz írt leveléhez (1522)

Rövid levél ez, azonban a keresztyén tanítás egyik mintapéldája, amelyben mindaz, amit a keresztyén embernek tudnia és élnie kell, pompásan benne foglaltatik.

Először azt tanítja, hogy a püspököknek és a lelki atyáknak jámbornak és tanulnak kell lenniük, hogy az evangéliumot hirdethessék, a hamis tanítók cselekedeteit és az emberi törvényeket pedig legyőzzék, mert ezek minden időben perlekednek a hittel, a lelkiismeretet eltévelyítik a keresztyén szabadságtól és az emberi cselekedetek börtönébe zárják, mintha e hiábavalóságok által jámborrrá lehetnének Isten előtt.

A *második* fejezetben arra tanítja a rendeket, vént, ifjat, asszonyt, férfit, urat és szolgát egyaránt, hogy mint viselkedjenek ahhoz méltón, hogy Krisztus halála által tulajdonául szerezte őket.

A *harmadik* fejezetben megtanít a világi hatalmasságokat tisztelni és nekik engedelmeskedni, majd újra a Krisztus adta hithez utasít bennünket, hogy senki ne gondolhassa, elegendő engedelmeskedni a hatalmaságoknak, mert a mi minden igazságunk hiábavalóság Isten előtt; végül pedig elrendeli, hogy kerüljük a keményszívűket és az eretnekeket.

Előszó Szent Pálnak Filemonhoz írt leveléhez (1522)

E levél a keresztyén szeretet gyönyörűsége példáját mutatja. Megtudjuk belőle, hogyan karolta fel Szent Pál és védelmezte legjobb tehetsége szerint urával szemben a szegény Onézimoszt, midőn úgy beszélt magáról, mintha ő volna Onézimosz, aki a vétket elkövette.

De nem erővel és kényszerrel cselekszik, amit pedig megtehetne, hanem jogait megvonva magától, arra kényszeríti Filemont, hogy ő is mondjon le a magáéról. Mert amiképpen Krisztus cselekedett az Atyával

szemben, úgy cselekszik Pál Onézimoszért Filemonnal szemben. Krisztus ugyanis megvonta magától hatalmát, hogy szeretetével és alázatával meggyőzze és kiengesztelje az Atyát, aki az ő kedvéért levetkezte haragját és hatalmát, és kegyelmébe vett bennünket. Krisztus pedig nagy komolysággal megáll mellettünk, és szívesen magához fogad mindannyiunkat. Mert akik hiszünk, mindannyian Onézimoszok vagyunk.

Előszó Szent Péter első leveléhez (1522)

Szent Péter e levelet a megtérített pogányokhoz intézi, és arra inti őket, hogy hitükben mindvégig állhatatosak maradjanak, és ebben a szenvedések és a jó cselekedetek által gyarapodjanak.

Az *első* fejezetben az isteni ígéret és az eljövendő üdvösség gondolatával erősíti hitüket, mondván, hogy mindezeket ne a magunk érdemének tulajdonítsuk, mert már a próféták is megjövendölték őket. Ezért megújulva, szent módjára kell élnünk, régi magunkat feledve, mert Isten eleven és örök ígéje által újjászülettünk.

A *második* fejezetben Krisztus, a kútfő és sarokkő ismeretét tanítja, és hogy jó papok gyanánt illő, hogy tulajdon magunkat Istennek áldozzuk, majd nekifog, és a rendeket okítja. Először a világi hatalmasságoknak való alávetettségről tanít; eszerint a szolgának alá kell rendelnie magát urának, és tűrnie kell a tőle viselt szenvedést, Krisztus kedvéért, mert ő is eltűrte értünk az igazságtalanságot.

A *harmadik* fejezetben az asszonyi engedelmisséget tanítja, mert nekik engedelmeskedniük kell még a hitetlen férjnek is, magukat pedig Istennek tetsző módon ékesíteni; hasonlóképpen arra inti a férfit, hogy türelemmel legyen felesége iránt, és egymással szövetséget kötve, alázattal, türelemmel és szeretettel viseltessenek egymás iránt, mert ezt cselekedte Krisztus is a mi bűneinkért.

A *negyedik* fejezetben arra tanít, hogyan zabolázzuk meg a testet józansággal, virrasztással, mértékletességgel, imádsággal, és mint erősítsük és biztassuk Krisztus szenvedései által; ezenfelül utasítja az egyházi hatóságokat, hogy egyedül Isten ígését és cselekedeteit hirdessék, és arra int, hogy minden ember a kapott ajándékok szerint igyekezzék a

másiknak szolgálatot tenni, és ne csüggedjen, sőt inkább örvendezék a szíve, ha Krisztus nevéért szenvednie kell.

Az *ötödik* fejezetben figyelmezteti a püspököket és papokat, hogyan éljenek és tereljék a népet; bennünket pedig óva int az ördögtől, aki mindenütt szakadatlanul nyomunkban jár.

Előszó Szent Péter második leveléhez (1522)

E levél azok ellen íratott, akik azt gondolják, a keresztyén hit meglehet cselekedetek nélkül, mert arra inti őket, hogy jó cselekedetekkel mérjék magukat, ezáltal bizonyosságot tegyenek hitükről, amiképpen gyümölcseről ismerik meg a fát.

Mindezek után az evangélium magasztalásába kezd, és azt mondja, előbbre való az az emberi cselekedetknél, és egyedül ezt hallgassák, ne pedig az emberi tanításokat: „*Mert sohasem ember akaratából származott a prófétai szó...*” (1,21)

Ennek okáért a *második* fejezetben az eljövendő idők hamis tanítóitól int bennünket, akik cselekedeteket művelnek, s Krisztust megtagadják. Három rettenetes példázat szigorú fenyegetéseivel szól azokhoz, akik cselekedetekkel okoskodnak, Krisztust pedig megtagadják; és híven megfesti őket kevélységükben, megátalkodottságukban, paráznaságukban és képmutatásukban, hogy nem érthetjük mindezt másra, mint a mostani idők papi rendjére, amely sóvárságában az egész világot elnyelte, ezenfelül gyalázatos módon szabados, test szerint való, világi életet visel.

A *harmadik* fejezetben megjövendöli, hogy nincs már messze az utolsó ítélet napja, és ha az ember elméjének ezer esztendő telik el, Isten előtt mindez egyetlen nap. Majd elbeszéli, mi történik e napon, mint emészt el mindent a tűz. (De megjövendöli azt is, hogy azokban az időkben az emberek kevélyek lesznek, és a hitet semmibe veszik majd, akár az epikureusok.

Summa, az első fejezet megmutatja, milyen volt a keresztyénség sorsa a tiszta evangélium idején. A második fejezet azt festi meg, hogyan alakul mindez a pápa és az emberi tanítások idejében. A harmadik, hogy később az emberek az evangéliumot és mindennemű tanítást megvetnek

majd, a hit pedig elvész. Ez utolsó események a mi időnkben következnek be teljes erejükkal, és egészen Krisztus eljöveteléig munkálkodni fognak).⁷⁹

Előszó Szent János három leveléhez (1522)

Derék apostoli levél Szent János első levele, amely méltán követi evangéliumát. Mert amint az evangéliumban a hitről beszél, e levelet azokhoz intézi, akik a cselekedetek nélkül élő hitet magasztalják, és sokféle módon tanítja őket, mondván, hogy nem maradhatnak el a cselekedetek a hit mellől. Ahol elmaradnak, ott nem igazi a hit sem, hanem hazugság és sötétség. Ő azonban nem a törvény mondásait emlegeti, mint Jakab, hanem hív, hogy úgy szeressünk, amint Isten szeretett bennünket.

De kemény szavakkal illeti a kerinthiánusokat⁸⁰ és az antikrisztus lelket, aki már akkor megtagadta Krisztust, midőn az testbe öltözött, most azonban ereje teljében munkálkodik. Mert jóllehet szájuk beszédével nem tagadják, hogy Krisztus testet öltött, de szívükkel, tanításukkal és életükkel annál inkább. Mert aki tetteivel és munkálkodásával akar jámbor és igaz életűvé lenni, nem cselekszik másként, mint aki Krisztust megtagadja, mivel Krisztus azért testesült meg, hogy cselekedeteink nélkül, egyedül vére által jámborrá és igazzá tegyen bennünket.

Így e levél mindazok ellen szól, akik cselekedetek nélkül, egyedül a hitben akarnak élni, és akik megigazulásukat cselekedeteiktől várják, s a középső útra terel bennünket, azaz, hogy a hit által legyünk jámborokká, és így szabaduljunk meg a bűntől, és azután, ha már megjámborultunk, Isten kedvéért jó cselekedetekkel és szeretettel munkálkodjunk, nem gondolva a magunk hasznával.

A másik kettő nem tanító levél, hanem a hit és a szeretet példái, és igaz apostoli lélekkel íratlak ezek is.

⁷⁹ A zárójelezett mondatok 1530-ban kerültek a szövegbe.

⁸⁰ Gnosztikus szekta a 2. században.

Előszó a Zsidókhöz írt levélhez (1522)

Ez idáig az Újtestamentum valódi és bizonyosan legfőbb könyveiről szoltunk. Hanem a következő négy korábban más tekintéllyel bírt.⁸¹ Először is azért, mert a Zsidókhöz írt levelet sem Szent Pál, sem pedig más apostol nem szerezhette, amint ezt a második fejezet (Zsid 2,3) bizonyítja, amelyben meg van írva: e tanítást azok hagyták reánk, akik mindezeket magától az Úrtól hallották. Ebből látjuk, hogy egy tanítvány beszél az apostolokról, aki a tanítást az apostoloktól kapta, de talán sokkal később. Mert Szent Pál erős bizonyosságot tesz afelől, hogy evangéliumát nem emberektől, sem nem ember által, hanem magától Istentől kapta (Gal 1,12).

Mindezek felett kemény csomó rajta, hogy a hatodik és a tizedik fejezetben kereken elutasítja a bűnösök megkeresztelkedés utáni vezeklését; s a tizenkettődik fejezetben azt mondja, hogy Ézsau is vezeklést keresett, ám sehol sem talált, ami pedig az evangéliumok s Szent Pál levelei ellenére szól.⁸² S biggyeszthetnek ugyan glosszát mindezek mellé, hanem e szavak oly világosak, hogy nem tudom, nem mondanak-e eleget. Úgy gondolom azért, hogy e levél sok darabból szerkesztetett egygé, s nem egyféle dolgot beszél el annak rendje szerint.

Akárhogy is, e levél pompás és ékes, mert Krisztus papságáról gyönyörű és hű szavakkal szól az Írások szerint, ezenfelül az Ótestamentumot is alaposan és bőven magyarázza, amiből megismerszik, hogy jeles és tudós ember szerezte, az apostolok egy tanítványa, aki sokat tanult tőlük, a hitben is nagy tapasztalása van, s az Írásokat is igen jól ismeri. Jóllehet nem a hit alapköveit rakja le, ami pedig az apostolok hivatala, s ezt maga is megerősíti a 6,1-ben, hanem arannyal, ezüsttel s drágakövekkel ékesíti azokat, ahogyan Szent Pál mondja (1Kor 3,12). Ne nyugtalanítson azért, hogy pozdorja, szalma vagy széna került sorai

⁸¹ Luther itt Caesareai Euszebiosz *Egyháztörténetére* támaszkodik.

⁸² 1530 óta: ami mondanivalójában, úgy tetszik, az evangélium és Szent Pál levelei ellenére szól.

közé, hanem ékes tanítását nagy tisztelettel fogadjuk; miközben tudjuk, hogy az apostoli levelekkel némely dolgokban nem vethetjük össze.

Ismeretlen ember szerezte ezt, s bizonyos, hogy jó darabig ismeretlen is marad. De ne a név után kutassunk. Elégedjünk meg a tanítással, amelynek olyan állhatatosan épített az Írásokból alapot, és helyesen mutatja, hogyan olvassuk és értsük azokat.

Előszó Szent Jakab és Júdás leveleihez (1522)

Szent Jakab levelét, noha a régiek elvetették, magam sokra becülöm és igen nagyra tartom, mivel nem emberi tanítást ad, hanem állhatatosan Isten törvényéről beszél. Ám nem gondolhatom apostoli írásnak a következőkért.

Először, mert Szent Pál és minden más írás ellenében cselekedeteknek tulajdonítja a megigazolást, mondván, hogy Ábrahám is cselekedetei által igazult meg, mikoron fiát feláldozta. Szent Pál azonban azt tanítja (Róm 4,2–3), hogy Ábrahám a cselekedetek nélkül, egyedül a hit által igazult meg, mielőtt fiát feláldozta volna, ezt pedig be is bizonyítja (1Móz 15,6). S ha segítenénk is ezen, s a cselekedetek által való megigazolás tanítása mellé magyarázatot fűznénk, nem állhatunk ki mellette, mert Mózes egyik mondását (1Móz 15) (mely egyedül Ábrahám hitéről szól, nem pedig az ő cselekedeteiről, amint Szent Pál Róm 4-ben mondja) a cselekedetekre magyarázza. Ez a tévedés pedig bizonyítja, hogy Jakab nem az apostolok közül való.

Másfelől, hogy keresztyén embereket akar tanítani, azonban hosszú tanításában egyszer sem emlékezik meg Krisztus szenvedéséről, feltámadásáról és Lelkéről. Némely helyeken megnevezi ugyan Krisztust, ám semmit nem tanít róla, csupán a közönséges, Istenbe vetett hitről beszél. Az apostolok valódi hivatala azonban az, hogy Krisztus szenvedését, feltámadását és hivatalát hirdessék, s a hitnek alapot építsenek ezekből, amint ő maga megjelenti: „*De ti is bizonyágot tesztek [rólam]...*” (Jn 15,27) Ebben pedig minden valóban szent könyv megegyezik, mert ezek egytől egyig Krisztusról prédikálnak és tanítanak. S minden tanítás igazi próbaköve, ha megvizsgáljuk, beszél-e Krisztusról, avagy sem, mert az

Írások mind Krisztusról adnak hírt (Róm 3,21), s Szent Pál is egyedül Krisztust akarja ismerni (1Kor 2,2). Nem apostoli tanítás az, amelyik Krisztusról nem ejt szót, még ha Szent Péter vagy Szent Pál tanítaná is. Ellenben mindaz, ami Krisztust hirdeti, apostoli tanítás, még ha Júdás, Annás, Pilátus vagy Heródes szájából származnék is.

Hanem Jakab nem tesz egyebet, mint a törvényhez és a cselekedetekhez terel, miközben mindent egymásra hajigál, hogy úgy tetszik, jó és jámbor szívű ember lehetett, aki az apostolok tanítványainak némely mondásait egybefogta s papírra vetette, vagy az ő prédikációját jegyezte le másvalaki. A törvényt pedig a szabadság törvényének mondja, noha Szent Pál a szolgaság, a harag, a halál és a bűn törvényének mondotta azt.

Ezekon felül Szent Péter mondásairól is megemlékezik: „...a szeretet sok vétket elfedez”,⁸³ hasonlóképpen: „Alázzátok meg tehát magatokat Istennek hatalmas keze alatt...”⁸⁴ Hasonlóképpen idézi Szent Pál mondását is: „A gyűlölet ellen törekedik a Lélek” (Gal 5,17);⁸⁵ noha Szent Jakab a jeruzsálemi Heródes ideje alatt, Szent Péternél korábban megöletett, ebből pedig úgy tűnik, hogy ez a Jakab jóval Szent Péter és Pál után élt.

Summa,⁸⁶ azokat akarta inteni, akik a hitre hagyatkoznak, ám cselekedetekkel nem élnek, s mert e dologhoz lélekkel, értelemmel és szóval túlságosan gyenge volt, darabokra szaggatta az Írást, midőn Pál és mások írásaival szembeszegülve, a törvény beszédével akarta elvégezni, amit az apostolok a szeretet gyönyörűségében cselekedtek. Ezért nem számolhatom ezt Bibliám valódi, legfőbb könyvei közé, azonban azt sem mondom senkinek, hogy ne vegye kezébe, és ne forgassa kedve szerint; mert egyebekben számos hasznos mondást találni benne.

Szent Júdás leveléről azonban nem tagadhatjuk, hogy Péter két levelé-

⁸³ 1Pt 4,8; Jak 5,20.

⁸⁴ 1Pt 5,6.

⁸⁵ Luther összekapcsolja Jak 4,5-öt (a szöveg félreértése folytán) a Gal 5,17-tel, ahol a „gyűlölet” szó helyett „hús” szerepel. (A Károli-fordításban „irigység” áll. – *A ford.*)

⁸⁶ A következő bekezdést Luther 1530 óta a következőképpen rövidítette és enyhítette: „Summa, azokat akarta inteni, akik a hitre hagyatkoznak, ám cselekedetekkel nem élnek, s mert túlságosan gyenge volt ehhez, a törvény mondásával végezte, amit az apostolok a szeretet gyönyörűségében cselekedtek. Ezért nem számolhatom a valódi, legfőbb könyvekhez, ellenben azt sem mondom senkinek, hogy ne vegye kezébe, s kedve szerint nekilásson; mert egyebekben számos hasznos mondást találni benne.”

nek foglalata, avagy átírása, mert szinte szóról szóra megegyeznek. Az apostolokról is úgy beszél, akárha kései tanítványuk volna, olyan mondasokat és történeteket is felemlgetvén, melyeket az Írás egyéb helyein nem találunk meg; s ez már a régi atyákat is arra indította, hogy e levelet kivessék az Írások közül. Ráadásul ez a Júdás apostol nem is jutott el görög nyelvű területre, csupán perzsa földre, s amint mondják, nem is görögül írt. Így, noha becsülöm őt, e levelet mégis méltatlan volna a legfőbb könyvek közé számlálni, amelyek a hit fundamentumát alkotják.

Előszó Szent János Jelenésekről való könyvéhez (1522)

A Jelenések könyvének olvasásában hagyatkozzék mindenki a maga értelmére, senki kezét nem akarom sejtésemmel vagy ítélettemmel megkötöni. Azt mondom csupán, amit érzek. E könyvnek nem egyedül azt rovom fel, hogy sem apostolinak, sem pedig prófétainak nem gondolhatom. Először is, mert az apostolok nem látomásokat jelentenek meg, hanem világos, száraz szavakkal jövendölnek, amint Péter, Pál és Krisztus teszik az evangéliumban, mert az apostolok hivatalához az illik, hogy világosan, képek és látomások nélkül szóljanak Krisztusról és cselekedeteiről.

S egyetlen prófétát sem lelsz az Ótestamentumban, hát még az újban, aki kezdettől végig egyfolytában csupa látomásokat és képeket írna le, hogy szinte Ezsdrás negyedik könyvéhez⁸⁷ kell hasonlítanom e könyvet, s nem láthatom be, hogy szavait valóban a Szentlélek sugallta volna.

Ezenfelül méltatlannak találok, hogy tulajdon könyvét minden más könyveknél (melyek pedig sokkalta fontosabbak) előbbre parancsolja, és arra int, hogy aki abból valamit megcselekszik, azt Isten is megteszi őrajta stb. Üdvösséget pedig azok nyerhetnek, akik megtartják, ami abban írva áll (22,14; 18kk), ám senki sem tudja, mit kell megtartania, így ez csak annyit ér, mintha nem volna, mert sokkal nemesebb könyveink is vannak, amelyeket jó megtartanunk.

⁸⁷ Zsidó apokalipszis a Kr. u. 1. század végéről.

Már a régi idők atyái közül is sokan elvetették ezt a könyvet, jóllehet Szent Jeromos ékes szavakkal magasztalta, midőn úgy vélekedett, hogy dicsérendő könyv ez, s ahány szava, megannyi titok, engem azonban mégsem tudott efelől meggyőzni, s magasztalása némely helyeken nagyon is kétséges.

Végül gondolkozzék róla mindenki lelke szerint, az én lelkem nem férközhett közel hozzá, s ez nekem elég ok arra, hogy ne tartsam nagyra, mert Krisztusról nem tanít, és nem ismeri őt, ami pedig az apostolok első dolga volna az Írás szerint: „...és lesztek nékem tanúim...” (ApCsel 1,8) Magam inkább ama könyvek mellett maradok, amelyek Krisztust tiszta világossággal mutatják.

Előszó Szent János Jelenésekről való könyvéhez (1530)

Néhány jövendölésről a keresztyénség is tud. Ezek némelyike a próféták írásait magyarázza, s ezekről Pál (1Kor 12,14-ben s másutt) is szól. Közülük e könyv a legfontosabb, amelyet napról napra forgatnunk kell, mert Isten igéjét tanítja, a keresztyénségnek alapot vet, és a hitet védelmezi, summa, a prédikátort hivatalára oktatja, abban megtartja, elhívja és felfegyverzi. A többi eljövendő dolgokat jelent meg, amelyekről az Írások előbb nem szóltak. Ezeknek három fajtájuk van.

Az első egyértelmű szavakkal, képek és alakzatok nélkül jövendöl Krisztusról, így Mózes, Dávid és a hozzájuk hasonló próféták, majd Krisztus és az apostolok az antikrisztusról és a hamis tanítókról stb.

A második fajta képekkel teszi ugyanezt, hanem a magyarázatot is világos szavakkal melléjük adja; így fejtette meg József az álmokat, Dániel pedig az álmokat és a látomásokat.

A harmadik fajta szavak és magyarázat nélkül, képek és alakzatok által jövendöl, amint a Jelenések és könyve és sok szent ember álma, látomásai és képei, amelyek a Szentlélektől származnak; ahogyan a Jóelt idéző Péter prédikálja: „...és prófétálnak a ti fiaitok és leányaitok, és a ti ifjaitok látásokat látnak, és a ti véneitek álmokat álmodnak.” (ApCsel 2,17)

Amíg az efféle jövendölés magyarázatlanul áll, és semmi bizonyos értelmet nem adhatunk neki, rejtett és néma jövendölés marad, mely még nem hozott hasznot, azaz gyümölcsöt, amelyet a keresztyénség elébe adhatna; így állunk máig e könyvvel is. Sokan nekiveselkedtek már, de mind ez idáig semmi bizonyos nem derült ki belőle; azonfelül, hogy némelyek saját fejükből igen sok ostobaságot beléköltöttek. A homályos magyarázatok és az elrejtett értelem miatt korábban mi is békét hagyunk neki, különösképpen, mert néhány régi atya úgy találta, hogy nem is János evangélista írta, amint a *Historia Ecclesiastica* 3. könyvének 25. fejezete mondja,⁸⁸ s efelől a magunk részéről továbbra is kétséggel viseltetünk. De nincs megtiltva senkinek, hogy ki-ki kedve szerint Szent János vagy mások könyvének tartsa.

De mert szívesen bizonyosak lennénk az értelmében vagy a magyarázatában, néhány gondolatunkat világosságra hozzuk, hogy ezeket a magasztosabb lelkűeknek meggondolásra átadjuk: Ha e kinyilatkoztatás eljövendő eseményeket jelent meg, kiváltképpen a keresztyénség eljövendő szenvedéseit és szerencsétlenségeit, úgy találjuk, a legelső és legbizonyosabb fogódzót az adná, ha a keresztyénségen ez idáig bekövetkezett eseményeket és szerencsétlenségeket előszámlálnánk és e képekkel szembehelyeznénk, a kettőt szavanként egybevetve. Ha összezsengnek és egymáshoz illenek, hagyatkozhatnánk erre a módszerre, mert ilyenképpen bizonyos, de legalábbis érvényes magyarázatot kapunk.

Úgy tartjuk azért, s a textusból is így következik, hogy az *első három* fejezet, amely a hét kis-ázsiai gyülekezetről és ezek angyalairól szól, egyszerű szavakkal azt írja le, hogyan álltak akkortájt dolgaik, és miként jobbíthatnák magukat. Ezenfelül azt is megtanulhatjuk belőle, hogy az angyal szó alatt, más képekkel és látomásokkal egybehangzóan, a keresztyénség püspökeit és tanítóit értsük, melyek közül némelyek jók, így a szent atyák és püspökök, mások gonoszok, mint az eretnekek és a hamis püspökök, akikből is e könyvben többet találunk, mint amazokból.

A *negyedik és az ötödik* szakaszban leginkább a teljes keresztyénségről szól, amely az eljövendő időkben szükséget és nyomorúságot

⁸⁸ Caesareai Euszebiosz, HE. III.25.4.

fog szenvedni. Huszonnégy vén ül Isten előtt, akik Krisztust, az Isten Bárányát hárfás énekekkel dicsérik, azaz prédikálnak (ők a prédikátorok, avagy tanítók) a hittel megkoronázva, és tömjénnel szolgálnak, vagyis az imádságban gyakorolják magukat. Mindezek pedig a keresztyének vizsgálatására írtak, hogy tudjuk: a keresztyénség az eljövendő kínok között is megtartatik.

A hatodik fejezetben az eljövendő szenvedéseket rajzolja meg. Először is a testi nyomorúságokat, mint a világi hatalmasságoktól való üldöztest, az íjas, koronás lovagot a fehér paripán; hasonlóképpen a vérontást és a háborút, a karddal veres paripán jövő lovagot; hasonlóképpen az ínséges időket és az éhezést a fekete lovon ülő, mérleget tartó lovag képeben; hasonlóképpen a járványokat és a pestist, mikor a sárga szőrű lovat a halál üli meg. Mert e kínszenvedések bizonyosan ott járnak minden időben az Isten ígéjéért háládatlanok és az azt megvetők között, és mellettük egyebek szintén, így az, hogy a hatalmak az utolsó ítélet napjáig pusztulni és változni fognak, amint erről a hatodik fejezetben a vértanúk panasza is megemlékezik.

A hetedik és a nyolcadik fejezetben a lelki nyomorúságokat, azaz az eretnecségek fajtáit jövendőli meg. De egy vizsgálató képet is fest, mert megpecsételi az angyal a keresztyéneket képét, és megoltalmazza őket a négy gonosz angyaltól, ekképpen bizonyosságunk lehet afelől, hogy a keresztyénségben az eretnekek között is ott van a jámbor angyal és a makulátlan ige, amiképpen az angyal a tömjénnel, azaz az imádsággal mutatja. Efféle jó angyalok a szent atyák, Spyridon, Athanasziosz, Hilarus,⁸⁹ a niceai zsinat és mások.

Az első gonosz angyal Tatianus az enkratitáival.⁹⁰ Ezek tiltanak a házasságtól, hasonlóképpen cselekedetek által akarnak megigazulni, akár a zsidók. Mert az első, evangélium ellen való tanítás a cselekedetek általi megigazulásé, és ez marad az utolsó is, csupán tanítóinak neve és orcája változik a pelagiánusokkal stb.

A második gonosz angyal Markion a kataphrygeusokkal, manicheusokkal, montanistákkal stb., akik a maguk lelkiségét minden írásnál

⁸⁹ 3. századi egyházatyák.

⁹⁰ Aszketikus szekta a 2–3. században.

többre tartják, és úgy száguldanak ég és föld között, mint az a lángoló hegy, amiképpen nálunk Müntzer és a képzelmők.

A harmadik Órigenész, aki a filozófia és az értelem által keserűvé teszi és megrothasztja az Írást, a mi magas iskoláinkhoz hasonlóan.

A negyedik Novatus és a katharok,⁹¹ akik megtagadták a vezeklést, és mindenkinél tisztábbnak vélték magukat. Közéjük tartoznak a donatisták is⁹² a későbbi időkből. Hanem a mi papjaink között e dolgokat egytől egyig megleled. A tudósok – a históriákban járatosak lévén – bizonyosan be tudnák ezt bizonyítani; azonban túl hosszú volna mindezt itt elbeszélni s bizonygatni.

A kilencedik és a tizedik fejezetben kezdődik csak az igazi siránkozás. Mert ez idáig a testi és lelki szomorúságok szinte tréfás dolgok voltak az elkövetkező nyomorúságokkal mérve. Amiképpen a nyolcadik szakasz végén az angyal maga is megjelenti: Három jajt hoz még az ötödik, a hatodik és a hetedik angyal, és ezzel elkövetkezik a világvége. Eggyé válik ekkor a testi és a lelki üldöztetés; amelyek háromszor sújtanak le. Közülük az első is nagy, ám a második még nagyobb, s a harmadik a leghatalmasabb.

Az első jaj az ötödik angyal, Ariosz,⁹³ a nagy eretnek és társai, akik szerte a világon olyan szörnyűségesen megkínózták a keresztyéneket, hogy a textus is azt mondja: jobb lett volna a jámboroknak meghalni, hogysen mindezeket látni, és mégis látniuk kellett, és nem haltak meg előtte. Igen, mondja, a pokol angyala, akit Vesztőnek is neveznek,⁹⁴ az ő királyuk; hogy azt is mondhatnánk, maga az ördög üli meg őket. Mert ezek nem csupán lélek, de test szerint is karddal üldözték az igaz keresztyéneket. Vedd kezedbe az ariánusok történetét, és meg fogod érteni ezt az alakot és e szavakat.

A másik jaj a hatodik angyal, a gyalázatos Mohamed és társai, a szaracénok, akik szóval és fegyverrel nagy gyötrelmeket szabadítottak a keresztyénségre. Ez angyal mellett, hogy a fájdalom még inkább megnövekedjék, leszáll egy erős angyal is a szivárvánnyal és a keserű

⁹¹ Római gyülekezet (a 3. századtól).

⁹² 4–5. század, Afrika.

⁹³ Alexandriai presbiter a 4. századból.

⁹⁴ A név fordítása a 9,11-ből származik.

könyvvel, azaz a szent pápaság nagy lelki színlelésével kezében. Mert ez törvényeivel méri és fogja egybe az egyházat, a tornácot pedig a templomon kívül hagyja,⁹⁵ és látszatra, avagy külső szentségre építi egyházát.

A *tizenegyedik* és a *tizenkettedik* fejezetben a jajok és nyomorúságok közé két vigasztaló kép is elegyedik; egyik a két prédikátorról, a másik a terhes asszonyról, aki egy fiúcskát hoz a világra a sárkány akarata ellenére. Ebből kitetszik, hogy néhány jámbor tanító és keresztyén mégis megmarad az első két és a harmadik, eljövendő jaj alatt. Az utolsó két jaj pedig utoljára együtt támad a keresztyénségre, ezzel az ördög végül minden folyóvizet a földre bocsát.

Ezek után, a *tizenharmadik* fejezetben (miután a *tizenkettedikben* a hetedik angyal is megfújta harsonáját), megkezdődik ez angyal küldetése, a harmadik jaj, azaz a pápai császárság és a császári pápaság. Az egyház a világi fegyvereket is hatalmába vonja, és nemcsak könyvvel kormányoz, mint a második jaj idején, de fegyverrel is. Maguk pedig még dicsekednek is ezzel, mondván, hogy a pápa a világi és az egyházi hatalmasság kardját is bírja. Két állapot mutatkozik itt: az egyik a császárság, a másik, a két szarvval, a pápaság, amely világi hatalommá is vált, látszatra a Krisztus nevével. Mert a pápa feltámasztotta a széthullott Római Birodalmat, és a görögöktől német földre hozta;⁹⁶ ám úgy, amiképpen az fennáll, sokkal inkább e birodalom képe, hogyszem a birodalom valóságos teste lehetne. Mégis élet és lélek költözik ebbe a képbe, mert rendjei, jogai, hivatalai vannak, és némely tekintetben egészen jól működik. S ez ama fenevad képe, amely először megsebesített, ám azután megelevenedett.

Hanem hogy miféle fertelmes dolgokat, fájdalmat és kárt cselekedett a pápaság, azt most nem számláljuk elő. Mert először is könyve által⁹⁷ bálványimádással telt meg a világ, megjelentek a kolostorok, a szentek, a zarándoklatok, a tisztítótűz, a vezeklés, a cölibátus és az emberi cselekedeteknek és tanításoknak számos más képe. Másrésztől ki tudhatná elbeszélni, mennyi vér, gyilkolás, háború és siralom

⁹⁵ 11,2.

⁹⁶ A császárság megöröklése, lásd 44. jegyz.

⁹⁷ A kánonjog.

származott a pápaság vezette háborúkból és a császárok, királyok és fejedelmek egymás közötti torzsalkodásaiból? Sok helyről támad tehát az ördög végső haragja, napkeleten a második jajjal, Mohamed és a szaracénok miatt, napnyugaton a pápaság és a császárság a harmadik jajával. Rádásképpen a törökök, Góg és Magóg is felkelnek, amint a huszadik fejezetben meg van írva, hogy tehát a keresztyénség az egész világban minden oldalról hamis tanítókkal és harcosokkal, könyvvel és fegyverrel, a legszörnyűségesebb és legnyomorúságosabb módon kínoztatik. Mindezek után szinte csak vigasztaló képek következnek, amelyek a jajok és a gyötrelmek végét jövendölik.

A *tizenegyedik* fejezetben, amint Szent Pál is mondja,⁹⁸ Krisztus először szájának lelkével emésztí meg az antikrisztust, majd eljön az angyal az evangéliummal a keserű könyvet tartó erős angyal ellen. És igazmondó szüzek és szentek állják körül a Barányt. Ez evangéliumot a második angyal hangja követi, mondván, hogy leomlott Babilon, és elpusztult a pápaság. Ezek után eljön az aratás ideje, és azok, akik az evangélium ellenében a pápaság mellett maradnak, Krisztus városából az isteni harag borsajtójába vettetnek. Azaz az evangélium által elváltatnak a keresztyénségtől, és Isten haragjára ítéltetnek. Olyan sokan vannak ők, hogy a sajtók csordultig telnek vérrrel. De meglehet, a mi bűneink is igaz büntetést és ítéletet találnak, mivel ezek is mértéken felül megszorodtak és megértek erre.

Mindezek után a *tizenötödik* és a *tizenhatodik* fejezetben a hét angyal hét pohárral jön; az evangélium növekedik, a sok tudós jámbor prédikátor végül megdönti a pápaságot, a fenevad királyi széke, azaz a pápa hatalma pedig sötét, vigasztalan és megvetett lesz. Hanem ők bosszankodni fognak ezen, és elszántan védekeznek majd.

Mert három béka, három tisztátalan lélek kél az állat szájából, akik a királyokat és a fejedelmeket az evangélium ellen bátorítják. Ez azonban semmit sem segít: az Armageddonon fognak viaskodni. A szofisták ezek a békák, Faber, Eck és Emser stb.,⁹⁹ akik nagy hanggal kuruttyolnak az evangélium ellen, de hiába ugrándoznak, ettől ugyan békák maradnak.

⁹⁸ 2Thessz 2,8.

⁹⁹ Skolasztikus teológusok, Luther ellenfelei.

A *tizenhetedik* fejezetben a császári pápaság és a pápai császárság kezdeteitől a legvégéig egyetlen képben foglaltatik egybe, amelyről a summázat azt mondja, hogy nincs az (hiszen a régi Római Birodalom régóta nincsen meg már), és mégis van (mert áll még néhány ország és maga Róma is). Úgy tárja fel előttünk e képet, mint amikor egy gonosztevőt állítanak nyilvános törvényszék elé, hogy megítéltessen; hogy tudjuk, ez az állat hamarosan kárhozatra jut, amint Szent Pál mondja,¹⁰⁰ és Urunk második eljövetelekor megemésztetik. Ezen, amiképpen a textusban írva áll, a pápaság védelmezői már javában munkálkodnak, mert olyan derekasan oltalmazzák azt, hogy a papság hamarosan meztelenül találja magát.

A *tizennyolcadik* fejezetben megkezdődik a rombolás, és a dicsőséges pompa a porba hull, és elpusztulnak a földek kalmárai, a talpnyalók és az udvaroncok. Mert Rómának is oltalmazói kezétől kellett elvesznie a végső pusztítás kezdetén.¹⁰¹

De nem hagynak fel a kereséssel, vigasztalással, fegyverkeznek és védekeznek; és – amiképpen János mondja a *tizenkilencedik* fejezetben – mert egyebet az írás és a könyv által nem érhetnek el, és a békák is kibrekegték már magukat, nem tréfálnak tovább, és erőszakkal akarnak cselekedni, s királyokat, fejedelmeket gyűjtenek a viadalhoz. Hanem ezen betörik a fejüket. Mert a fehér ló lovasa, azaz Isten igéje győzedelmeskedik, s a másik kettő, a fenevad és a próféta pedig elragadtatik és a pokolra vettetik.

S míg mindezek zajlanak, a *huszadik* fejezetben jön még a feketeleves, Góg és Magóg, a törökök, a vörös zsidók képében,¹⁰² akiket a sátán küldött, miután ezer évig fogságban sínylődött, és az ezer év leteltével ismét megszabadult. Hanem hamarosan vele együtt jutnak a tüzes tóba. Ezért úgy gondoljuk, hogy ez a kép egyedül a törökök miatt állíttatott ide, és az ezer év akkor kezdődött meg, mikor e könyv megíratott, s ebben az időben veretett láncra az ördög is. De nem szükséges a számításnak

¹⁰⁰ 2Thessz 2,8.

¹⁰¹ Sacco di Roma; a császári csapatok kifosztják Rómát (1527).

¹⁰² A törökök (a mohamedánok általában) Luther szerint tanaik döntő kérdéseiben (monoteizmus, ám a Szentháromság és a Krisztus-hit elutasítása) megegyeznek a zsidókkal.

minden percében pontosnak lenni.¹⁰³ A török eljövételét egyenesen követi az utolsó ítélet a fejezet végén, amint Dániel (7,7–8) megjeleníti.

Utoljára, a *huszonegyedik* fejezetben a végső vigasztalás képe mutatkozik meg, mert felépül a szent város, a menyasszonyt az örökké tartó menyegzőre kísérik, és Krisztus lesz az egyetlen felség, az istentelenek pedig mind egy szálig elkárhoznak, s az ördögök közé, a poklok fenekére jutnak.

E magyarázat után tanulsággal forgathatjuk e könyvet, s nagy hasznát vehetjük. Először is megvigasztalódunk, mert megtudjuk belőle, hogy semminemű erőszak, hamisság, bölcsesség, sem pedig szentség, nyomorúság és szenvedés nem törheti meg a keresztyénséget, hanem végezetre ez kerekedik felül, és ez győzedelmeskedik. Másfelől megoltalmaz bennünket a számtalan hatalmas, veszedelmes botránkozástól, amelyek a keresztyénségben támadnak. S mert a látszat és ilyen hatalmas erők küzdenek a keresztyénség ellen, midőn ennek alakját a nyomorúság, az eretnokség és más gonoszságok mögé rejtik, lehetetlen a természet és az értelem által megismerni a keresztyénséget; de vannak, akik elhagyják azt, és botránkozással nézik, hogy vajon miért éppen a keresztyénség legádázabb ellenségeit nevezik Krisztus egyházának, másfelől pedig miért mondják káromló eretnokségnek az igaz keresztyén egyházat, amint az a pápa és Mohamed és minden eretnek idején történik. És feledik e szavakat: hiszek egy keresztyén anyaszentegyházat. Amint némely okostóni e napokban is teszi, mikoron az eretnokséget, a meghasonlást és a bajokat látván, s tudva, hogy sokan vannak a hamis, megátalkodott keresztyének, rögvést úgy ítél, hogy egyetlen keresztyén sincsen. Azt hallotta ugyanis, hogy a keresztyének szent, békés, egyetértő és erényes nép; ezért úgy gondolja, nem szabad botránkozásnak, eretnokségnek és bajoknak támadni, egyedül béketűrés és erényesség lakozhat közöttük.

Nekik is hasznukra válik, ha elolvassák ezt a könyvet, mert ebből megtanulhatják, hogy a keresztyénségre más szemmel, s ne eszükkel tekintsenek. Mert ez (úgy tartom) elég szörnyűséges és rémisztő fene-

¹⁰³ A sátán ezeréves megkötötzetését (Jel 20,2) Luther nyilvánvalóan az Oszmán Birodalom alapításáig számítja, amelyet I. Albert (1298–1308) uralkodásával köt egybe. (Vö. *Supputatio annorum mundi* történelmi táblázata, WA 53., 161k.)

vadat, iszonyú, ellenséges angyalt és nyomorúságos, rettentő szenvedést mutat. A többi gonosztettről és bajról, amelyek a keresztyénségben és a keresztyének között mindenkor elkövetkeznek, amelyek által az értelemnek minden hitét el kell veszítenie, nem is szólok. Napnál fényesebben látszik, mennyi undok botránkozás és baj létezett már a mi időnk előtt is, hogy azt gondolhatjuk, jó sora van most a keresztyénségnek, és a mi időnk ezekkel mérve az aranykorral is felér. Nem gondolod-e magad is, hogy a pogányok ezen is megbotránkoztak már, és a keresztyéneket döllyfős és megátalkodott perlekedőknek vélik?

Ez a mondás (hiszek egy keresztyén anyaszentegyházat) éppúgy része a hitnek, mint más szavak. Ezért az egyházhoz értelmekkel nem férközhetsz közel, még ha összes szemüvegeted felteszed is. El tudja azt rejteni az ördög, betemeti botránkozással és meghasonlással, hogy bőven találj rajta botránkoznivalót. S Isten is elrejtetheti a gonosztettek és a mindennemű bajok mögé, hogy bolonddá téve magadat, hamis ítéletet kiáltasz reá. Mert azt akarja, hogy ne szemeddel, hanem hiteddel fogd fel azt. Mert azt hisszük, amit nem látunk (Zsid 11,1), az pedig Urával együtt énekel: „...és boldog, a ki én bennem meg nem botránkozik.”¹⁰⁴ Mert önmaga elől is erősen elrejtetik a keresztyén, hogy nem látja önmön szentségét és erényességét, hanem csupa hibát és gyalázatot talál magán. Hanem te, balga okostóni, hogyan akarhatod a keresztyénséget vak értelmekkel és tisztátalan szemeddel látni?

Summa, szentségünk az égben lakozik Krisztussal, nem pedig a világban, az emberi szem előtt, mint a piaci portéka. Hagyd tehát, hadd munkáljon a botránkozás, a meghasonlás és a gonoszság, amint erejéből telik. Ha az evangélium igéjét tisztán megőrizzük, szeretjük és nagy becsben tartjuk, ne kételkedjünk, mert nálunk és velünk Krisztus, legyen bár a sorsunk nyomorúságos; amiképpen e könyvből is látjuk, hogy Krisztus minden győtrelem, fenevad és gonosz angyal ellenére megáll a szentjei felett, és végül győzedelmeskedik.

¹⁰⁴ Mt 11,6.

A Magyarországi Luther Szövetség és a Luther Kiadó kiadványsorozata

Magyar Luther Könyvek

1. Vajta Vilmos: *Communio. Krisztus és a szentek közössége Luther teológiájában*
2. Luther Márton: *Előszók a Szentírás könyveihez* (2. kiadás)
3. Wiczián Dezső: *Luther mint professzor* (reprint)
4. Sólyom Jenő: *Luther és Magyarország* (reprint)
5. Luther Márton: *Négy vigasztaló zsoltár Mária magyar királynéhez*
6. Gerhard Ebeling: *Luther. Bevezetés a reformátor gondolkodásába*
7. Eric W. Gritsch: *Lutheranizmus. Bevezetés az evangélikusság történetébe és tanításába*
8. Walter von Loewenich: *Theologia crucis. A kereszt teológiája Luthernél*
9. Percze Sándor – Szakács Tamás – Tubán József: *A kereszt teológiája és a lelkigondozó szolgálata*
10. Gerhard O. Forde: *Ki a kereszt teológusa?*
11. Luther Márton: *A szolgálai akarat. De servo arbitrio (1525)* (2., javított kiadás)
12. *Jer, örvendjünk, keresztyének. Luther írásából mindennapi áhítatra.* (Összeállította: D. Carl Witte)

Magyar Luther Füzetek

1. *Újrakezdés. Dokumentumok a Magyarországi Luther Szövetség életéből*
2. Luther Márton: *Nyílt level a fordításról (1530)*
3. Luther Márton: *Nyolc böjti prédikáció Wittenberg népének*
4. Luther Márton: *Bűnbánat, keresztség, úrvacsora: Három sermo a szentségekről (1519)*
5. Luther Márton: *Mi az evangélium? A keresztyének és Mózes*
6. Luther Márton: *Hogyan szemléljük Krisztus szent szenvedését? Így imádkozzál!*

7. Bitskey István: *Hitvita és hitújítás Luther életművében*
8. Luther Márton: *Heidelbergi disputáció*
9. William Tyndale: *A Szentíráshoz vezető ösvény*
10. Ittész Gábor: *Christum treyben. Luther bibliaértelmezése a Szentírás könyveihez írt előszói tükrében*

Kiadja a Magyarországi Luther Szövetség és
a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója
Felelős kiadók: Fabiny Tibor, Kendeh K. Péter
Olvasó- és tördelőszerkesztő: Petri Gábor
Szöveggondozó: Sinkáné Zombory Katalin
Műszaki szerkesztő: Galgóczi Andrea
Nyomdai kivitelezés: Adiv Grafika Kft.
Felelős vezető: Tóth Katalin
ISSN 1217-6842
ISBN 978-963-9979-20-8